

binbaşı abdürrauf'un harp günlükleri

OSMANLI GENELKURMAYI'NDA ALMAN KOMUTANLARIN EMRİNDE

Abdürrauf Bey

Hazırlayan: Prof. Dr. Mesut Uyar

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

binbaşı abdürrauf'un harp günlükleri • Abdürrauf Bey

ABDÜRRAUF BEY

BİNBAŞI ABDÜRRAUF'UN HARP GÜNLÜKLERİ

HAZIRLAYAN

PROF. DR. MESUT UYAR

Sertifika No: 40077

EDİTÖR

KANSU ŞARMAN

GÖRSEL YÖNETMEN

BİROL BAYRAM

DÜZELTMEN VE DİZİNİ HAZIRLAYAN

TUBA AKEKMEKÇİ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: HAZİRAN 2022, İSTANBUL

ISBN 978-625-429-124-1

BASKI

SENA OFSET

MALTEPE MAH. LİTROS YOLU SOK. NO: 2/4 İÇ KAPI NO:4NB9

ZEYTİNBURNU İSTANBUL

Tel. (0212) 613 38 46

Sertifika No: 45030

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL

Tel. (0212) 252 39 91

Faks (0212) 252 39 95

www.iskultur.com.tr

Anı

binbaşı abdürrauf'un harp günlükleri

OSMANLI GENELKURMAYI'NDA ALMAN KOMUTANLARIN EMRİNDE

ABDÜRRAUF BEY

Hazırlayan
Prof. Dr. Mesut Uyar

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Sayın Hocam
Prof. Dr. Vakur Versan'ın
aziz hatırasına...

İçindekiler

Önsöz

Bu kitabın hikâyesi 1997'de başladı. O yıl İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi doktora hocam Prof. Dr. Rauf Versan'ın nazik davetiyle babası Prof. Dr. Vakur Versan ile tanıştım. Zaman içinde Vakur Hoca'yı ziyaret etmek bir alışkanlığa dönüştü. 1918 doğumlu olan hocam yakın tarihimizin birçok önemli olaylarına şahit olduğu gibi bu olaylarla bağlantılı siyasetçi, asker ve akademisyenlerin çoğunu ve ailelerini yakinen tanımaktaydı.

Her ziyaretimde tarih sohbeti bir şekilde Vakur Hoca'nın babası Binbaşı Abdürrauf Bey'in maceralarına gelirdi. Hocam heyecan içinde babasından kalan bir belgeyi veya günlüklerden birini çıkarır, pasajlar okur ve uzun uzun tartışırdık.[1] Ben her seferinde günlüklerin basılması gerektiğini dile getirirdim. Nihayetinde Vakur Hoca ikna oldu ama bu kez nasıl basılması gerektiği konusunda anlaşamadık. Hocam ailevi ve kişisel bahisler ile asıl konuyla ilgisiz notların (örneğin maaş ve harcamalar) yayınlanacak metne alınmasını istemiyor-

---

1 Vakur Hoca'yla sohbetlerimiz sadece sözde kalmadı. Hocamın paylaştığı bilgi ve belgelerden ilham alarak bir makale ve bir kitap bölümü yazdım. Mesut Uyar, Hayrullah Gök, "Bir Arşiv Yağmasının Hikâyesi: Alman Askerî Yardım Heyetinin Bilinmeyen Bir Yönü", *Toplumsal Tarih Dergisi*, no. 83, Kasım 2000; Mesut Uyar, "An American Military Observer of Turkish Independence War: Charles Wellington Furlong", (ed.) Sinan Kuneralp, *A Bridge Between Cultures: Studies on Ottoman and Republican Turkey in Memory of Ali Ihsan Bagis*, (Istanbul: Isis Press, 2006), s. 179-191.

du. Ayrıca yeni neslin metni daha iyi anlayabilmesi için metin içi açıklamalar yapılması gerektiğine inanıyordu. Ben ise metni olduğu gibi basmayı editör açıklamalarını dipnotlara taşımak gerektiğini savunuyordum. Aksi takdirde okuyucunun editörün eklemeleri ile Abdürrauf Bey'in orijinal ifadelerini ayırt edemeyeceği düşüncesindeydim. Kişisel ve ailevi ifadeler metne samimiyet ve canlılık katmaktaydı. Bir savaş esnasında bile normal hayatın devam ettiğini göstermekte çoğu kaynakta rastlanmayan ayrıntılar vermekteydi. Maaş ve harcama kayıtları, tarihçi ve okurlara dönemin ekonomik güçlükleri ve enflasyon açısından bilgi sunmaktaydı.

Sonuçta Vakur Hoca günlük, anı ve evrakı yayına hazırlamaya başladı. Ancak sağlık durumu bitirmesine imkân tanımadı. Hocam 2 Nisan 2011'de vefat etti. Abdürrauf Bey'in günlüklerini yayınlama görevi bana düştü. Tam da o dönemde Silahlı Kuvvetlerden kendi isteğimle emekli oldum ve iş gereği Avustralya'ya gitmem gerekti. Fırsat buldukça anı ve günlüklerin üzerinde çalışmaya devam ettim ama her seferinde başka işler nedeniyle bırakmak zorunda kaldım. 2017 yılında Türkiye'ye dönünce bitiririm diye plan yaparken taşınma, yeni bir üniversite ve yeni bir mekân bunu sekteye uğrattı. Vakur ve Rauf hocalara verdiğim sözü ancak şimdi yerine getirebiliyorum.

Gecikmelerin ve tekrar tekrar başlamanın benim açımdan büyük faydaları oldu. Zaman içinde Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili Türk ve yabancı arşivlerde çalıştım. Birçok kitap ve makale okudum. Birkaç kitap ve düzinelerce makale ve kitap bölümü yazdım. Eski notlarıma baktığımda günlüklere bakışımın epey değiştiğini fark ettim. Benim için eskisi gibi savaş değil Abdürrauf Bey'in yaşadıkları ve bunu aktarma tarzı önem kazandı. Bu da aslında genel temayüle uygun bir değişimdir. Son on yılda savaşların

genel akışı, neden ve sonuçlarından ziyade savaşanların tecrübe ve bakış açıları akademik çevre ve normal okurlar arasında önem kazanmıştır.

Mümkün olduğunca orijinal metne müdahale etmedim. Arap harfleri ile yazım ve okumadan kaynaklı sorunlu yabancı özel ve yer isimlerini o dildeki orijinal haliyle değiştirdim. Metin içindeki bazı Osmanlıca kelimelerin modern karşılıklarını, kişilerin rütbe, makam ve soy isimlerini, yer isimlerinin günümüzdeki kullanılışları ve diğer eklemeleri köşeli parantez içinde gösterdim. Abdürrauf Bey'in evrakı içinde tespit ettiğim günlüklerde bahsettiği hadiseleri daha ayrıntılı yazdığı notları gereken yerlerde dipnotta tırnak içinde ekledim. Kendi dipnotlarımın Abdürrauf Bey'in notlarından ayrılabilmesi için sona "HN" (Hazırlayanın Notu) kısaltmasını ilave ettim.

Binbaşı Abdürrauf Bey'in anı ve günlüklerinin uzun süren yayına hazırlanması sürecinde yardım ve desteklerini esirgemeyen hocalarıma, dost ve meslektaşlarıma şükranlarımı sunmak isterim. Merhum Prof. Dr. Vakur Versan derin tarih bilgisi ve eksilmeyen heyecanı ile bu yayın projesini başlattı ve geliştirdi. Kendisiyle yaptığım uzun, bilgilendirici ve eğlenceli sohbetleri özlemle hatırlıyorum. Prof. Dr. Rauf Versan nazik bir şekilde dedesinin şahsi evrak ve fotoğraflarını kullanmama müsaade ettiği gibi sabırla bitmeyen istek ve taleplerimi karşıladı. Dr. Fatih Tetik, Dr. Barış Borlat ve Prof. Dr. Ahmet Özcan, Osmanlıca metinlerin yeni yazıya çevrilmesinde çok yardımcı oldular. Kendilerine şükran borçluyum. Sabırla kitap metnini teslim etmemi bekleyen editörlerim Kansu Şarman, Ali Berktay ve Pınar Güven'e teşvik ve sabırları için müteşekkirim.

Her zamanki gibi gayret bizden...

Prof. Dr. Mesut Uyar
12 Nisan 2022, Antalya

BİNBAŞI ABDÜRRAUF'UN HARP GÜNLÜKLERİ

OSMANLI GENELKURMAYI'NDA ALMAN KOMUTANLARIN EMRİNDE

Binbaşı Abdürrauf Bey, Birinci Dünya Savaşı yıllarında.

Binbaşı Abdürrauf Bey'in Hayat Hikâyesi ve Günlükleri[2]

Abdürrauf Bey Kırım Savaşı sonrasında Kafkaslardan göç etmek zorunda kalan göçmen bir ailenin çocuğudur. Hem babası Çerkes Osman Efendi (Şapsığ)[3] hem de annesi Melek Hanım (Abzeh) Kafkasya'da doğmuş ve küçük yaşta Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmek zorunda kalmışlardır. Muhtemelen 1853'te doğan Osman Efendi, 1873'te gönüllü asker olmuş, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda gösterdiği cesaret ve başarılarından ötürü süvari teğmeni nasbedilmiştir. Alaylı bir subay olmasına rağmen okuma yazma bilen Osman Efendi, Gazi Edhem Paşa'nın Kosova valiliği esnasında onun yaverliğini yapmıştır.

Muhtemelen o dönemde Melek Hanım ile evlenmiş ve Abdürrauf, 1881'de Manastır'da dünyaya gelmiştir. Melek Hanım, kısa bir süre sonra genç yaşta vefat etmiş, Osman Efendi oğlunu İstanbul, Küçük Mustafa Paşa semtinde yaşayan eşinin kızkardeşi Şefika Hanım'a bırakıp görev yerine Kosova'ya geri dönmüştür. Abdürrauf, altı yaşında Gül Camii yakınındaki Adile Sultan Vakfı'na ait sıbyan mektebinde ilköğretime başladı. Yaklaşık iki yıl sonra yeniden evlenen

2 Abdürrauf Bey'in hayat hikâyesinin yazılmasında halen aile arşivinde bulunan kendi hazırladığı tercüme-i hâl ve notlardan istifade edilmiştir. Kullanılan diğer kaynaklar ise dipnotlarda belirtilmiştir.

3 Abdürrauf Bey notlarında babasının "Raziş (?) veya Şapsığ kabilelerinden birine mensup" olduğunu ifade etmektedir. Burada geçen "Raziş" bir kabile değil sülale adı olmalıdır.

Abdürrauf Efendi'nin 1895 yılında girdiği
Kuleli Askeri İdadisi 1890'lı yıllar.

Osman Efendi, oğlunu yanına Pirlepe'ye aldırdı. O tarihte üsteğmen rütbesinde 16. Süvari Alayı 2. Bölük'te görevliydi. Abdürrauf, ilkokul eğitimine Pirlepe'de iki farklı mahalle mektebinde devam etti. Pirlepe'de henüz bir buçuk yıl geçirmişken 1891'de babası Osman Efendi çiçek hastalığı sonucu vefat etti.

Ailesi ile tekrar İstanbul'a dönen Abdürrauf önce Üsküdar Ahmediye Mahalle Mektebi'ne ardından Üsküdar'ın meşhur özel okulu Ravza-i Terrakki'ye devam edip sıbyan mektebinden mezun oldu. Babadan kalan emekli maaşı ve akrabaların yardımları dışında geliri olmayan aile ciddi maddi sıkıntı çekmekteydi. İçinde bulunduğu şartların da etkisiyle Abdürrauf baba mesleği askerliği seçti. Yine Üsküdar'da bulunan Toptaşı Askeri Rüştiyesi'ne[4] nakil oldu. Birkaç ay bu okulda okuduktan

4 1875'te açılan Toptaşı Askeri Rüştiyesi'nin binasında günümüzde Sokullu İlköğretim Okulu bulunmaktadır.

sonra 1893'te kaydını Eyüp'teki Baytar ve Eczacı Askeri Rüştiyesi[5] özel ikinci sınıfına aldırdı. Osmanlı askeri eğitim sistemi birbirinden bağımsız ve aralarında geçişkenliğin pek olmadığı askeri okul gruplarından oluştuğundan Abdürrauf'un Aralık 1895'te mezuniyeti sonrasında Baytar Askeri İdadisi'ne gitmesi gerekirken bilmediğimiz sebeplerden dolayı Kuleli Askeri İdadisi'ne girmiştir.

1845 yılında açılan Kuleli, imparatorluğun ilk modern lisesi olduğu gibi 1890'lı yıllarda en prestijli askeri liseydi.[6] Aralık 1898'de Kuleli'yi başarıyla bitiren Abdürrauf 13 Mart 1899'da Mekteb-i Harbiye'ye (Kara Harp Okulu) kayıt yaptırdı. Kendisiyle beraber kayıt yaptıran devre arkadaşları içinde başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve yeni cumhuriyetin kuruluşunda önemli rol alacak geleceğin meşhur şahsiyetleri bulunmaktaydı.[7] Abdürrauf'un Harbiye Mektebi'ne 850 numara ile yazılan künye kaydında orta boylu olduğu, memleketinin Manastır olduğu, babası Üsteğmen Osman Efendi'nin vefat ettiği ve Üsküdar Tavasi Hüseyin Ağa Mahallesi 67 numarada ikamet ettiği belirtilmiştir. O dönemde askeri okullarda ilk kayıt esnasında ikamet edilen yer soyisim gibi kullanıldığından bütün okul kayıtlarında "Abdürrauf Üsküdar" diye geçmektedir.[8]

5 1884'te açılan okul Eyüp Bahariye mevkiindeki İplikhane-i Amire binasında faaliyet göstermekteydi.

6 İsrafil Kurtcephe, Feridun Yıldız, *Kuleli Askeri Lisesi Tarihi*, (İstanbul: Kuleli Askeri Lisesi Matbaası, 1985), s. 53-68.

7 Harbiye 1317 (1902) 55. Piyade Sınıfı meşhur mezunları arasında Mustafa Kemal Atatürk dışında Emekli Korgeneral Ali Fuat Cebesoy, Emekli Orgeneral Ahmet Sedat Doğruer, Emekli Tümgeneral Mehmet Hayri Tarhan, Emekli Tümgeneral Cavit Erdel, Emekli Kurmay Albay Ayıcı Mehmet Arif, Emekli Kurmay Yarbay Ahmet Müfit Özdeş ve Emekli Albay Ahmet Fuat Bulca bulunmaktadır.

8 Künye Defteri no. 27, kayıt no. 850, *MSÜ Kara Harp Okulu Tarihi Arşivi.*

Duhuli Ordusu 3 Piyade
27 Kânun-u Evvel 317

850

Manastır'lı olub Üsküdar'da Tavasi Hüseyin
Ağa Mahallesinde 67 numerolu hanede
müteveffa Mülazım Osman
Efendinin mahdumu orta boylu
Abdürrauf Efendi **Üsküdar**

ABDÜRRAUF EFENDİ-ÜSKÜDAR'IN HARP OKULU KÜNYE KAYDI
(K.H.O ARŞİVİ 27 NO'LU KÜNYE DEFTERİ)

Abdürrauf Efendi'nin Harbiye künyesi.

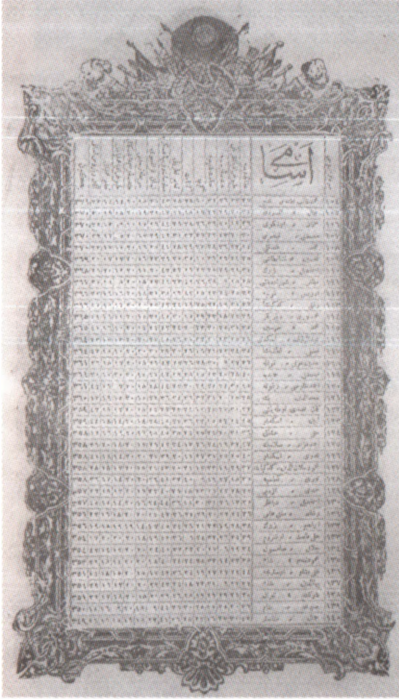
Fransız ve Alman askeri eğitim sistemlerinin karması bir yarı mühendislik müfredatı izleyen Harbiye Mektebi'nde[9] birinci sınıf, temel fen ve matematik derslerinin verildiği baraj sınıfıydı. İyi bir öğrenci olmasına rağmen Abdürrauf birinci sınıfta zorlanmış görünmektedir. Özellikle fizik (hikmet-i tabiiye), geometri (hendese-i resmiyye) ve Fransızca derslerinde aldığı notlar düşüktür. 530 tam not üzerinden 364 alarak, 635 mevcutlu 55. Piyade Sınıfı içinde 116. olarak ikinci sınıfa geçmiştir. Ali Şevket Üsküp 509 not toplamı ile sınıf birincisi olurken Mustafa Kemal (Atatürk) 484 ile 9. olmuştur. Yaklaşık 190 öğrenci sınıfta kalmış veya okuldan atılmıştır.[10]

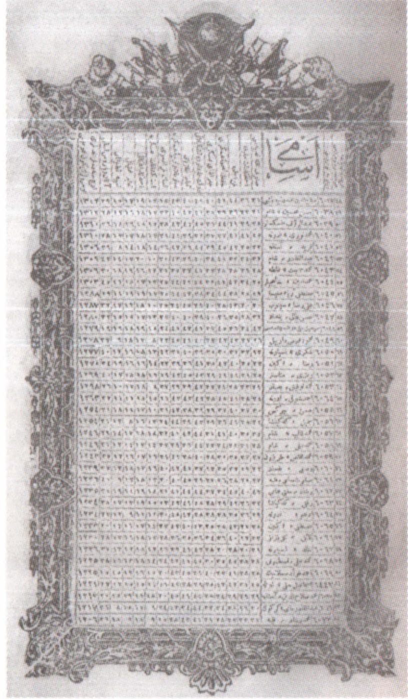
9 Harbiye Mektebi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mehmed Esad, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, (İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası, 1310 [1894]); *Harpokulu Tarihçesi 1834-1945*, (Ankara: Harpokulu Matbaası, 1945); İsrafil Kurtcephe, Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, (Ankara: Harp Okulu Basımevi, 1991).

10 Mekâtib-i Askeriye Şakirdanı 1317 Hicri Senesi Numara Defteri, Katalog no. 89925, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Osmanlıca Eserler Bölümü.*

İkinci sınıfta ise derslerine daha iyi çalıştığı ve başarılı olduğunu görmekteyiz. 575 tam not üzerinden 475 alarak 445 mevcutlu 55. Piyade Sınıfı içinde 48. olarak üçüncü sınıfa geçmiştir. En düşük not aldığı ders, 15 tam not üzerinden 5 aldığı kılıç talimidir.[11] Üçüncü sınıfta da başarılı bir yıl geçirmiştir.

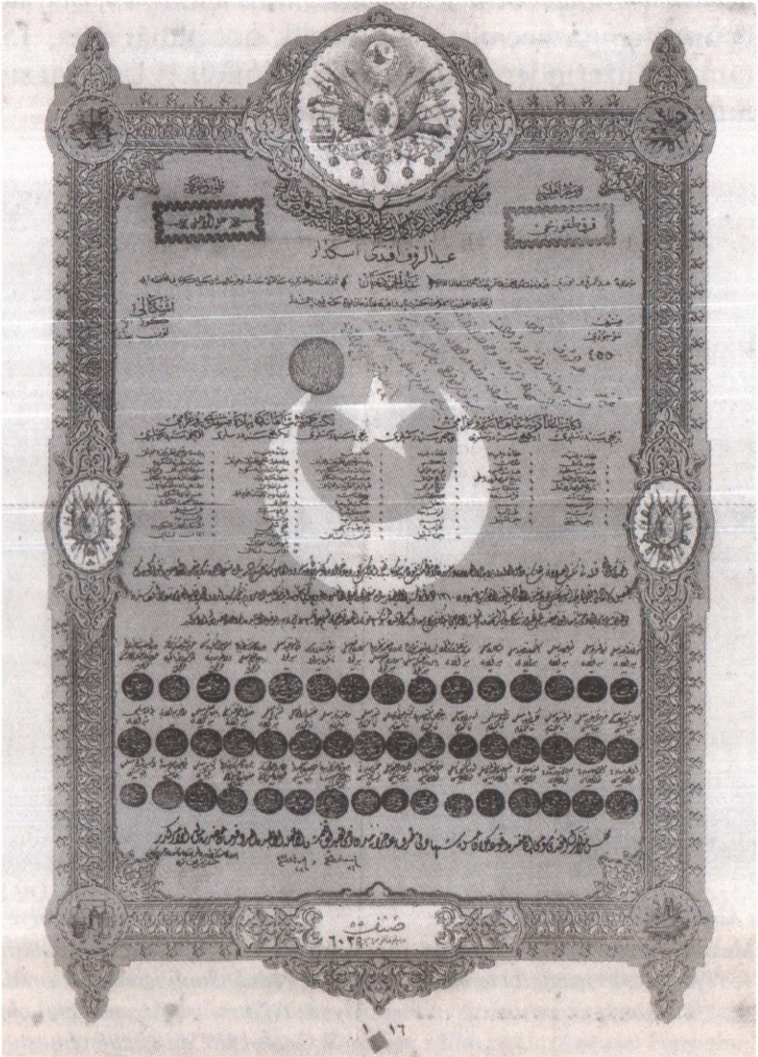

Abdürrauf Efendi'nin Harbiye Mektebi birinci sınıf ders notları. 55. Piyade Sınıfı içinde 116. olarak 2. sınıfa geçmiştir.

Abdürrauf Efendi'nin Harbiye Mektebi üçüncü sınıf ders notları. 55. Piyade Sınıfı içinde 50. sırada piyade teğmeni (mülazım-ı sani) olarak 9 Ocak 1902'de mezun olmuştur.

11 Numara Defteri no. 20, *MSÜ Kara Harp Okulu Tarihi Arşivi.*

Abdürrauf Efendi'nin Harbiye Diploması.

Harbiye'den üç sene sonunda 1635 tam not üzerinden 1310 not toplamıyla 459 mevcutlu 55. Piyade Sınıfı içinde 50. sırada piyade teğmeni (mülazım-ı sani) olarak 9 Ocak 1902'de mezun olmuştur.[12] Diploma numarası 6039 sicil numarası ise 1317-P-50'dir. Devre arkadaşı Atatürk ise 8. sıradadır.[13] Abdürrauf, devresinin üst sıralarında mezun olmasına rağmen ilk 31'in içine giremediği için Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne girmeye hak kazanamamıştır. O dönemde kurmay subay olacaklar Harbiye ve Mühendishane mezuniyet sırasına göre seçilmekteydi. Üç yıl daha okuduktan sonra kurmay sıfatı kazanan subaylar hem yüzbaşı rütbesi ile mezun olmakta, hem de bundan sonraki askeri kariyerlerinde seçkin bir grubun üyesi olarak en prestijli görevlere atanmakta, devre arkadaşı sınıf subaylarından daha hızlı terfi etmekteydiler.[14]

Teğmen Abdürrauf Efendi 3. Ordu'ya atanmıştı. 12 Mart 1902'de Selanik'te orduya katıldığında Harbiye'den üst sıralarda mezun olduğu için yeni teşkil edilen İlave alaylarının[15] eğiticiliğine seçildi. Yaklaşık bir ay Selanik Redif Tümeni Kurmay Başkanı Albay Zağralı Rasim Bey emrinde intibak eğitimi aldıktan sonra 9 Nisan-12 Haziran 1902 tarihleri arasında Yarbay Galib Bey komutasındaki Serez İlave Alayı'nın eğiticisi olarak çalıştı. Alayın eğitiminin tamamlanması üzerine 2 Temmuz'da Geylan (Gilan) İlave Alayı 4. Tabur 3. Bölük Komutanlığı'na atandı.

---

12 Diplomasında sınıf mevcudu 455, derecesi ise 49. olarak kaydedilmiştir.

13 Numara Defteri no. 22, *MSÜ Kara Harp Okulu Tarihi Arşivi.*

14 Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, c. 1, İkinci baskı, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1966), s. 32-38.

15 1887 tarihli Redif Kanunnamesi ile her redif dairesinin, biri esas diğeri ilave olmak üzere iki ihtiyat birliği teşkil etmesi uygulamasına geçilmiştir. Normal koşullarda eğitim haricinde sadece savaşta seferber edilmesi gereken redif taburları iç isyanlar ve asayiş sorunları nedenleriyle neredeyse nizami taburlar gibi daimi silah altında tutulmuşlardır. Cahide Bolat, "Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876)". (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000), s. 109-112.

Abdürrauf Bey, Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra teğmen rütbesinde.

Birliğinde daha bir seneyi tamamlayamadan 1 Nisan 1903'te komşu birlik Preşova 2. Sınıf Redif Alayı 2. Tabur 1. Bölük Komutanlığı'na tayini çıktı. Her iki taburun da asıl görevi bölgedeki komitacı ve eşkıya ile mücadele etmekti. 2 Ağustos 1903'te Makedon komitacılar Bulgaristan'ın desteğiyle İlinden İsyanı'nı başlattığında Preşova Alayı, Üsküp şehrinin çevre emniyetini sağlamak üzere 7 Ağustos'ta sevk edildi. 3 Aralık'a kadar bu görevi icra eden tabur ardından topluca terhis edildi ve Abdürrauf Efendi de 1 Şubat 1904'te eski birliği Geylan İlave Alayı'na geri döndü. 116. Alay adı altında tekrar teşkilatlanan bu birlikte 7 Mart 1905 tarihine kadar görev yaptıktan sonra bu tarihte üsteğmen rütbesine terfi edip Binbaşı Selami Bey komutasındaki Priştine Esas Redif Taburu (sonradan 23. Nizamiye Tümeni 91. Alay 1. Tabur ismini aldı) 4. Bölük Komutanlığı'na atandı.

Priştine Taburu, Türkler ve devlete sadık Arnavut askerlerden oluştuğu için bir özel görev kuvveti gibi bölgedeki bütün askeri krizlerde kullanılmıştır. Arnavut Şemsi Paşa'nın komutanlığını Albay Fevzi (Çakmak) Bey'in kurmay başkanlığını yaptığı seferi müfrezenin parçası olarak Arnavut isyancılara karşı Preşova'da (29 Mart - 6 Mayıs 1907), Makedon ve Sırp komitacılarına karşı Üsküp bölgesinde (6 Mayıs - 5 Ağustos 1907), Arnavut isyancılara karşı Priştine'de (5 Ağustos - 25 Ekim 1907) ve Makedon ve Sırp komitacılara karşı Komonova bölgesinde (30 Ekim 1907 - 13 Ocak 1908) görev yapmıştır. Bu görevlerinde gösterdiği cesaret ve başarıdan dolayı 17 Mayıs 1907'de Gümüş Liyakat Madalyası ile taltif edilmiş ve 29 Ekim 1907'de yüzbaşı rütbesine terfi etmiştir. Kosova ve Makedonya bölgelerinde isyancı ve komitacılara karşı verilen gayrinizami savaşta görev aldıktan sonra 13 Ocak 1908'de Trablusgarp Askeri Rüştiyesi Kitabet öğretmenliğine

tayin edilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulduğu dönem ve bölgede İttihatçı subayların çoğunluğu teşkil ettiği muharip birliklerde görev yapmasına rağmen Abdürrauf Bey siyaset ile ilgilenmemiş ve cemiyete üye olmamıştır.

Trablusgarp Askeri Rüştiyesi İdari ve Öğretmen Kadrosu. Abdürrauf Bey en sağda ayakta görülüyor.

Abdürrauf Bey'in 22 Ocak 1908'de Selanik'ten başlayan İzmir-Pire-Hanya-Sirakuze-Malta-Trablus güzergâhında yaklaşık iki hafta süren üç gemi değiştirdiği deniz seyahati epey vukuatlı ve heyecanlı geçmiştir. 5 Şubat'ta göreve başladığı Topçu Binbaşı Maruf Bey'in müdürlüğünü yaptığı Trablusgarp Askeri Rüştiyesi'ndeki öğretmenlik görevi ise günlüklerinden anladığımız kadarıyla oldukça sıkıcıdır. Osmanlı'nın son döneminde Libya, gözden ve gönülden ırak ihmal edilmiş bir eyaletti. Yaşam koşulları oldukça ağır olduğu gibi

subay ve memurların boş zamanlarını değerlendirebilecek herhangi bir yer ve aktivite de bulunmamaktaydı. Ayrıca burada görev yapan devlet görevlilerinin çoğu siyasi veya mesleki nedenlerden dolayı sürgün edilmiş kimselerdi.[16] 23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi geçici bir mutluluk ve ümit verse de beklentilerin aksine çoğunluk görev yerinde bırakılmış, görev koşullarında gözle görülür bir değişiklik olmamıştır. Hatta tam tersine partizan siyasetin girmesiyle subaylar arasında dostluk ve muhabbet de bozulmuştur.[17]

Bu oldukça bunaltıcı ve tekdüze ortam içinde Abdürrauf Bey kendini okumaya ve yabancı dil öğrenmeye vermiştir. Muhtelif yabancı dergi ve gazeteler ile kitapçılara abone olarak maaşının önemli bir kısmını kendini yetiştirmek için harcamıştır. Bu sayede girdiği Almanca sınavını birincilikle kazanıp Almanya'da görev başı eğitim görmek için seçilmiştir. 3 Temmuz 1910'da komutan ve arkadaşlarıyla vedalaşıp zorlu bir deniz yolculuğu sonrasında İstanbul'a gelmiştir. İki yıldan az süren Libya öğretmenlik görevinde öğrencileriyle çok iyi ilişki kurduğu ve onlar tarafından çok sevildiği anlaşılmaktadır. Hayatının geri kalan yıllarında Libyalı eski öğrencileriyle ilişkisi devam etmiş, özellikle Genelkurmay'da çalışırken onların hak ve menfaatlerini korumaya çalışmıştır. Vakur Hoca, 1950'lerin başında sonradan Kara Kuvvetleri Komutanlığı da yapacak olan Korgeneral Ahmet Nurettin Aknoz'la tanıştığında

---

16 O dönemin Libyası ve subayların yaşam koşulları konusunda bkz. Cami Baykurt, *Son Osmanlı Afrikası'nda Hayat: Çöl İnsanları, Sürgünler ve Jön Türkler*, haz. Arı İnan, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009); Rachel Simon, *Between Ottomanism and Nationalism: The Ottoman Involvement in Libya during the War with Italy (1911-1919)*, (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1987).

17 Afet İnan, "Trablusgarp'ta Hürriyete Karşı İsyan", *Belleten*, c. 8, no. 31, Temmuz 1944, s. 387-401.

Aknoz, Abdürrauf Bey'in öğrencisi olduğunu gururla dile getirip öğrencilerini çok etkileyen vatansever ve yardımsever bir öğretmen olduğunu anlatmıştır.

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Aknoz

Abdürrauf Bey ile beraber 3 kurmay, 5 piyade, 2 süvari, 4 topçu ve 3 istihkâm toplam 17 subay Almanya'da görev başı eğitim (Osmanlı belgelerinde "ikmal-i tahsil" veya "bera-i tahsil" diye geçmektedir) görmek üzere seçilmiştir.[18] Yapılan antlaşma çerçevesinde bu subaylar Alman ordusunda bir alt rütbe ile Alman subayı gibi kendi sınıfı birlik ve karargâhlarda kendi rütbelerine uygun makam ve mevkilerde iki yıl görev yapacaklardı. Amaç Alman askeri sistemini bizzat içinde çalışarak öğrenmek, bu bilgi ve deneyimleri Osmanlı ordusuna ithal etmekti. 1885'ten beri seçilmiş Osmanlı subayları gruplar halinde Almanya'ya gönderilmekteydi. Dönüşte bu subayların belli bir süre askeri okul ve eğitim merkezlerinde görev yapması ve öğrendiklerini askeri

18 Abdürrauf Bey'in yazdığı listeye göre bu subayların isim ve rütbeleri şöyledir. Kurmay: Kolağası Rıfat, Kolağası Rüştü, Kolağası Hüsnü; Piyade: Yüzbaşı Abdürrauf, Teğmen Remzi, Üsteğmen Yusuf Rıza, Teğmen Hakkı, Üsteğmen Hakkı, Yüzbaşı Alaattin; Süvari: Kolağası Sami, Yüzbaşı Mürsel; Topçu: Kolağası Süleyman, Yüzbaşı Kemal, Yüzbaşı Hakkı; Kale Topçusu: Üsteğmen Sabri; İstihkâm: Teğmen Cavit, Teğmen Fahri, Teğmen Halit. Gidiş öncesi çekilen ve gazetelerde yayınlanan toplu fotoğrafta Abdürrauf Bey'in listesinde yer alan bazı subaylar bulunmazken listede olmayan Yüzbaşı Cafer Askeri'nin yer aldığı görülmektedir.

öğrenci ve genç subaylara aktarması beklenmekteydi. Örnek olarak görev başı eğitime ilk giden subaylardan olan Esat (Bülkat) Paşa uzun yıllar Harbiye'de öğretmenlik ve ders nazırlığı yapmıştı.[19]

Almanya'ya görev başı eğitimi için seçilen Osmanlı subayları. Abdürrauf Bey ayakta soldan ikinci sırada görülüyor, 1910.

İstanbul'da yaklaşık bir buçuk aylık hazırlık sonrasında Abdürrauf Bey ve arkadaşları 2 Eylül 1910'da Sirkeci istasyonundan hareket ederek Sofya, Belgrad ve Budapeşte güzergâhını takip ederek 5 Eylül'de Berlin'e ulaştılar. Askeri ataşe Binbaşı Enver Bey (geleceğin meşhur Enver Paşa'sı) heyeti istasyonda karşıladı ve ertesi gün elçilikte işlemleri tamamlayıp görev yerlerine sevk etti. Yeni Alman rütbesiyle Oberleutnant (üsteğmen) Abdürrauf Bey, Mannheim'da konuşlu 2. Baden Piyade Alayı'na (2. Badisches Grenadier-Regiment "Kaiser Wilhelm I" Nr. 110) takım komutanı olarak atandı. Burada piyade subayı olarak ferdi ve birlik eği-

19 Mehmed Esad, *Harpokulu Tarihçesi 1834-1945*, s. 28-32.

timi gördükten sonra 1 Temmuz 1912'de makineli tüfek eğitimi almak üzere Karlsruhe'de konuşlu 1. Baden Muhafız Piyade Alayı'na (1. Badisches Leib-Grenadier-Regiment Nr. 109) nakil oldu. İlginç bir tesadüf eseri yeni taburunun komutanı sonradan yaverliğini yapacağı Hans von Seeckt'di. İki ay Karlsruhe'de kaldıktan sonra görev süresi sona erdiği için 3 Eylül 1912'de yurda döndü. Ne yazık ki Abdürrauf Bey'in Almanya'da geçirdiği iki yılla ilgili elimizde fotoğraflar dışında fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece Almanya'da tanıştığı arkadaşları ile irtibatı devam ettirdiğini mektup, kart ve hediye gönderdiğini onlardan özellikle kitap istediğini biliyoruz.

Yeni Alman rütbesiyle Oberleutnant (üsteğmen) Abdürrauf Bey, Mannheim'da konuşlu 2. Baden Piyade Alayı'na (2. Badisches Grenadier-Regiment "Kaiser Wilhelm I" Nr. 110) takım komutanı olarak atandı.

Yurda döndüğünde Osmanlı İmparatorluğu bir senedir İtalya ile savaş halindeydi. Daha da kötüsü Balkan devletleri ittifakı (Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ) İtalyanlardan cesaret alarak eylül

ayı içinde diplomatik kriz çıkartmıştı. Gafil avlanan Osmanlı Harbiye Nezareti ve Genelkurmay Başkanlığı panik halinde her an başlaması muhtemel savaş için birliklerin personel ve lojistik seferberliğini gerçekleştirmeye çalışıyordu. Bu kargaşa içinde Abdürrauf Bey'in Almanya'da aldığı eğitim ve kabiliyetleri dikkate alınmadan sıradan bir piyade bölüğüne, Şark Ordusu III. Kolordu 8. (Çorlu) Tümen 23. Nizamiye Alayı 3. Tabur 3. Bölük Komutanlığı'na atandı.

Henüz seferberliğini tamamlamış olan 3. Tabur'a[20] 14 Ekim'de katılan Abdürrauf Bey'in Balkan Savaşı esnasında yaşadıkları bu kitabın en dikkat çekici kısmını teşkil etmektedir. Harbiye mezuniyetinden itibaren başından geçenleri steno tarzı kısa cümlelerle günü gününe not eden Abdürrauf Bey, Balkan Savaşı günlerinde yaşadıklarını da benzeri şekilde kayda geçirmiştir. Muhtemelen Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda 5 Aralık 1918'de Genelkurmay'daki görevinden istifa ettikten sonra bu günlüğünü bir birlik tarihçesine dönüştürmeye çalışmıştır. Mütareke döneminde Harp Tarihi Dairesi Arşiv Müdürlüğü yapmış olması bu konuda kendisini teşvik etmişe benzemektedir. Defterin başlığı "Nizamiye 23. Alay'ın 3. Taburu'na Ait Harp Ceridesi" bu amacın açık bir ifadesidir.

Günlük ile başka not ve evraktaki bilgileri genişleterek oldukça canlı ve etkileyici bir anlatımla tekrar kaleme almıştır. Ne yazık ki defterin bazı sayfaları eksik olduğu gibi metin içindeki bazı kopukluklar ve 31 Ekim tarihinden 24 Ekim'e geri dönüş yapması gibi emareler metnin nihai haline gelmediğini göstermektedir. Defter aniden 9 Aralık 1912'de sona ermektedir. Çatalca hattındaki savunma, İkinci Balkan Savaşı başlangıcında

---

20 Mahmut Muhtar, *Üçüncü Kolordunun ve İkinci Şark Ordusunun Muharebatı*, (Dersaadet: Kanaat Matbaası, 1331 [1915]), s. 9-10.

başlatılan genel taarruz ve Kırklareli'nin kurtarılması gibi önemli muharebe ve faaliyetler yazılmamıştır. Tamamlanmamış olmasına rağmen Abdürrauf Bey'in "Harp Ceridesi" adı altında kaleme aldığı anılar bazen başka şahitlikleri doğrularken bazen yalanlamakta ve bilmediğimiz bilgiler vermektedir. Örneğin Abdürrauf Bey, Kırklareli Muharebesi'nin ilk gününü resmi askeri tarih ve Mahmut Muhtar (Katırcıoğlu) Paşa'nın ifade ettiği gibi bir zafer değil tesadüfi bir başarı olarak tasvir etmektedir.[21] Geleceğin meşhur Büyük Cemal Paşa'sının albay rütbesinde Konya Redif Tümeni komutanı olarak gösterdiği cesaret ve liyakatin dile getirildiği bilinen tek kaynak Abdürrauf Bey'in şahitliğidir.

Abdürrauf Bey, 23 Temmuz 1913'te Kırklareli Bulgar işgalinden kurtarıldıktan sonra 10 Ekim'e kadar burada 10-31 Ekim arası Tekirdağ'da müteakiben 27 Aralık'a kadar Silivri'nin Çanta beldesinde birliğinin eğitim ve yeniden teşkilatlanmasıyla uğraşmıştır. Bu kitaba dahil edilen "Defter-i Hatırat" başlıklı ikinci defteri Çanta'da 18 Kasım 1913'ten itibaren tutmaya başlamıştır. Her ne kadar eskisi gibi kısa cümlelerle yetinmeyip zaman zaman ayrıntılı açıklamalar yapsa da bunlar kendisi için alınmış notlardır. Balkan Savaşı defteri gibi anı biçiminde hadiseler ayrıntılarıyla aktarılmamaktadır. Ne yazık ki Abdürrauf Bey zaman bulup bu günlüğü bir hatırata dönüştürememiştir. Yeri geldikçe Abdürrauf Bey'in konuyla ilgili belge ve notlarını dipnot olarak metne ilave ederek günlüğü daha anlaşılır kılmaya çalıştım.

27 Ocak 1914'te 23. Alay'dan ilişiğini kesen Abdürrauf Bey 29 Ocak'tan itibaren Genelkurmay Başkanlığı Birinci Şube tercümanı olarak göreve başlamıştır. Abdürrauf Bey ve Almanya'da eğitim görmüş veya iyi derecede Almanca bilen diğer subayların İstanbul'da

---

21 Mahmut Muhtar, *Üçüncü Kolordunun ve İkinci Şark Ordusunun Muharebatı*, s. 104-110.

önemli karargâh, birlik ve kurumlara atanmasının sebebi Tümgeneral Otto Liman von Sanders komutasındaki Alman Askeri Yardım Heyeti'nin 14 Aralık 1913'te İstanbul'a gelip göreve başlamasıdır. Heyet üyesi Alman subayların hiç biri iyi derecede Türkçe bilmediği, Osmanlı İmparatorluğu ve ordusunu tanımadığı için tercümanlara ihtiyaçları vardı. Geçmiş yıllarda yapıldığı gibi çoğu azınlıklardan sivil tercüman kiralamak yerine sadakat ve istihbarat endişesi ile daha iyi verim alınacağı düşüncesiyle Almanca bilen subaylardan istifade etme kararı alınmıştı. Tabii bu kararın maliyeti kendi askeri sınıflarında iyi eğitim almış ve uzmanlaşmış subaylardan cephedeki birliklerin istifade edememesidir.[22]

14 Aralık 1913'te İstanbul'a gelip göreve başlayan Otto Liman von Sanders komutasındaki Alman Askeri Yardım Heyeti. Soldan sağa: Binbaşı E. Perrinet von Thauvenay, Binbaşı Otto von Feldmann, Kaptan Bodo von König, Albay Bronsart von Schellendorf, Korgeneral Liman von Sanders, Albay Erich Weber, Teğmen Theodor Burchardi, Binbaşı August Nicolai, Prof. Dr. Georg Mayer, Teğmen Carl Mühlmann.

22 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, (çev.) Carl Reichmann, (Baltimore: The Williams & Wilkins Co., 1928), s. 3-4.

Genelkurmay Başkanlığı'nın en önemli şubesi olan Birinci Şube harekât, eğitim ve harp tarihinden sorumluydu. Şube silahlı kuvvetlerin bütün cari harekâtı ve eğitiminin yanı sıra, seferberlik ve savaş planlarının yapılmasından da sorumluydu. İlginç bir şekilde tümen ve kolordu karargâhlarında görevli kurmay subayların sicil ve kanaat notlarını değerlendirme sorumluluğunu da üstlenmişti. Şube müdürü Yarbay Franz Carl Endres,[23] yardımcısı ise Kurmay Binbaşı Ali İhsan (Sabis) Bey idi. Şubede ayrıca yedi kurmay ve iki sınıf subayı ile bir sivil kâtip çalışmaktaydı. Mühendishane mezunu topçu subayı olan Ali İhsan, Abdürrauf ile aynı sene subay nasbedilmişti. Neredeyse devre arkadaşı olmalarına rağmen aralarındaki ilişki soğuk ve mesafeliydi. Abdürrauf Bey sadece şubenin değil aynı zamanda Endres'in şahsi tercümanıydı. Endres, Harp Akademisi'nde ders verdiği dönemde simultane çeviri de yapmaktaydı. Yaklaşık altı ay Birinci Şube'de çalıştıktan sonra seferberlik ilanı sonrasında 3 Ağustos 1914'te önce Merkez Şube'ye, 28 Ocak 1915'te ise Genelkurmay İkinci Başkanı Friedrich Bronsart von Schellendorf'un şahsi tercümanlığına atandı.

Bronsart von Schellendorf, hakkında bilgilerimizin sınırlı olduğu gizemli bir subaydır. Prusya ordusunda kabiliyetli bir kurmay subay olarak bilinmekteydi.[24] Yeni misyonun görevlendirilmesi sürecinde misyon başkanlığı için düşünülmüş ama yaşının genç ve henüz general rütbe-

---

23 Bavyeralı bir kurmay subay olan Endres (1878-1954) 1912'den bu yana Osmanlı ordusunda danışman olarak çalışmaktaydı. Her açıdan sıradışı bir subay ve verimli bir yazardı. Eserlerinin bazıları Türkçeye tercüme edilmiştir. *Deutsche Offiziere in der Türkei*, (Berlin: Reichsarchiv, 1940).

24 İstanbul'a gelmeden önce 119. Grenadier Alayı komutanıydı. 1917'de geri döndüğünde tümen komutanlığına atandı. 1920 senesinde korgeneral rütbesinden emekli edildi. *Deutsche Offiziere in der Türkei*; Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, (çev.) M. Besim Özalpsan, (İstanbul: Askeri Matbaa, 1943), s. 23.

sinde olmaması nedeniyle vazgeçilmişti. Resmi adıyla "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Erkân-ı Harbiye Reis-i Saniliği" görevine başladığında kendisinden beklenen Alman modeli çerçevesinde Osmanlı Genelkurmayı'nı yeniden teşkilatlandırması ve genç kurmay subayları görev başı eğitime tabi tutarak yetiştirmesiydi. Bu çerçevede önemli şubelerin tamamına Alman subayları yerleştirildi. Genç ve yetenekli, çoğu Almanya'da eğitim görmüş Osmanlı kurmay subayları ise şubelere muavin olarak atandı.[25]

Alman askeri misyonuyla gelen ve Osmanlı Genelkurmay İkinci Başkanı olarak görev yapan (1914 yılında Osmanlı ordusunun Genelkurmay Birinci Başkanı olarak atandı) F. Bronsart von Schellendorf.

Abdürrauf Bey, von Schellendorf'un dikkatini erken bir tarihte çekmişti. Zaman içinde ona güveni daha da arttığı için 17 Eylül 1915'te başyaverliğe tayin edildi. Abdürrauf Bey standart bir yaver değildi. Von Schellendorf'a bir kurmay subay gibi bir çok konuda yardımcı olmaktaydı. Gösterdiği liyakat ve başarıdan dolayı Abdürrauf Bey üç Osmanlı ve yedi yabancı madalya ve nişan ile taltif edildi. İki yıl erken terfi aldı. 14 Aralık 1916'da binbaşı rütbesine terfi etti. Von Schellendorf daha da ileri giderek Abdürrauf Bey'in kurmay

[25] Kâzım Karabekir, *Tarihte Almanlar ve Alman Ordusu,* (İstanbul: Emre Yayınları, 2001), s. 390-392; Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi*, c. 1, (İstanbul: Nehir Yayınları, 1990), s. 21-22, 146-147; İsmet İnönü, *Hatıralar*, c. 1, (ed.) Sebahattin Selek, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985), s. 85-86.

sınıfına geçirilmesi için teklifte bulundu. Alman sistemine göre kurmay kadro ve görevinde başarıyla belirli bir süre görev yapan sınıf subayı Harp Akademisi mezunu olmasa da mükâfaten kurmay nasbedilmekteydi. Ancak bu teklif kabul görmedi.

Ne yazık ki Abdürrauf Bey, ketum davranarak tercüman ve başyaver olarak Genelkurmay'da yaptığı işleri ve şahit olduğu hadiseleri günlüğüne kayıt etmemiştir. Abdürrauf Bey'in kısa notlarının önemli içeriğine bir örnek "Üçüncü Defter"in 3 Kasım 1918 tarihli günlük kaydıdır: "Bugün von Seeckt Paşa Almanya'ya gitti. Evrak-ı resmiyeyi de beraber götürdü. Bu babda Cevad Paşa'ya bir takrir verdim." Oysa burada kastedilen Almanların Osmanlı Genelkurmay Arşivi'nin önemli bir kısmını beraberlerinde götürmesidir. Abdürrauf Bey'in evrakı içinde Cevad Paşa'ya verdiği takririn kopyasını bulduktan sonra hadisenin önemini anlayabildim.[26] Ömrü vefa etseydi Balkan Savaşı anılarında olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı günlüklerini de genişleterek bir hatırata çevireceği anlaşılmaktadır. Eğer bunu yapmış olsaydı savaş döneminde çok önemli görevler üstlenen Genelkurmay'ın nasıl çalıştığını daha iyi anlamamız mümkün olabilirdi.

İkinci defterde en ilgi çekici kısımlar İtilaf birliklerinin Çanakkale'yi tahliyesi sonrasında 10-14 Ocak 1916 tarihlerinde yaptığı gezi ile Enver Paşa, von Schellendorf ve diğer üst düzey sivil ve askeri liderlerin katıldığı 24 Nisan - 1 Haziran 1916 tarihleri arasında gerçekleşen Kafkas ve Irak cepheleri gezisidir. Bu geziyle ilgili elimizde çok az bilgi bulunduğu için Abdürrauf Bey'in şahitliği çok önemlidir. Özellikle İngilizler teslim olduktan sonra 21 Mayıs'ta Kutülamare'ye yapılan ziyaret ve yol boyunca karşılaşılanların tasviri önemli bilgilerdir.

---

26 Almanların Genelkurmay Arşivi'ni yağmalamasıyla ilgili detaylı bilgi bu kitabın ekinde verilmiştir.

Bronsart von Schellendorf'un yerine atanan Hans von Seeckt.

2 Kasım 1917'de Üçüncü Gazze Muharebesi'nde uğranılan yenilgi sadece Suriye-Filistin Cephesi'ni değil İstanbul'u da etkiledi. Berlin, yenilgiden von Schellendorf'u ve karargâhını sorumlu tuttu. Zaten uzun süredir Liman von Sanders ve diğer misyon üyeleri ile geçinemeyen von Schellendorf görevden alındı. Ancak Osmanlı Genelkurmayı'na büyük önem verildiği için yerine Alman ordusunun en parlak genç generali Tümgeneral Hans von Seeckt atandı. Von Seeckt 17 Aralık 1917'de İstanbul'a gelerek görevi devraldı. Oldukça kabiliyetli bir kurmay subay olmasının yanı sıra Koalisyon savaşları konusunda deneyimi vardı.[27]

Von Seeckt, selefi von Schellendorf'un Alman subayları kritik görevlerde görevlendirme uygulamasını daha da abartarak Genelkurmay'da salt Osmanlı'ya özgü işleri yapan Türk subayları dışındakileri ya görevden aldı ya da dışladı. Geçmişte von Seeckt ile beraber çalışmasına ve onun tarafından takdir edilmesine rağmen Abdürrauf Bey de dışlanan subaylardan biri oldu. Başyaver olmasına rağmen artık sembolik

27 Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire 1914-1918*, (Princeton: Princeton University Press, 1968), s. 101; *Deutsche Offiziere in der Türkei*; Norbert H. Gaworek, "Hans von Seeckt", (ed) David T. Zabecki, *Chief of Staff: The Principal Officers Behind History's Great Commanders*, c. 1, (Annapolis: Naval Institute Press, 2008), s. 138-143.

ve basit görevler dışında kendisinden istifade edilmiyordu. Mihmandar olarak görevlendirildiği 3 Ağustos - 13 Eylül 1918 Almanya gezisi örneğinde olduğu gibi dış görevlere gönderilerek Genelkurmay'dan uzak tutuldu.

Suriye Cephesi'nin çökmesi ve Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ile Osmanlı İmparatorluğu ve Genelkurmayı üzerindeki Alman denetimi aniden sona erdi. Talat Paşa hükümeti istifa etti. Yeni kurulan Ahmet İzzet Paşa hükümeti bir taraftan İtilaf Devletleri ile ateşkes görüşmeleri yaparken diğer taraftan Alman subayları görevden aldı. Von Seeckt 1 Kasım'da Genelkurmay Başkanlığı görevini Cevat (Çobanlı) Paşa'ya devretti. Abdürrauf Bey asli görevine ilave olarak Merkez Şube Müdürü Vekilliği'ne atandı. Bu olağanüstü karmaşa ortamından istifade ile von Seeckt, 1913 yılından bu yana Alman subaylarının denetiminde ayrı olarak arşivlenmiş önemli evrakı kaçırmayı başardı. Abdürrauf Bey'in çabaları sonuç vermedi.

Bu ve benzeri hadiseler sonrasında artık Genelkurmay'da görevine devam etmek istemeyen Abdürrauf Bey 5 Aralık'ta yaverlik görevinden istifa etti. 23 Aralık'ta Kurmay Albay Kerküklü Mehmet Tevfik Bey komutasında yeniden teşkilatlandırılan Harp Tarihi Şubesi Arşiv Kısmı Amirliği'ne atandı. Abdürrauf Bey ailevi sorumluluklar (eşi verem hastasıydı ve oğlu Vakur henüz bebekti) ve hastalıkları (sıtma, kronik mide ve akciğer rahatsızlığı) yüzünden Kurtuluş Savaşı'na katılamadı. Savaş sona erdiğinde savaşa aktif bir şekilde iştirak etmediği için İstanbul'da kalan diğer Osmanlı subayları gibi 1923'te zorunlu emekliliğe tabi tutuldu. Ancak haklı mazeretleri ve mesleki başarısı dikkate alınarak 1926'da Kuleli Askeri Lisesi'ne sivil tarih öğretmeni olarak atanmıştır. Aynı yıl uzun süredir hasta olan eşi Fatma Belkıs Hanım vefat etmiştir.

Kuleli Askeri Lisesi 1929-30 öğretim yılı öğretmen albümü. 17 numara tarih öğretmeni Abdürrauf Bey (Necmettin Özçelik Koleksiyonu).

Kuleli'deki öğretmenliğine dört elle sarılan, okul komutanının ifadesiyle "fazilet ve nezaket-i ahlâkıyesi vazifesine merbutiyet ve sadakati ile" bütün okula ve öğrencilere örnek olan Abdürrauf Bey uzun bir hastalık sonrasında 5 Ekim 1929'da vefat etti. Ertesi gün İstanbul'un kurtuluşu törenlerine katılan Kuleli öğrencileri bir vefa örneği göstererek Abdürrauf Bey'in cenaze törenine de katılmıştır.

Abdürrauf Bey öğrencilerle Kuleli Askeri Lisesi bahçesinde.

Kuleli Askeri Lisesi öğrencileri Abdürrauf Bey'in cenaze töreninde tabutunun başında.

Binbaşı Abdürrauf Bey, Osmanlı-İtalyan Savaşı ile başlayıp Kurtuluş Savaşı ile son bulan on yıllık savaş neslinin bir parçası olarak yaşadıklarını ve şahitliğini kayda geçirmiştir. İyi eğitimli ve bol okuyan entelektüel bir asker olan Abdürrauf Bey'in anı ve günlükleri oldukça önemli vesikalardır. Ömrü vefa etseydi daha ayrıntılı ve bütünlüklü bir hatırat elimizde olacaktı. Ancak yazım çabasının tamamlanmamış olması da bize değerli bilgiler vermektedir. Osmanlı subaylarının günlük tutma tarzları, günlüklerdeki bilgilerin nasıl bir hatırata dönüştüğünü Abdürrauf Bey'in yarım kalan çabasında bütün açıklığı ile görmekteyiz.

1

Birinci Defter
Balkan Harbi

[8. Çorlu Tümeni] Nizamiye 23. Alay'ın 3. Taburu'na Ait Harp Ceridesi

Şark Ordusu Kumandanlığına müracaatım:

Sirkeci istasyonundan hareketim: 28 Eylül 1328 [11 Ekim 1912]

Kırkkilise [Kırklareli]'ye muvasalat: 30 Eylül [13 Ekim]

Kolorduya müracaat, geceyi Faik Efendi ile birlikte handa geçirdik. Trenlerin hareketindeki intizamsızlık, araba ile istasyona hareket, bir doktor binbaşısı ile beraber furgon [eşya vagonu] derununda Alpullu'ya hareket; yolda yukarıya geçen trenler; trenin birinde okunan gazel; (Zaferdir! Zafer!...)

Alpullu kahvesinde bir iki saat tevakkuf; oradan hareket. Yine furgonda uykusuzluk; soğuk. Çorlu'ya muvasalat sabah vaktine tesadüf etti. 1 Teşrinievvel 1328 [14 Ekim 1912]

Safvet Efendi'ye kapı önünde tesadüf.

Kışlaya azimetle arkadaşlara iltihak; zabitan ovası; alay kumandanına takdim; birkaç gece istasyonda parçalanmış çadırda ikamet. Nihayet 2. Tabur'un hareketine müteakip kışlaya nakil. 3. Tabur'daki mahrumiyet hayvan, eşya yok. [Afyon] Karahisar ihtiyatları ben çadırda iken gelmişti. İki gece kaldılar. Bir gece ile

gündüz flamalarla talim. İki gün sonra Sekizinci Nişancı [Taburu'na] teslim. Bu ihtiyatların eşya ve teçhizatı oldukça mükemmel. Birkaç gün ataletten sonra Kengırı [Çankırı] ihtiyatları geldi.

Bölüğün teşkili 9 Teşrinievvel 1328 [22 Ekim 1912]: İyi kötü mangalara taksim. (Efrad sekizinci günü gelmiş) Okur-yazar (o da cüz'i) üç kişi çıktı. 8 çavuşla 20 onbaşı. Dört borazan vardı, fakat yalnız ikisinin borusu (Bunların biri bilahare Çorlu redif deposundan alınmıştır) [mevcut]. Efradın eşya ve teçhizatı noksan.

10 Teşrinievvel 1328 [23 Ekim 1912]'de sabahı erkenden trenle Şark Ordusu başkumandanıyla [Abdullah Paşa] erkân-ı harbiyesi [karargâh subayları] Çorlu'ya geldi. Kışlaya yerleştiler. İstasyona bir bölük resm-i ta'zime çıkmıştı. Mezkûr bölüğün hiddetle geriye iadesi.

10, saat 4.30 ba'de eşya dağıtırken bir neferin "Çorlu'ya Bulgar süvarisi geliyor!" haberi, her tarafta karışıklık. "Aman cephane!" sedaları: Bazı bölükler henüz silah ve cephane vermemiş! Şark Ordusu Kumandanlığıyla erkân-ı harbiyesi aldı fitili. Endaht [nişancı] bölükleri silah davran vaziyetinde. Bizim iki bölük kışla önündeki sırtta tertibat. Erkân-ı harplerde tereddüt ve münakaşa; birbirinin emrini cerh.

Balkan Savaşı'nda Şark Ordusu kumandanlığını üstlenen Abdullah Paşa atının üstünde, 1912. (The Illustrated London News dergisinden)

Çatalca hattında Şark Ordusu'nun çadırlı ordugâhı.

2. Tabur 4 Teşrinievvel 1328 [17 Ekim 1912]'de Çorlu'dan hareket. Bizim 2. Bölük 6 Teşrinievvel 1328 [19 Ekim 1912]'de alay kumandanı ve sancağıyla hareket. Saat 7.30 alaturka Çorlu-Ahırköy istikametine hareket. Saatte 15 dakika mola ile saat 1.00 akşam Ahırköyü'ne muvasalat. Askeri konakta tevzi hususunda müşkülata tesadüf edilmemiş. Bölüklerin ağırlıkları bölüğe 45 dakika sonra gelmiş. İaşe hususunda da müşkülata tesadüf edilmemiş.

7 [20 Ekim], geceli gündüzlü yağan yağmurlardan dolayı harekâta başlanmamış ve o gün ve o geceyi de Ahırköyü'nde geçirmiştir.

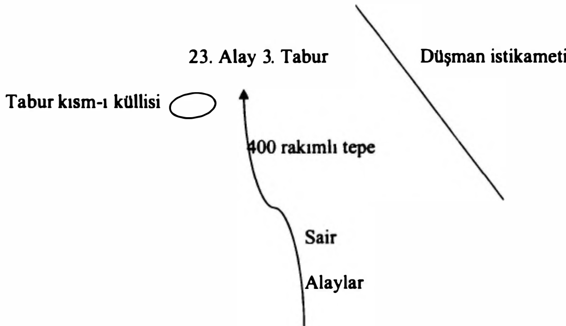
8 [21 Ekim], Pazartesi saat 4.00 alaturka Ahırköyü'nden hareket edilmiş ve bir gün evvel yağan yağmurların şiddeti çamurlarından yürüyüş bataete [yavaşlama] uğramış. Yarım saat, 3 çeyrekte bir mola ile alaturka saat 11'de Ahmedbey köyüne muvasalat. İskân hususunda epeyce müşkülat. Ağırlıklar çamurların ziyadeliğinden bin müşkülatla köye gelebilmiş.

9 [22 Ekim], Salı saat 2.00 alaturka bölük ağırlıklarıyla birlikte Pınarhisar istikametine hareket ettiyse de yolların çamurluğu ve haritasızlık ve dolayısıyla yürüyüşte müşkülat ve bataet.

9 [22 Ekim], akşam saat 11 alaturkada Pınarhisar'ına muvasalat. Geceyi konakta geçirilmiş.

10 [23 Ekim], sabah saat 3.00 alaturka Kırkkilise istikametinde yürüyüşe devam. Saat 9.00 alaturka Üsküp Deresi'ne kadar muntazaman hareket. Orada Kolordu erkân-ı harbiyesinden bir zatın emriyle tevakkuf [ayakta beklemek]. Müddet-i tevakkuf bir saat kadar.

Alaylar, taburlar, bölükler, ayrıldı. O meyanda bizim zavallı bölük de toplandı. Fakat kaç kişi?!.. Her alaya bir cepheyi muhafaza emredildi. Bize de cenup cephesi düştü.

Bizim taburdan İkinci Bölük kumandanı vadide bir ağaç tarafına bir posta gönderdi. Bu postanın kuvveti her bölükten 12 efrad olmak üzere 60 kişi idi. Her bölük iki kişi vermiş; ikinci tabur da iştirak eylemişti.

O gece biz zabitler de bir beylik [tüyleri dökülmüş eski battaniye] üzerinde birbirimizin üstüne sokulmak şartıyla uyuduk. Bir çadır, bir velense [kalın battaniye] falan bulan bahtiyar idi. O gece biraz doktorun mu

yoksa cerrahın mı kiminse bilmem biraz pişmiş tavuğunu yedik.

O gece bizim için hiçbir hadise zuhur etmedi. Geceleyin civarımızda yaralanıp kalmış bedbaht yaralıların iniltisi işitiliyor. Kimse aldırmıyordu. Hatta yaralı hayvanlar bile vardı. Nakledecek veya eden yoktu.

18 [31 Ekim], bu sabah bizim iki tabur, fırka ihtiyatı olarak merkez gerisinde, Soğucak Deresi'nin garp sırtlarında, evvelki gün muharebe için yayıldığımız mahalde bulundu. Öğleye doğru su kenarına inip ağırlıktan gönderilen ekmekle biraz kavurmayı yedik. O güne kadar asker ekmek ve kavurma yememişti.

Tabur şu nizamda bulunuyordu: Taburlar bölük kuvvetli geniş kol.

Muharebe devam ediyordu. Ekmeği yiyip dereden elimizi yıkadıktan sonra tekrar istirahat ve emre intizara daldık. Biraz sonra fırka [8. Tümen] kumandanı [Albay] Fuad Ziya [Çiğiltepe] Bey ile maiyeti geldi. Yanımıza geçip oturdular. Mir-i mumaileyh o güne kadar görünmemişti. Tabur kumandanı [Binbaşı Rodoslu Yusuf Ziya Bey] kendisine şikâyet etti.

[Orijinal metinde bir boşluk sonrasında tekrar 24 Ekim tarihine dönülmektedir.]

Şark Ordusu kumandanı iki lokomotifi tevkif ettiriyor.

11 [24 Ekim] sabahı Kırkkilise [Muharebesi] döküntüleri gelmeye başladı. Silahını, kaputunu, fotinini atıp kaçanlar, hastaneden hasta elbisesiyle gelenler... O sırada bir Alman zabiti (Osmanlı elbisesiyle) görülüyor. Fırka kumandanı maiyetiyle geliyor, hapsediliyor.

13 [26 Ekim], saat 2.30 ba'de. Fırkadan Vize'ye hareket emri geldi. Biz bu sırada bölük efradına silah istimaliyle, avcılığı öğretmeye çalışıyorduk. Bu da çok sürmedi. Ancak üç çeyrek. Tabur, kumandanının emriyle kışlaya avdet. Harekete hazırlık. Topçu cephaneliğini teslimde müşkülat. Bölükler iyi kötü kiler yanında toplandı. Hafifçe yağmur başladı. Gece bastı. Efradtan biri tarafından temenni-i muzafferiyete dair dua. Kolağasının pelerini kayıp.

13/14 [26/27 Ekim], saat 7 ba'de, yola düzüldük. Yağmur gittikçe artmaya başladı. Ahval-i umumiyeye dair bir malumat olmadığından, civardaki Hıristiyan köylerinden korkulduğundan bir bölük pişdar [öncü] olarak çıkarıldı. Ağırlık başka yoldan gitmiş bilahare

Abdürrauf Bey (sağdan ikinci) Çatalca hattında silah arkadaşlarıyla.

taburun bölükleri arasına karışmış. Fırka kumandanı bizden birkaç saat evvel diğer alay ve mitralyöz bölüğüyle hareket ettiğinden yolda onların döküntülerine, ağırlıklarına rast geliyorduk. Müteaddit defa tevakkuf, efradın intizama girmesi kabil değil. Yollar fena, hava fena. Pişdar kısm-ı külliyi düşünmeden sellemehüsselam [gelişi-güzel] alıp yürüyor; nihayet ihtar edilerek durduruldu. Veli Paşa Çiftliği [Velimeşe köyü] denilen köyde fırka karargâhıyla başka taburlar yerleşmiş. Bize yer kalmadığından yalnız bir mola verildi. Badehu tekrar yürüyüşe geçilerek Yanıkağıl'a gidildi. Kolun nihayeti belki iki üç saat sonra geldi. Efrad orada kahve ve samanlık ve ahırlara yerleştirildi.

Biz de bir kahveye girdik. Eşya arabası o gece alınamadı. Yanıkağıl'a 13/14 [26/27 Ekim] saat 2.15 kabl girdik. Hayvanıma bir ahır bulduk.

Yanıkağıl'dan 14 [27 Ekim]saat 8.15 kabl hareket. Saray'a 14 [saat] 3.45 ba'de muvasalat. Saat 1.10

ba'de Büyük Manika [Büyükyoncalı]'ya muvasalat, orada büyük bir mola. Zabitan umumen köye gidip çay içtiler, yemek yediler. Efrad başında benden başka kimse kalmadı. Efrad da orada bulundukları yerde istirahat etti. O sırada Konya [Redif] Fırkası kumandanıyla [Albay Ahmet Cemal Bey][28] erkân-ı harbiyesi Saray istikametine doğru geçip gittiler. Kendilerine alelusul arz-ı malumat edilmiştir. Birtakım kafileler, muhacirler karmakarışık Saray istikametine gidiyorlardı. Bunları hükümet güya tatmin ederek köylerine iade etmiş.

Konya Redif Tümeni Kumandanı Albay Cemal Bey (daha sonra Cemal Paşa), Balkan savaşlarından yaklaşık bir yıl sonra Nafıa nazırı (Bayındırlık bakanı) görevinde iken.

28 Konya Redif Tümeni komutanı o tarihte rütbesi albay olan Büyük Ahmet Cemal Paşa'ydı. HN.

Saat 2.00 ba'dede Manika'dan hareket; 3.45 ba'de Saray'a muvasalat. Kasabanın yanında birkaç redif taburunun beyaz çadırları görüldü. İçlerinde sabık talebemizden [Libyalı askeri öğrenciler] gönüllüler de var. Mevki kumandanı kasabayı yağmadan muhafaza için askerin içeride konaklamasını men etmiş. Tabur orada Kiremithane civarında çadırlı ordugâha girdi. Bizim bölük çadırsız olduğundan mevki kumandanının müsaadesiyle kasabanın muhacir mahallesinde camilere, kahvelere yerleştirildi. Biz de bir fakir muhacirin evine çekildik.

O gün hava soğuktu. Rüzgârlı fakat yağmursuz. Tabur kumandanıyla birtakım zabitan da kolağasının evine çekildi. O gece bir çorba içtik. Biraz sıcak yemek görebildik. Ev sahibi ihtiyar bir muhacir. 93 felaketini görmüş bir bedbaht olduğu için biçareden o zamana ait hatıratını dinlemekle biraz vakit geçirdik.

Ertesi gün hareket emri geçilmişti. Nihayet taburdan emir geldi. Evvelce bir içtima mahalli gösterilmediği için tabur çekmiş gitmiş. Bizim bölük yalnız kaldı. Güç hal ile 3 çeyrek sonra Vize'ye giden yol üzerinde bir han civarında mola veren tabura iltihak edebildik. Hava güzel ve sıcaktı. Eşyamız karmakarışık olmuş. Neferler de yol iz bilmez. Tabur kumandanı henüz bir ağırlık zabiti tayin etmemiş. Herkes bir havada vesselam. Orada güya bir zabit (Mülazım-ı evvel Ahmed Efendi merhum) tayin edildi.

Biz aldık yürüdük. Edir köyünden geçerek gittik. Yürürken Çakallı [Çakıllı köyü]'nın Hıristiyan evleri başlıyordu. Yolda efrada bölüğün esas nizamlarıyla topçu ateşleri altında suret-i hareketlerini gösterdim. Yolun hemen nısfından itibaren harp yürüyüşü haline geçtik. Hem tahaffuz hem de efrada emniyet tertibatını göstermek için pişdar falan çıkarıldı.

15/16 [28/29 Ekim] saat 8 ba'dede Vize'ye muvasalat. Kasaba haricinde efrad açığa biz de bir odaya yerleştik. Orada Yüzbaşı Sabri Efendi yerleşmiş bulunuyordu. O gece saat 9'da ertesi günü harekete amade bulunmamıza dair fırkanın emri geldi. O gece biraz sıcak yemek yedik. Ben de bir liraya bir beylik kaput alabildim. O zamana kadar yalnız pelerinle geçiniyordum. Bulunduğumuz ev bir Rum'un evi imiş. Orada zat-ı şahane ile Enver ve Niyazi beylerin, veliahtın, Yunan hükümdarı ile Rus aile-i imparatorisinin resimleri vardı.

16'da sabahleyin tabur kumandanları fırka kumandanın[ın] yanına celp edildi. Avdet eden tabur kumandanı saat 7.50 kablde odada bilcümle zabitana şu emri dikte ettirdi:

Vize Karargâhı — III. Kolordu

15 Teşrinievvel 1328 [28 Ekim 1912] — Sekizinci Fırka

Bad'e'z-zeval [öğleden sonra] saat 3

23. Alay Kumandanlığına

16 Teşrinievvel [29 Ekim] için fırka emri

1. Bugün bir düşman kolunun Yena [?] ve cenubundaki sırtlarda II. Kolordu kıtaatıyla harp etmekte, diğer bir kolunun da Pınarhisar üzerinden cenuba doğru ilerlemekte bulunduğunu Soğucak Deresi'nin şarkındaki pişdar kıtaatımız gündüz ba'de'z-zeval saat 4'te ba-rapor ihbar etmiştir.
2. III. Kolordu, II. Kolordu'nun sağ cenah ve gerilerini himaye etmek üzere Pınarhisar istikametinde Karaağaç Deresi'ne kadar ilerleyerek düşmanın sol cenah ve gerisi üzerine düşecektir. Bunun için Hasan İzzet Paşa kumandasında 20., 22. ve Bolu alaylarıyla Topçu 7. ve 2. alaylardan mürettep bir fırka

tahsis edilmiştir. Bu fırka yarın sabah kable'z-zeval [öğleden önce] saat 5.30'da kol nihayetiyle Vize'nin bir kilometre garbında olarak Vize-Pınarhisar caddesinin sağ kenarında harekete hazır bulunacaktır.

3. Çeribaşı köyünün cenub-i garbi sırtlarında yarın saat yedide iki taburluk grup istihkâmat yapılacaktır. Tahkimat 26. Alay'la istihkâm müfrezeleri tarafından yapılacaktır.
4. Hareket edecek kıtaatın büyük ağırlıkları kendi konakları hizasında kasaba veya köyün haricinde saat 7'de içtima etmiş bulunacaktır.
5. Diğer kıtaatın ve alayların gündüz saat yediden itibaren harekete amade olarak konaklarında hazır bulunmaları lazımdır.
6. Bilcümle nizamiye ve redif kıtaatında askerlik etmemiş esnan tecavüzü olanlar [askerlik yaşı geçmiş ama askerlik yapmamış] ve efrad-ı cedide bu akşamdan tefrik olunarak bunlardan birer bölük teşkil edilerek emr-i ahire intizaren Vize'de bırakılacaktır.

Sekizinci Fırka Kumandanı
Fuad Ziya

Kolorduya rabtedilen hafif süvari livası bu gece Azbağ'dadır. Yarın Çongara [Cevizköy]'ya hareket edecektir.

Biz Vize'ye gidinceye kadar hep başka emellerle gitmiştik. Yolda alınan havadisler hep düşmanın ric'atine, Kırkkilise'nin istirdat edildiğine dairdi. Hatta bazı rivayata nazaran düşman Kırkkilise'yi işgal bile etmemiş?!! Vize'ye girince iş değişti. Orada Vize ile Pınar[hisar] arasında muharebenin şiddetle devam ettiği zikrediliyordu. Mamafih muharebat-ı vakıanın hep bizim lehimize cereyan ettiği düşmanın münhezim olduğu söyleniyordu. Yalnız gece Vize'ye girerken bir

redif taburuna rast geldik. Onların zabitanı işin ciddiyetini anlattı. Mezkûr tabur yüzlerce zayiata uğramış.

Yukarıdaki emre tevfikan esnan tecavüzlerini ayırdık; onların teçhizatını alıp askerlik edenlerin noksanını ikmal ettik. Bu teçhizatlı neferleri de emr-i şifahiye binaen ağırlığa bıraktık. Ki bunlar da kolun arkasından geldiler.

16 [29 Ekim], saat 11.40'da Vize'den hareket edildi. Alayımız iki taburlu idi (2. ve 3. taburlar). 2. Tabur pişdar biz de kısm-ı küllideydik. Pişdarla mesafemiz 1.000 metre; hava sıcak. Mâhâzâ bu tertibat da çok sürmedi. Biraz sonra lağvedildi. 2. Tabur bizim gerimize geçti. Çünkü ilerimizde Konya Fırkası'na mensup kıtaata tesadüf ettik. Hava sıcak idi. Yolda hayvanım suya düştü, kılıcım eğrildi.

Saat 1.30 ba'dede Soğucak Deresi'nin şarkındaki boyun noktasına oradaki jandarma kulübesinin biraz ileri[si]ne vardık. Yolun sağ tarafında silah çatıp istirahat ettik. Yoldan birtakım mecruhlar, erkân-ı harpler, yaverler geçip münhezim ve perişan olmasından bahsediyordu. Hatta karargâhlardan birine mensup gözlüklü bir zabit kıtaat-ı düşmanın pek ziyade perişan olarak Kırkkilise'ye kaçmakta olduğunu ve Edirne cihetindeki muharebat münasebetiyle zat-ı şahanenin fevkalade mahzuz kaldıklarını söylüyordu. (Bu sırada alay kumandanının emriyle ikinci tabura hayvanlarıyla birlikte on yük cephane verdik.)

Biraz sonra fırkadan emir geldi, taburlar kalktı, ilerledi. Cüz'i mesafe kat' ettikten sonra sola saptık. Bir tepede muharebeyi uzaktan temaşa ile meşgul olan fırka erkân-ı harbinin yanına vardık. Orası birkaç ağacı havi tepe idi. Orada tepenin arkasına her iki tabur yan yana (bölükler yekdiğerinin yanında) mesturen durdu. Biz zabitan, orada Miralay Rıza Bey ile birlikte (ve erkân-ı harp ile) topçu muharebesini temaşa

ediyorduk. Düşman top mermileri biraz ilerimize düşüyordu. Bir çeyrek kadar mesafe sonra biz de ilerleyip muharebeye iştirakimiz emri geldi. Güya düşman geri çekiliyor, şiddetle takibi lazım geliyormuş?! Tabur kumandanı pürheves "Haydi oğullarım düşman gidiyor, yetişin takip edin, haydi göreyim sizi" demiş!

Tabur kumandanı derhal ileri hareket emrini verdi. Bölükler birbiri arkasından gidiyordu. 2. Tabur bizim arkamızdan geliyor, topçu mermileri yanımıza düşmeye başlayınca edilen ihtar üzerine tabur kumandanı bölükleri açtı. Fakat birbirinin yanına marşa kalktık. Biraz sonra yattık. Çünkü ne tarafa gidileceği emir olunmamıştı. Tabur kumandanı da dahil olduğu halde sağa, sola, geriye, ileriye bakındık. Kimseden bir haber yok. (Halbuki tabur kumandanı evâmir-i lâzimeyi almış imiş. Biz beyhude yere orada durmuşuz!)

2. Tabur sağımızda açıldı. Boşu boşuna durmak caiz olamayacağından ilerleyip beklemek, önündeki dereyi geçmek öbür taraftaki sırtın gerisine gitmek kararı verildi. İlerledik. Dereyi geçtik. Sırtın arkasında mahfuzen durduk. 2. Tabur sağımızda. Tabur kumandanı bizim Sabri Efendi'nin bölüğünü ileriye avcı hattını takviyeye gönderdi. Biraz sonra bir süvari geldi. "Kumandan Paşa bir bölük istiyor" dedi. O zaman bizim 12. Bölük tayin edildi. Naim Efendi'nin bölüğü ihtiyatta kaldı.

Biz o tepenin dereye müteveccih [istikamet] ve resanetini [sağlam tarafını] takiben mahfuz olarak ilerledik. Biz ilerlerken şarapneller yanımıza düşüyordu. Hakkı Efendi bağırdı "Ava yayılın diyorlar!" Onun üzerine Hakkı Efendi'yle başçavuşun takımını ava yaydım. Onlar ilerledi. Sırtı çıktılar. Mütebaki takımı sırtın gerisinde durdurttum.

Ben ileriye gidip araziyi tetkike koyuldum. Avcı hattıyla rabıtayı tesis için iki yüz metre kadar ileri gidi-

yordum. Bir de baktım ki arkadan bir atlı zabit bizim istinada bir şeyler söylüyor. Onu sağa doğru götürüyor. Hemen koştum, yanına vardım. Meğer Konya Fırkası Kumandanı Miralay Cemal Bey imiş! Askeri başıboş zannıyla başka yerde kullanmak istiyormuş. Kendisine vazifemizi anlattım. "Peki!" dedi. "Düşman gidiyor takip ediniz!" dedi. Biz avcı hattını takiben ilerlemek istedik. Fakat ileride kuvvete ve cephaneye ihtiyaç olduğunu anlayınca hemen onları takviyeye karar verdik.

Abdullah Paşa'nın Şark Ordusu'na bağlı askerler bir dinlenme anında.

Son takımla beraber ilerledik. Düşmanın piyade kurşunları yanımızdan geçmeye başladı. Efrad daha oradan ateşe başlıyordu. Kimi yere yatıyor, tekmelerle güç kalkıyordu. O sırada Yüzbaşı Sabri Efendi'yi gördüm. O da bir takım efradı ileriye sürmekle meşgul. Güç bela avcı hattına vardık. Takviye ettik. Bölüğümüzün hududunu tayin etmek istedik; fakat dinleyen olmadı. Asker korkudan nişangâhsız atıp duruyordu. Üçüncü takım kumandanı Mehmed Çavuş'la birinci takım kumandanı Hakkı Efendi'yi avcı hattında gördüm; lakin başçavuşu göremedim. Merkum başçavuş tabur yayılırken "Kengırı taburu nerede?" deyip duru-

yordu. Kendisinde fevkalade bir korku, bir telaş vardı. Zannıma kalırsa takımlar da hudutları ayıramadılar.

Avcı hattımızı biraz ilerlettik. O sırada bizim solumuz ilerisinde Yüzbaşı Saffet Efendi'yi gördüm. Diz çökmüş sırtında mahut gocuk vardı. Mumaileyhi bundan sonra göremedim. Biraz daha ilerledik. Gelen kurşunlardan bir iki kişi, solumda bir nefer de vuruldu. Kalbine isabet etmiş. Sağımızda da tek tük vurulmaya başladılar. Bir kurşun da benim sol omzumun köprücük kemiğine tesadüf yere geldi. Fakat delmeden düştü. Müsademesi yanımdaki neferin bile nazar-ı dikkatini celp etmişti. "Ne oldun efendi!" dedi. "Hiç" dedik. Galiba pek uzak mesafeden gelmiş. Hamdolsun bir şey olmadık.

Karşıda düşman ateş edip duruyordu. Biz düşmana 400 metreye kadar yaklaştık. Fakat vakit de geç olmuştu. Nihayet karanlık basmaya yakın düşman ateşi hafifleşti. Nihayet büsbütün kesildi. Bu sırada bir düşman neferi mendil sallayarak teslim işaretini veriyordu. Merkumun yanına güç hal ile bir keşif kolu gönderebildik; yakalayıp getirdiler. 27. Alay'dan Binbaşı Emin Efendi ile ve ismini bilemediğim diğer bir zabit, mülazım-ı evvelim Hakkı Efendi ikinci bölük sanisi Abdullah Sabri Efendi muvacehesinde isticvap ettik.

Binbaşı Emin Efendi biraz Bulgarca bildiğinden o sordu. Diğer bir iki nefer de tercümanlık etti. Merkuma nazaran karşımızda bir bölük düşman varmış! Cephaneleri bitmiş, teslim olmak istiyorlarmış! Takib-i eşkıyadaki tecrübelerimize nazaran böyle bir kavl-i mücerrede [delilsiz söz] istinaden onların yanına sellemehüsselam gitmek keza mucib-i felaket olduğundan bu sözün doğruluğuna itimadımız yoktu. İşi anlamak, hakikaten teslim olmak fikrinde iseler silahlarını yere bırakıp birer birer bizim tarafa gelmeleri lüzumunu tefhim için bir keşif kolu göndermek istedik.

16/17 [29/30 Ekim], Bu babda çekilen zahmeti sorma! Kimseyi çıkaramıyorduk, herkes korkuyor. Güç bela bir onbaşı ile yirmi neferi o tarafa gönderdik. Diğer bir keşif kolunu da daha sağa gönderdik.[29] Bizim amirlerin hepsi gözden kaybolmuşlardı. Arkada kimseler yok; bütün zabitler, kıtalar çekilmiş! Biz orada yapayalnız kalmıştık. Akşamdan sonra ne yapacağımızı kimse söylemedi. Hemen Binbaşı Emin Efendi'ye müracaatla emri altına girdim. Vazifemi sordum. "Ali Rıza Bey'den emir aldım. Kıtaat geriye çekilip emniyet tertibatı alacaklar!" dedi. Onun üzerine keşif kollarını geriye çektik, mürettep bölüğümü kaldırdım. Hakkı Efendi'yi bölüğün arkasına bıraktım. Kendim radyomu, pusulayı çıkararak hem cihet tayini hem de efradın öteye beriye savuşmalarını men için baş tarafa geçtim. İlerlemeye başladık. Halbuki Hakkı Efendi ile Abdullah Sabri Efendi her nasılsa yolu şaşırmışlar, bizden ayrı düşmüşler. Hatt-ı ricatin solu gerisine düşmüşler. Orada 27. Alay perakendeleri ile birlikte geceyi geçirmişler. Yüzbaşı Sabri Efendi de orada onlara iltihak etmiş.

Biz yolda birkaç defa durup Hakkı Efendi'ye seslendik. Bir cevap çıkmayınca ayrı düştüğünü anladık. Arayıp bulmak da imkânsız. Yolda birçok mecruhlara şehitlere tesadüf ediyorduk. Mecruhlar "Amanın din kardaşları, bizi bırakmayın!" diye bağırıp duruyorlardı. Bir iki tanesini aldıksa da birçoğunu, hele pek ağır yaralıları götüremedik. Çünkü yanımızda sedye falan yoktu. Biraz sonra bir araba sesi işittik "Kimdir o?" dedik. "Saka!" cevabını alınca "Hangi alaydan geldin?" "23. alay!" demesin mi? Bayağı sevindik. Yanına yaklaşınca bizim taburun sakası Musa ismin-

[29] İlk giden keşif kolu 200 metre kadar ilerledikten sonra avdet etti. "Bir şey yok efendim" dedi.

de bir nefer olduğunu anladık. Koca nefer suyu fıçıya yükleyip arabasını sallaya sallaya ve yanında bir silah bile bulunmadığı halde meydan-ı muharebenin önüne doğru gidip duruyor. "Bu suyu nereye götürüyorsun?" dediğimizde "Bizim askere!" diyordu. Biz taburu sorduk, "Şurada" dedi. Halbuki artık ileride kimseler yoktu. En geriden biz dönüyorduk. Onu da alıp geriye yürüyüşe devam ettik.

Bir tepeye geldiğimizde karşımıza bir hayvanlı zabit çıktı. "Nereye gidiyorsunuz?" dedi. Aldığımız emri anlattık. "Burada kalın! İleri karakol teşkil edin" dedi. Vaziyet-i umumiye hakkında malumat talep ettim. Ve kim olduğunu sordum. Biraz malumat verdi. Kaymakam Ali Rıza Bey olduğunu anlattı. Efradı güç bela sıraya getirdik. Üç çifte nöbetçi çıkardım. Mütebakisini de oraya yerleştirdim. Hem ileriyi keşif ve tarassut [gözetleme] hem de o taraflara çekilmesi muhtemel olan Hakkı Efendileri bulmak için bir keşif kolu çıkarttım.

Elimde bulunan kuvvetlerin pek azı, ancak dört beş neferi kendi bölüğümden idi. Mütebakisi 20., 25., 27. vesair alaylardan olup miktarı 40 kadardı. Bilahare benim nöbetçileri teftişe gitmemden bil-istifade birkaç tanesi daha kaçmış. Hakkı Efendi'ye gönderilen keşif kolu geldi. 27. Alay'ın yanında olduklarını, Yüzbaşı Sabri Efendi ile Mülazım-ı Sani Sabri Efendi'nin de orada olduğunu söyledi. Bizim bölükten Kengırılı Mehmed Çavuş ile bir borazan yanımda idi. Bu Mehmed Çavuş 3. Takım'a kumanda ediyordu. Efrad horul horul uyumaya başladı. Asker aç ve yorgun idi.

Nihayet bilmem kaçıncı alaya giden peksimetlerden yarım çuvalı bize geldi. Onu dağıttım. Alay kumandanları göndermiş. Sakayı geriye gönderdim. Askere emniyetim olmadığından muttasıl dolaşmak, nöbetçileri teftiş etmek mecburiyetinde idim. Asker, çavuşun emirlerini dinlemiyor. Postaya çıkarılacak adam bulu-

namıyordu. Hepsi uyumaya dalmıştı. Mehmed Çavuş bile hastalığından bahse başladı, yattı. Yalnız o borazan uyanık bulunuyordu ki bu adam beni hiçbir zaman terk etmemiş, fedakârâne çalışmıştır. Esasen bölüğümde dört borazan ve iki boru vardı. Hele birisi henüz Avrupa'dan gelmiş. Sandığı bile açılmamıştı. Çorlu'da iken onu bir borazana vermiş ve hin-i harekette ona daima beni takip etmesini söylemiştim. Merkum ilk muharebeye girinceye kadar yanımda bulunup bilahare gözden kayboldu ki kendisini ancak Çatalca'da tahminen 20 gün sonra firarilerin kıtaata iadesi zamanında görebildim.

Osmanlı askerleri Kırkkilise (Kırklareli) yakınlarında hareket halinde.

Karakolun tesisinden bir saat kadar sonra bizim tabura da mekkârelerle peksimet geldi. Onu da efrada dağıttım. Taburun yerini sordum. 500 metre kadar geride olduğunu öğrendim. Yanımızda birkaç mecruh vardı, hele birisi ağırdı. Onları gelirken yoldan almıştık. Yanımızda inleyip duruyorlardı. Onların birini gönderdim. Diğeri için de sıhhiye neferleriyle nakl-i

lüzumunu tabura bildirdim. Birinci tabur kumandanına ihbar ettim. Filhakika biraz sonra birkaç sıhhiye neferiyle bir mekkâre geldi. Biçareyi alıp tabur merkezine götürdüler. Galiba orada vefat etmiş.

Peksimet tevzii pek dertli bir işti. Ömründe intizam yüzü görmeyen bir sürüye dert anlatmak, onları sıraya sokmak pek tahammülsüzdü. Alan nefer bir daha almaya çalışıyor. Düşman yakında insanı mecburen bağırtıyordu. İçlerinde hiç çavuş, onbaşı yoktu. Ben onları sıraya koyuyorum, onlar yine karışıyordu. Tekdir edip çıkıştığım zaman "Efendim biz esnan tecavüzüyüz" diyorlardı. Bunları ben değiştiriyordum. Derin uykuya dalan neferleri tekmelerle güç bela uyandırıyorduk. Nöbetten çıkanlarla gidecekleri bir türlü tefrik edemedik. Yerlerini ayırdık, yine birbirine karıştılar. Küçük zabiti, onbaşısı hizmetçi görülür!

Askerin cephanece noksanı vardı. Hem cephaneyi ikmal etmek, hem de vaziyet-i harbiyeye dair fazla malumat almak için Mehmed Çavuş'u bit-tevkil tabur kumandanının yanına gittim. Orada bizim kolağası ile ikinci taburun binbaşısı her iki taburun doktorları, Yüzbaşı Naim, Mülazım-ı evvel Ahmed, Mülazım-ı sani Necati efendilerle 2. Tabur'dan bir takım zabitanı gördüm. Onlar o zamana kadar beni şehit olmuş biliyorlarmış. Çünkü öyle işitmişler. Onlara o günkü muharebeyi ve geceki tertibatımızı anlattım.

Ahval-i harbe dair malumat istedim. Maalesef bir şeyler öğrenemedim. (Üçüncü Bölük esasen o gün muharebeye girmemiş, ihtiyatta kalmıştı.) Biraz ekmek veya peksimet istedim. Kimsede yok. Yalnız yaver Mülazım Ahmed Efendi merhum gizlice bir peksimet verdi. Zavallı, "Bugünkü muharebe kuvve-i maneviyemi çok kırdı!" diyordu. Onunla da veda ederek yerime avdet ettim. Taburun nöbetçileri tabura pek yakındı. Mesafenin yakınlığı bir malumata müstenit değildi. Sırf cehalet eseriydi.

Yerime geldim. Yine nöbet gürültüsüne başladık. Hastalıktan, esnan tecavüzü olmasından bahsetmek bitmiyordu. Bu sırada Konya Fırkası Kumandanı Miralay Cemal Bey yanında birkaç kişi olduğu halde geldi. O gece hava mehtaplı falan değildi. Fakat büsbütün muzlim de değildi. Tertibatımı sordu. Ahvale dair malumat istedi. O esnada karakolumuzun sağındaki sırtlarda büyük bir karaltı görüldü. Cemal Bey sordu. "Bilmiyorum keşif kolu gönderelim" dedim. "Sen git!" dedi. Ben iki neferle gittim. Karaltı bize doğru geliyordu. Bir yerde durup tarassut ettim. Topçu kıtası imiş. Ahmed, Mehmed gibi gürültüleri işitiliyordu. Bizim olduğunu geldim, haber verdim. Onlar da o tarafa gittiler. Biraz sonra yine bizim tarafa geldiler. Bana takip bataryasını muhafaza etmek üzere o tarafa gitmemi emrettiler. Ve batarya kumandanını da gösterdiler. O zat ile Erkân-ı harp Hüsrev [Gerede] Bey yanımızda kaldı.

Birinci Balkan Savaşı'nda III. Kolordu'ya bağlı 7. Tümen'in kurmay subayı olarak görev yapan Hüsrev (Gerede) Bey, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, harp madalyası ile.

Hüsrev Bey vazifemin ifasına dair biraz fazla tafsilata girişti. Yanlış bir şey yaparım mülahazasıyla nöbetçilere varıncaya kadar anlatmaya başladı. Nihayet kestirdik. Biz askeri toplamaya başladık. Bir iki dakika sonra Cemal Bey yine göründü, "Niye gitmediniz, haydi çabuk!" diyordu. "Efendim, nöbetçilerimi toplamayayım mı?" dedim. Sustu. "Aman çabuk ol!" dedi, gitti. Biz askeri topladık; asker ne mangadan, ne takımdan, hiçbir şeyden haberi yok. Bütün kuvvet 37 kişiden ibaret. Bin müşkülatla onları yola çıkardık. Sağımız ilerisindeki sırta gittik. Topçu bataryası orada duruyordu. Yanımda batarya kumandanı da olduğu halde, bataryanın sağı ve ilerisini muhafaza için icap eden tedâbire tevessül ettim. Aldığım tertibat şundan ibaretti: Askeri 300 metre kadar topçunun ilerisine götürüp 350 metre kadar ileriye dört çifte nöbetçi çıkarmak, mütebaki askeri elde bulundurmak.

Nöbetçileri çıkardım. Mütebaki askere daima harbe hazır bir halde istirahat etmelerini tembih ettim. Asker yorgun ve oldukça aç idi.

Gecenin oldukça ehemmiyetli olan serinliği insanı epey üşütüyordu. Askerden birinden bir çadır bezi aldım (ölenlerin). Birkaç dakika oturuyor, sonra tek-

rar kalkıp dolaşıyordum. Asker hepsi yatıp uyudu. O kadar ki nöbet için tekmelerle vurmaya, çıkışmaya mecbur oluyordum. Düşman yakında, gürültümüzden durulmuyordu. Gece "Kalk nöbete!" desem "Efendim ben hastayım!", dövmeye başlasam "Efendim ben esnan tecavüzüyüm" diyordu.

Ara sıra nöbetçi zincirini dolaşıyordum. Tam ben birine gelip oturdum mu bizim nöbetçiler hep birden karşıma çıkıp gelmezler mi! "Ayol ne geldiniz?" "Aman efendim; çok üşüdük, bizi değiştir." "İyi ama nöbet yerinde kimse kalmadı mı?" "Çok donduk efendi çok, aman efendi sen bilirsin." Hey yarabbi bu ne hal? Nöbetin ne demek olduğunu henüz anlamamış olan bu heriflerle ben böyle ileri hatta bir bataryayı nasıl muhafaza edebilirim? Halbuki hava o derece soğuk değildi. Nöbetten çıkanlarla gezecekler birbirine karışık oturuyor, daha doğrusu uyuyor. Nöbet zamanı gelince "Kalk nöbete!" denildi mi "Efendim ben şimdi geldim" cevabını veriyordu. Yerlerini ayırdım; yine karışıyorlardı. Çavuş yok, onbaşı yok.

Yalnız bir çavuşum var. Efrad ise dört beş alaydan. O gece çektiğimi Allah bilir. Sağ ve soluma devriyeler gönderdim. Solumda 27. Alay'dan asker varmış. Sağımda da varmış, ama hangi alaydan olduğu belli değil. Ben askere "Sizi yarın değiştiririm, o zaman uyursunuz. Bu akşam Allah için uyanık bulunun!" diyordum. Fakat kim dinler!

On metre kadar yanımızda gündüzki muharebede vurulmuş topçu beygirleri vardı. Kimi ölmüş, kimi henüz canlı. Biçareler, onlar da inleyip duruyorlardı.

O gece, bir hadise zuhur etmedi. Yalnız sabaha karşı solumuzda bulunan 27. Alay'ın zabitlerinden biri gelmiş, bizim çifte nöbetçilerden bir iki tanesini 27. Alay'dandır diye almış götürmüş. Efrad bir taraftan da korktuklarından geriye kaçmak istiyorlardı. Kimi

de "Efendim bizi taburumuzda ararlar; sonra ceza görürüz" diyordu. Onlara "Bizi 23. Alay'ın 12. Yüzbaşısı alıkoydu, bırakmadı deyin" dedim.

17 [30 Ekim], sabah evvelinde etraf aydınlanınca arkadan bir takım kıtaatımız harekete başladı. Kimi mevzi değiştiriyor, kimi yeni cephe alıyor, kimi de ilerideki kıtaatı takviye ediyor.

Bir saat kadar sonra solumuz ilerisinde düşman piyadesi avcı halinde ilerlemeye başladı. Aramızda mesafe 6-7 metre kadardı. Solumuzdakiler ateş açtılar. Arkamızdaki topçu da şiddetli bir şarapnel yağdırdı. Düşman durdu. O esnada bir erkân-ı harp zabiti geldi. "Siz ne duruyorsunuz, haydi ilerleyiniz!" dedi. Ben de "Sağımızda ve arkamızda başka kıtaat yürümüyor; topçuyu nasıl bırakalım, ben 37 kişiyle ne yaparım?" deyince "Ben size arkadan asker gönderirim, siz yürüyünüz!" dedi. Ben de eldeki efradı tamamen ava yaydım; ilerleyeme başladım. (İstitrat – bu sabah bir takım zabitan bulunduğumuz yerden geçmekte, bir takımı da kendi alaylarına mensup efradı alıp götürmek istiyordu. "Olamaz azizim! Ben bu 37 neferle şu bataryayı muhafazaya mecburum. Başka bir kıta bu muhafaza meselesini deruhte etmedikçe ben size asker veremem. İşte adresim, ümeranıza müracaat ediniz!" cevabını veriyordum.)

Bir miktar gittikten sonra yere yattık. Asker evvelce olduğu gibi muttasıl "Cephane efendim cephane!" diye bağırıyorlardı. Hakikat-i halde ise onların cephanesi bitmemişti. Zira o akşam taburdan cephane alıp dağıtmıştık, askerimizde bu hal öteden beri mevcuttur. Maksat geriden kendilerini düşünen olup olmadığını anlamak, vaktiyle cephanenin gelmesini temin etmektir. Arkama bakıyorum; kimseler yok. Askeri ilerletmek kabil değil. Nihayet arkadan bir takım kıtaat avcı halinde sökün etti. Geldiler; bizim 250-300 metre ka-

dar gerimizde yere yattılar. Bizi takviye için gelmiyorlar, oldukları yerde duruyorlardı. Hatta bazen bizim arkamızdan ateş ediyorlardı. Başlarında nadiren bir iki zabit bulunuyordu. Urfa avcı hatları hemen bir iki zabitin elinde kalmıştı.

Yabancı gazeteciler Şark Ordusu'na bağlı bir ağır topu inceliyor.

Başkaca çare kalmayınca geriye avcı hattından bir adam gönderdim; giden gelmedi. Naçar, daha emniyetli birini gönderdim; Allah razı olsun, birkaç kutu aldı getirdi. Dağıttık, bizim arkadaki ağalar hiç yerlerinden kıpırdamıyorlardı. Seslendik, bağırdık; aldıran yok. Onların gelmemesi bizimkilerin kuvve-i maneviyesini kırıyordu. Sol tarafımız ilerledi, düşman sağ ilerimize çekildi. Bir koruluğa girdi, sol taraf ilerleyince biz de ilerlemeye başladık. Arkadakileri bekleyemedik. Bizim gaziler daha o mesafede "Allah Allah!" diye bağırmakta, kurşunları havaya boşaltmaktaydılar. Ne nişangâh var, hatta ne de omuza falan dayamak. Tüfekler elde, bir tanbura gibi taşınıyor. Gözler, etrafta olduğu halde tetikler çekiliyordu.

İlerledik, biz de ormana girdik. Yanımda hiçbir zabit yoktu. Yalnız Kengırılı Mehmed Çavuş ile borazan onbaşısı vardı. Ormana girince asker darmadağın oldu. Artık ne onbaşı belli, ne çavuş. Hepsi bir ağacın, bir çalılığın altına gittiler. Düşman piyadesi muttasıl ateş ediyor, öyle çekiliyordu. Dağılan, çalı artlarına yatan efradı ileriye sürmek pek güç oluyordu. Hepsinin arkasından koşmak, ileri sevk etmek bela-yı cürm idi. Gönderilenler sağa, sola dağılıyordu. Garibi şu ki; o korkak askerler, düşman ateşinden kaçtıkları halde birkaç yüz metre geride çalı ve ağaç altlarına oturarak sigara içiyorlar, yekdiğeriyle görüşüyorlardı. Onları yerlerinden kımıldatmak da lazım geliyordu. Ormanlıkta epeyce yaralı ve şehit verdik. Bulgarlardan da epeyce mecruh ve maktul gördük. Biz girmeden evvel bizim topçu orayı epeyce bombardıman etmişti. Maktullerin çoğu şarapnelden gitmişti.

Sağımızda, solumuzda başka kıtaat da ormanın içine veya yanlarına ilerliyordu. Ormanın içinde epeyce gittik. Nihayetine pek az bir mesafe kalmıştı. O ana kadar müteaddit defa piyade ateşine maruz kalmıştıysak da ufak tefek tevakkuflardan sonra yine ilerleniyordu. Fakat tam nihayetine yaklaştığımız sıralarda bir mitralyöz atışıdır karşıladı. Epeyce serdi, asker büsbütün dağılmaya, kaçmaya başladı. Bin türlü tehditlerle yine bir miktar ilerletmek müyesser olduysa da artık bir radde geldi ki daha ileri sürmek kabil değil. Etrafımızda kimse kalmadı. Yalnız kalınca mecburen çekildik. Ormanın haricine çıktık. Bu sırada yanımdaki Mehmed Çavuş da kayboldu. Meğer yaralanmış.

O kadar mesafeyi kazandıktan sonra bırakmak güç geliyordu. Ormanın dışarısına çıkınca birçok askerlerle bir küçük rütbeli zabit (mülazım, yüzbaşı) gördüm. Efradı cem ve tertibe çalışıyorlardı. Biz de bir miktarını

ayırdık. Kumandayı deruhte ettik. Tekrar ilerledik. Ormana dahil olduk. Bu sırada Mülazım Necati Efendi'yi orman kenarında gördüm. Kıtaat yekdiğerinden emin olmadığından ormana girip girmemekte mütereddit idiler. Emir ve kumandayı yalnız mülazım ve yüzbaşılar ifa ediyor, ümeradan kimse görülmüyordu. Neyse, bin bela ile ormana girdik. Bu defa daha ziyade himmetle ormanın öbür ucuna çıktık.

Ormanın öbür ucu çanak gibi bir şeydi. Orman kenarından 50 metre kadar ileride bir tepe vardı. Orayı tutturduk. Efradı yoluna koyup mevzide taksim etmek istiyorduk. Ne olduysa oldu; "Düşman yanımızı almış, kimse kalmadı!" gürültüsüdür başladı. Artık kaçan kaçana. Tehditler, ricalar para etmedi. Herkes orman içinden geriye doğru sola doğru kaçarak tabanı kaldırdı. Bu fırsat da böyle gitti.

Tekrar 400 rakımlı tepenin sağrısına geldik. Bu defa oraya bir mitralyöz koymuşlar. Güya firarileri tehdit edecekmiş. Her ne ise yine birçok neferleri gördük. İyi kötü toplayıp bir bölük yapmak istedik. Benden başka da kimse yok, bölüğümde yalnızım. Bazı mülazımlarla yüzbaşılar da iyi kötü efradı toplayıp yeniden tertibat aldırmak ve bu suretle ormana girmek istediler. Bu sırada Konya Fırkası Kumandanı Erkân-ı harp Miralayı Cemal, kılıç çekmiş bir vaziyette hayvan üzerinde göründü. Efradın ilerisine geçti; onları ormana doğru hücuma teşvik etti.

Mumaileyhin şu hareketi epeyce tesir etti. Efrad "Paşa kılıcı çekmiş, ilerliyor!" diye bağırmakta ve bu suretle yekdiğerini teşci etmekteydiler. Bu defa da ilerledik. Çok şükür orman haricine kadar gittik. Mahut tepeye askeri yerleştirdik. Orman içinde bizim ikinci tabur binbaşısı Cemal Bey ile alay yaveri Mülazım-ı evvel Rıza Efendi'yi gördüm. Biçare Rıza Efendi dürbününü kaybetmiş, onu arıyor. Ve bana "Aman, bulursanız bana verin!" diyordu. O sırada kimin başını

kaşıyacak vakti var? Zavallı genç, ondan biraz sonra ayağından yaralanmış gitmiş!

Biz orman ilerisindeki tepe üzerinde iken tanımadığım iki yüzbaşı da vardı. Galiba biri Konya diğeri Kütahya taburundan. Efradı tanzim etmek üzereyken ormanın solundaki sırttan birtakım askerler göründü. Efradı telaş aldı "Amanın efendi, gelen düşman mı?" diye yalvarıyorlardı. Dürbünlerle baktık, seçemedik. Başlık, elbise, yağmurluk ile yakın mesafelerden bile tarafeyn yekdiğerinden tefrik edilemiyor. Kimi dost diyor, kimi düşman. Zabitler bile tamamen anlayamıyorduk. Bazı zabitan ve efrad "Ateş edin, Bulgarlardır!" diyor. Diğerleri de "Aman bizimkilerdir, ateş etmeyin!" diyordu. Ben de katiyen hükmedemeyenlerden idim. Muttasıl dürbünle bakıyordum. Efradın bazısı onlara ateş etti. Onlar da ateş etti. Hatta bir kurşun yanımdaki redif neferini arkasından, belinden yaraladı. Koca Türk "Amanın vuruldum! Ben vuruldum!" diye bağıra bağıra ormana çekildi gitti.

O sırada garip bir hadise oldu. Aşağıda duran neferlerden biri "Canım bu ne biçim iş! Allah gözlerini kör etsin; ne zabit var, ne amir; şunu bir anlayıvermediler" dedi. Onun üzerine yanına gittim. "Arkadaş, ben bir yüzbaşıyım, mademki anlamak istiyorsun, işte sana emrediyorum. Yanındaki iki neferle ümeraya doğru şu ormanın içinden git. Düşman olup olmadığını anla!" deyince; "Aman efendi! Kusura bakma ben esnan tecavüzüyüm, kabahat ettim. Biz cahiller sözümüzü bilmeyiz" demez mi? "O halde zabitana ne kabahat buluyorsun? İşte zabitler senin başının ucunda; sen ve senin gibi korkaklar varken onlar ne yapsın? Allahtan korkmadan nasıl o lakırdıları söylüyorsun?" deyince herif şaşaladı kaldı. Tiril tiril titremeye başladı. Yalvarıyor, kusurunu affettirmek ve bu suretle keşfe gitmekten, cezaya uğramaktan kurtulmak istiyordu.

Bir de boru ile sorulmak istenildi. Birisi bir borazan buldu. Hangi alaydansın işaretini verdi; karşıdakiler "karavana" işaretini çaldılar. Ve muttasıl sokulmaya başladılar. İşbu tereddütte iken birdenbire şiddetli bir ateş açmazlar mı? Artık, bizdekileri sorma. "Amanın solumuzu alıyor! Arkamızı kesiyor" diye kaçan kaçana. Bu defa hepimiz ricat istikametine göre sol tarafa doğru kaçtık. Tekrar 400 rakımlı tepeye çıktık. Artık cidden usanmış; kızmıştım. O sırada arkadan birkaç bölük kadar –ihtimal eski firarilerden– asker getirilip yeniden hücuma teşvik ediliyordu. Mecburen bir bölük daha teşkil edip dördüncü defa olarak ormana dahil olduksa da çok girmeden gördüğümüz şiddetli piyade ve mitralyöz ateşinden hemen dağılıp kaçmaya başladık.

Artık bu defa rezalet göklere çıkmıştı. Üçüncü bozgunlukta Binbaşı Cemal Bey'i görmüştüm. Dördüncüsünde o da arkamızdan geliyordu. Fakat bu defaki giriş hepsinden isteksiz, zoraki olmuştu. Dördüncü bozgunluk zamanında düşman dehşetli şarapnel yağdırıyor, 400 rakımlıyı dövüyordu. Bin rezaletle o tepenin şark sath-ı mailine geldik. Binbaşı Cemal Bey de yanımda idi. Orada umum bozgun kıtaatın durması emredildi (8. Fırka taburları). Kaymakam Ali Rıza Bey ile daha bilmem kimler oradaydılar. Efrad ve zabitan orada toplandı. Yaralılar gözümüz önünde inlediği halde bakan, soran olmuyordu.

24., 23. alaylarla başka bir takım redif taburları efrad ve zabitanı oraya toplandı. Akşam da olmak üzereydi. Zabitan ve efrad biraz oturdular. O sırada taburların birinden bir nefer kendini vurdu.

Kaymakam Ali Rıza Bey tarafından verilen emir üzerine...

[Bu bölümde olması gereken 6 sayfa eksiktir]

... Koynuna girdik. İlerimizde başka kıta yoktu zannederim. Yalnız sağımız ilerisinde endaht taburunun bulunduğunu işitmiştik.

O geceyi öylece geçirdik.

19 [1 Kasım] sabahı taburları topladık. O esnada taburun mekkâre onbaşısı başlığıyla biraz peksimet getirtmişti. Efrada göstermemek için münferiden binbaşının yanına gittik. Birer tane peksimet aldık. Tabur, bölükler yan yana açılmış bir vaziyette o tepede duruyordu. Taburlar ormana kadar o günkü hatt-ı hareketine dair emir almadığından fırka kumandanını arıyorduk. Alay kumandanı gece bizim yanımızda kaldığından sabahleyin bizimle beraberdi.

Biraz sonra bir atlı zabit geldi. Tabur kumandanlarını Miralay Cemal Bey'in çağırmakta olduğunu bildirdi. İkinci tabur kumandanı atlı olduğundan hayvanını sürdü, gitti. Bizimki hayvansız olduğundan yayan yürümeye kalkıştıysa da birkaç yüz metre gitmeden ikinci tabur kumandanı emri almış gelmekte bulunuyordu. Emre nazaran Konya Fırkası'nın ihtiyatını teşkil etmek üzere ileride korunun kenarında durmamızı ve ilerideki muharebe hattıyla irtibat tesis etmekliğimiz lazım geliyordu.

Bunun üzerine taburlar koruya kadar ilerledi. Taburlar yan yana (ikinci solda) taburlarda bölükler yan yana (saff-ı harpte) o gün akşama kadar top ateşleri üzerimizden (bilhassa solumuz gerisine) geçiyordu. Hele akşama doğru büsbütün şiddetlendi.

Piyade kurşunları yalnız akşama doğru üzerimizden biraz geçmeye başladı.

Biz orada dururken ilerideki kıta için Mülazım Abdullah Efendi ile bir iki neferi ileriye gönderdik. O, ilerideki bir hatta geçmiş, oradaki kıtaata kumanda

eden Kaymakam Zühdü Bey namında bir zata mülaki olmuş. Zühdü Bey "Siz merak etmeyin. Halimiz iyidir, size şimdilik ihtiyacımız yok" demiş. Mamafih biz ayrı hattı tarassut için yine bir posta koyduk.

Kengırı Redif Taburu'ndan Hacı Yüzbaşı denilen bir zat orada şehiden yatıyormuş. Onu ve diğer efradı götürdük. Korulukta birçok Bulgar cesetleri, tüfekleri, çantaları, eşyası vardı. Ötede beride Bulgarların küçük küçük siperleri görülüyordu. Bulgarlarda en ziyade topçu ateşinin tesiri görülüyordu.

İkindiye doğru kolordudan bir emir geldi. Midye [Kıyıköy] kasabasına ilerliyormuş, düşman münhezim olmuş; karşımızdaki çekilmezse biz hücum edecekmişiz. Herkes bulunduğu mevzii tahkim etsin, ihtiyatlar içinde bu tahkimatlardan dem vuruluyordu.

Akşama doğru ön taraftaki kıtaatta tüfek ve mitralyöz ateşleri arttı. Sonra bir "Allah Allah!" gürültüleri işitildi. Önümüzdeki Kalecik ve daha bilmem hangi taburlardı. Daha sonra bir takım iniltili sesler işitildi. Akşam da hava kararmak üzereydi. Bizim efrad üçer beşer geriye kaçmak istiyorlardı. Onlar çevrildi. Bizim alay ileriye yardıma gideceğine hiçbir şey anlamak istemiyordu.

Nihayet gerideki sırta çıkıp orayı tutmak istendi. Güya öndekiler himaye edilecekti. Bunun için askeri koru kenarından kaldırdık, geriye bir yere yerleştirmek istedik. Bu sırada taburlar birbirinden ayrıldı. Bizimki de ikincinin yanına ve binaenaleyh daha geriye gitmeye mecbur oldu. Orada iki bölük cephede, bir bölük ihtiyatta kalmak üzere vaziyet aldırıldı. Öndeki bölükler birer takımlarını hemen aralıksız surette ava yaydılar. Tabur kumandanı bizim yanımızda idi (zannederim). Bizim bölük ihtiyatta idi.

Fakat sonra birtakım sesler daha işitildi. Hatta bir iki de boru sesi aksetti. Bulunduğumuz mevki koru-

dan çıkacak düşmanı ateşle karşılamaya müsaitti. Bu vaziyette pek az kaldık. Bilmem nedense bir emir daha verildi. Daha geriye gittik. Etraf epeyce kararmıştı. Sağımız ilerisinde bir yerde idik, epeyce yanıyordu. Fakat neresi olduğu kestirilemedi. Bu yeni mevzide taburlar yan yana ve bölükler toplu olarak durdu. Birer bölük ikinci hatta idi. Öndeki bölükler ilerlerine nöbetçiler çıkardı. Biz de sağımıza çıkardık.

Bu halde de bir çeyrek kadar kaldık. Önümüzde ses kesilmiş meş'um bir sükûnet hüküm sürüyordu. Yalnız ara sıra bazı sesler kulağımıza geliyordu. Derken nöbetçilerimiz "Dur! Kimdir o?" demeye başladı. Korudan doğru birtakım kimseler geliyordu. Onlar hem geliyor, hem de "Kalecik Taburu" diye bağırıp duruyorlardı. Nöbetçinin ihtarı üzerine "Biziz hemşerim biziz, Kalecik Taburu'yuz. Gâvur bizi bozdu!" dediler. Bu efrada elektrik gibi tesir etti.

Gelenlere "Sus be herif!" falan demekle meşgul iken binbaşım beni çağırdı. "Yavaşça alay Vize yolundaki bekleme mahalline çekilecek. Sizde pusula var, bizi oraya sevk edin" denildi. "Emir mi geldi?" deyince "Evet, şimdi bir erkân-ı harp kaymakam bey söyledi. Asker bozulmuş. Bizim geriye ricat etmemiz lazım gelirmiş." Bu havadisin vermesi tabii olan şaşkınlıkla kendi kendime muhakemeler yürütmekle beraber alayın önüne düştüm. Fosforlu pusulamla onları aşağıya, geriye indirmeye başladım. Tam bekleme önündeki dereye gelince birtakım askerler gördük. "Kimdir o?"

3. Alay'ın 12. Bölük'ünden olduklarını işittik. Meğer onlar bizden çok evvel geriye kaçmışlar; onlar da bize katıldı.

Dereyi geçtik. Yolda gelirken tüfek sesleri işitiliyordu. Üçüncü günü kavurma yediğimiz sırtın bekleme tarafındaki mukabiline geçtik. Oraya da etekte askeri yerleştirdik. Tertibat şöyle:

3. Bölük

1. Bölük 4. Bölük

Çalılık

Bu esnada yanımıza bozulan Kalecik vesair taburlar zabitanıyla efradı geldi. Bir buçuk saat kadar orada kaldık. Muhtelif taburlara ait efrad muttasıl geliyordu. Biz çalılığın kenarındaki taşlara dayandık. Yarı uyumuş, yarı uyanık kaldık. O sırada bir top atıldı, fakat düşmandan mı, bizden mi belli değil. Sağımız ilerisinde eski karargâh (kolordu) yerinde fenerler yanıyordu. Hava bulutlarla kapanıyordu. Dere boyundan beklemeye doğru birtakım mekkâreler, askerimiz çekilip gidiyordu.

Nihayet orada kalmak da münasip görülmedi. Kaymakam taburları aldı. Sırttan doğru yukarıya çıktık. Birtakım mekkârecilerle çadırlarına rast geldik. Daha yukarıya ve sola eğrice gidip beklemenin önüne vardık. Nöbetçi durdurdu. Nöbetçi zabitine o da [XVI. Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı] Cafer Tayyar [Eğilmez] Bey'e haber verdi. Kaymakam, Cafer Bey'in yanına gitti. Kaymakama mumaileyh "Nereden geldinse oraya git!" demiş, tekdir etmiş. Kaymakam geldi. Taburları beklemenin iki yüz metre kadar aşağısına aldık. Çünkü yukarıda bırakmadılar. Şiddetli bir de yağmur başlamıştı. Hava da esiyor; soğuktu. Efrad ve zabitan o gece sabaha kadar yağmur altında uykusuz ve aç kaldık.

XVI. Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey (daha sonra Cafer Tayyar Paşa), Birinci Dünya Savaşı yıllarında.

20 [2 Kasım], sabah olunca etrafımız başka askerlerle de dolmuştu. Geceden bir emir yoktu. Cafer Tayyar Bey ileriye tekrar muharebeye gidilmesini yoksa vurduracağını söyledi. Ve orada bulunan kıt'a-i askeriyeyi silah başına ettirip bizim üzerimize ateş ettirdi. Herkes kaçmaya başladı. Bizim taburlar da daha aşağıya indikten sonra toplandı. Bölükler ayrıldı. Emir falan almadan doğru önümüzdeki sırtlara gitmeye başladı. Aç ve yağmur altında kalan efradın kuvve-i maneviyesi büsbütün kırılmıştı. Asker bölüklerden dağılmaya başladı. Bu sırada bir atlı ihtiyar zabit (piyade) askeri

topladı. Onları harbe teşvik edecek sözler söylediyse de askerde hiçbir tesiri görülmüyordu. Bizim bölükler de ilerledi, ilerledikçe asker dağıldı. O kadar ki bizim bölükte 13 kişiden başka kimse kalmadı. Öbürleri gözümüz önünde çekilip gidiyordu. Bağırma, yalvarma para etmiyordu.

Taburlar ileri gitti. Önümüzdeki sırtlarda bir takım kıtaat geri çekiliyor. Bir iki tabur kadar asker de derenin öbür tarafındaki sırtlarda görülüyordu. Dürbünüyle sol tarafa Çongara taraflarına baktım. Büyük büyük kollar geri çekiliyordu. Bunları gördüm, fakat kimseye söylemek işime gelmiyordu. Bizim iki bölük tepeye yayıldılar. Bizim taburların sağ ve solunda başka kıtaat yoktu. Yani yalnızdık. Bizim bölük ihtiyatta (150 metre geride) kaldı. Baktım, onlar da dağılacak. Binbaşıya haber verdim. Takviye için kumanda verdim. İleridekiler dehşetli piyade ateşi yiyorlardı. Kurşunlar bizim üzerimizden aşıyor ve ekserisi sağımız ilerisinden geliyordu. İleridekilerin cenahlarının çevrilmekte olduğunu anlamıştım. Kolağası şaşırmış kalmıştı. Bizim bölüğün efradı dağılıp gidince kolağası ile Hakkı Efendi de çekilip gittiler.

Ben gidemedim. Maddi ve manevi mesuliyet korkusu beni geriye gönderemiyordu. Askersiz falan orada, avcı hattının gerisinde durdum. Yapacak bir işim yoktu. Bizim avcılar hep ayakta, ateş ediyorlardı. Nihayet düşman yaklaştı. Bizimkiler bozuldu; kaçışıyordu. O zaman ben de ricata mecbur oldum. Yağmurluk düştü, kaldı. O uzun mesafeyi düşmanın piyade ateşleri karşısında kat edinceye kadar canım çıktı. Bekleme sırtındaki sırta çıktık. Biraz nefes aldık. Efradı toplamaya başladım. Binbaşı ile Hakkı Efendi'ye rast geldim. Onlar pek meyus idiler. Bir ağaç altına çekildiler, durdular.

Ben epeyce asker topladım. Zaten bekleme yolunda da askerleri topluyorlardı. Tam sırtta toplamak müm-

kün olamadı ise de 750 metre kadar geride çalılık önünde süvari neferleri askeri çeviriyordu. [Mahmut] Muhtar Paşa emir vermiş, kimse geriye gitmeyecek. Herkes tekrar ileriye gidecek. Onun olamayacağını anladım. Bari orada bir iş görmek istedim. 300 kadarından bir bölük teşkil ettim. O sırada bir topçu binbaşısı bir cebel [dağ topçu] bataryasıyla geçiyor, askerlere yalvarıyordu. Ona kendisine muhafız olarak kalacağımı vaat ettim, teşekkür etti. Bizim Abdullah

Abdürrauf Bey'in bağlı olduğu III. Kolordu'nun komutanı Mahmut Muhtar Paşa (Katırcıoğlu).

Sabri, Necati efendiler falan da geldiler. Askeri ava bile yaydım. Fakat arkadan gelenler çoğaldı. Bini geçti, bizim mevzi doldu. Evvela bizim kolağaya sonra ikinci Binbaşı Cemal Bey'e emir ve kumanda için teklif ettim. Birçok mazeretlerle reddettiler.

Süvari neferlerine korkmamaları için onlara adresimi vermiştim. Nihayet efrad daha ziyade çoğaldı. Söz anlatmak kabil olamadı. Herkes bir tarafa çekildi. Biz de Vize yoluna inip o yolu takibe mecbur olduk. Yalnızdım. Cadde pek çamurdu. Yolda çay kazanları, çadırlar, erzak vesaire görülüyordu. Artık iş bitmişti. Yağmur da muttasıl yağıyordu ve hava serindi.

Vize'de Naim Efendi'ye rast geldim. O hayvanlıydı. Biraz dinlenmek istedik. Orada pis bir odaya girdik. Naim Efendi'nin biraz zeytini ile bir parça ekmeği vardı. Eksik olmasın bana da biraz verdi, yedik. O kalıp kalmamakta mütereddit idi. Ben kıtaat çekiliyorsa durmayıp gitmeyi münasip gördüm. O da bana uydu. Beraberce çıktık. Hava iyiden iyiye yağışlıydı. O yine hayvanına bindi, ben hem hayvanımı hem de eşyamı aradım. Her ikisi de bulunamadı. Sırtımda bir şey olmadığından o pis odanın kapısına serilmiş çuval parçasını arkama aldım. Beraberce çıktık. Askerler, hayvanlar, toplar, arabalar muttasıl gidiyordu.

Köyden çıkarken birkaç nefer "Hah, işte bizim yüzbaşı!" dedilerse de üç kişiden başka kimse yoktu. Onlar bir müddet beni arkamdan takip ettiler. Biraz yürüdükten sonra üşümemek için hızlı yürümeye mecbur oldum. Naim Efendi'yi bıraktım.

Yolda Yüzbaşı Sabri Efendi'ye rast geldim. Malum olduğu üzere kurtardım. Etraf iyice kararmıştı. Edir köyüne güç gelebildim. Daha ileriye gitmeye mecal yoktu. Köye askerler dolmuş taraf tarafa ocaklar yanmıştı. Yolda açlıktan, yorgunluktan ölen askerlerin mecruhların, hayvanların halini Allah bilir.

Orada evvela birkaç neferin yanına sokuldum. Sonra bir odaya girdim. Malum olduğu üzere bir yer istedim. Beni kabul ettiler. Biraz ısındım. Kimsede ekmek falan bulamadığımdan arpa ve buğday yedim. Zavallı nefercikler. Hemen uykuya dalmışlardı. Dışarıdan içeriye girmek isteyen askerlerle başıyla kapıyı iten hayvan şayan-ı tîzkâr [hatırlanmaya değer]dır.

21 [3 Kasım] sabah oldu. İyi kötü üstümü başımı kurutmuştum. Bu defa daha pekçe bir çuval buldum. Onu aldım. Saray'a yollandım. Yolda manevra kayışını abdest bozarken attım. Bizim neferler tek kol silah atıyorlardı. Bu da bir denaet [alçaklık]!..

Yolda binbaşı ile Abdullah ve Necati efendilere rast geldim. Onlar hepsi hayvanlı, hatta arkalarındaki mekkâre onbaşısı bile. Mekkâre onbaşısı bana biraz kuru ekmek verdi. Açlık tesiriyle onu yolda öyle bir kapıverdim ki sorma. Kırık köprüleri falan bin meşakkatle geçerek Saray'a girdik. Tam kasabanın kenarında bile can vermiş biçare askerler görülüyordu. (Vizeye yakın yerde bekleme civarında tepesinde kan akmakta olduğu halde ölmüş, mecruh neferlerimizi görmüştüm.) Binbaşıyı gördüğüme sevindim.

Saray'da efradı daha ileriye gitmekten nöbetçiler silahla men ediyorlardı. Zaten bizim hem niyetimiz hem de takatimiz ileriye gitmeye müsait değildi.

Doğru binbaşının evine gittik. Abdullah Efendi de beraber. Hizmetçileri evde imiş. Bize hemen makarna, hoşaf falan pişirdiler. Onu yedik, canlandık. Biraz sonra [8. Tümen Komutanı Albay] Fuad Ziya [Çiğiltepe], [9. Tümen Komutanı Mirliva] Hasan İzzet [Arolat] Paşa, [Konya Redif Tümen Komutanı Albay Ahmet] Cemal, [8. Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Hakkı] Galib beylerle maiyeti geldiler. Onlar aşağıda kaldılar. Yemek cihetleri malum. O gece orada istirahatta.

Şark Ordusu'na bağlı 8. Tümen Komutanı Albay Fuat Ziya (Çiğiltepe) Bey; Birinci Dünya Savaşı yıllarında. Albay Fuat Ziya Bey, Büyük Taarruz'da Çiğiltepe'yi söz verdiği saatte alamaması nedeniyle intihar eden subay Reşat Çiğiltepe'nin ağabeyidir.

22 [4 Kasım], gündüz keza istirahatte geçti. Efrad da gayrimuntazam surette öteye beriye yerleşmişti. Hatta bizim eve bile girmek sevdasında bulunanlar vardı. Binbaşı eşyasını yaktı.

22, bugün Abdullah Efendi cephane toplamak üzere miktar-ı kâfi askerle Vize yoluna gönderilmişti. Ancak altı sandık getirdi. Akşamüstü, hemen karanlık zamanı bize fırka kumandanı Saray'ın 2 kilometre kadar cenubundaki tepede geceyi geçirmemizi emretti. Diğer fırkalar da öylece çıktılar. Kumandanlar orada gecelediler.

Şark Ordusu'na bağlı 9. Tümen Komutanı Hasan İzzet (Arolat) Paşa. Hasan İzzet Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nda Sarıkamış Harekâtı öncesinde Üçüncü Ordu komutanıyken görevden ayrılmıştı.

Efradı güç bela topladık. Her iki tabur yolu takip etti. Biz güya 22. Alay'ın arkasından gidecektik. Bizim arkamızdan da 24. Alay gelecekti. Gece fenerlerle bin meşakkatle o pis ve dar köprülerden geçtik. Pusula ve harita ianesiyle bağlarda geceyi birbirimize sokulmak suretiyle geçirdik. Her bölük bir tarafa nöbetçi çıkarmıştı. Mamafih yolda öbür alaylara tesadüf edemedik. O alaylardan tek tük neferlere tesadüf ediyorduk. Zabitan cümleten koyun gibi birbirinin koynuna girmişti.

23 [5 Kasım] sabahı imamın yanında bir biçare muhacir kızı gördük. Sabahleyin epeyce bekledikten sonra

fırka kumandanıyla binbaşı geldi. Fırka kumandanı oldukça taburu muaheze bile etti. Güya niçin 22. Alayı takip etmemişiz. Hâlbuki bize öyle bir emir yok.

O gün Küçük Manika [Küçük Yoncalı Köyü]'dan (burada yanan evlerin üzerinde mısır pişirdik ve yedik) geçtik. Zavallı köyü yakmışlardı.

Bütün mülazımlar yine hayvanlı, taburlar yine karmakarışık gidiyordu. Neferlerden yine tek tük silah atanlar görülüyordu. Aramızda Konya, 9. ve daha bilmem hangi fırka taburları görülüyordu.

O gün epeyce uzun yürüyüş yaptık. Yolda binbaşı vesair zabitan vaktiyle Istranca'ya varıp birleşmek emeliyle atlarını sürüp gitmişler. Abdullah Efendi ile beni yalnız bırakmışlar. Çünkü biz hayvandan inmiştik. Halbuki Yüzbaşı Sabri Efendi esasen konak zabiti olarak ileriye gönderilmiş. Biz arkadaşları kaybettik. Tabur karmakarışık. Amirsiz, zabitsiz gidiyordu. Biçare neferler zabitan hakkında pek şikâyette bulunuyorlardı.

Mahcubiyetten yüzlerine bakamıyorduk. Her taraftan "23. Alay!" "Bilmem kaçıncı alay!" diye bağırıp duruyorlardı. Gece oldu. Biz muttasıl gidiyorduk. Alayımız ve bilhassa taburumuz efradı pek sahipsiz bırakılmıştı. Her nefer istediği yerde gecelemiş, ateşleri yakmıştı. Biz de Istranca'ya varırız ümidiyle biraz ilerledikse de bilahare pusula ile yanlış yola düştüğümüzü ve henüz epeyce mesafenin olduğunu anlayınca gecelemeye karar verdik. Necati Efendi'nin hizmetçilerine rast geldik. Onların eşyasına sarıldık. Gece biraz fakat pek az yağdı.

Sabahleyin kalktık. İlerledik. Yarı yolda 2. Tabur'un sırasıyla bazı zabitanına rast geldik. Meğer bizimkiler de Istranca'ya gidememiş. Yalnız Sabri Efendi girmiş.

24 [6 Kasım], saat 10.05 kabl, Istranca'ya girdik. Tabur yine kayıptı. Biz Abdullah Efendi ile bir bakkal dükkânında biraz amer, çay, kahve içtik. Bir şişe

konyak aldım. Şeker aldık. Sonra tabur arkadaşlarını bulduk. Bir Rum karısının evine yerleştik. Binbaşı daha güzelce bir eve yerleşti. Orada tavuk falan pişirdik. O gece dinlendik. Oraya da birçok tabur dolmuştu.

25 [7 Kasım], efradı toplamakla geçti. Ekmek falan bin müşkülatla alınıyordu. Orada bir kahvede çay falan içebiliyorduk. O gün Abdullah Efendi kalmış cephanelerden mümkün olanlarını toplamak, olmayanları mahvetmek üzere Saray Yolu'na gönderilmişti. Fakat mumaileyhi bir erkân-ı harp, Nasuhi Bey yoldan çevirmiş (30 mekkâre ile gitmişti). Bizim Hakkı Efendi de tabura muktezi erzakı almak üzere Sinekli'ye gönderilmişti. Ertesi gün hareket musammem [kati karar] olmakla bir güne taahhürata meydan vermemek için mumaileyh Hakkı Efendi'yi çevirmek üzere Mülazım Necati Efendi biraz sonra Sinekli'ye gönderildi. Hakkı Efendi o gece Istranca'ya yalnız peksimetler, arpa getirdi. Hava biraz yağışlı fakat sonra yine açtı.

26 [8 Kasım], saat 5.00 kabl, Istranca'dan hareket. Hava güzel. Kollar karmakarışık. Yolda Hakkı Paşa (III. Kolordu Kumandanı) ile maiyetine rast geldik. Yolda taburların koyun sürülerine tesadüf ettik.

Akşam saat 8.30 ba'de, Sivas köyüne muvasalat. Orada açık ordugâh. 8. Fırka kumandanı ile maiyeti de orada idi. Konya ve 9. Fırka karargâhları da orada. Köyde kimse yokmuş. Zahire dolu. Hayvanlar için (mekkâre) arpa satın aldık. Köy bekçisi geldi. Onunla biraz görüşüldü.

27 [9 Kasım], Sivas köyünden hareket. Saat 6 kabl sabah, hava güzel.

Belgrad'da asker bal aldı. Biz de Naim Efendi ile beraber nöbet şekeri aldık. Çatalca hatt-ı müdaafasına muvasalat. Terkos Gölü'nü temaşa. Uşak ve ileri tabyalar civarında elbisesiz ve elbiseli asker çalıları yakmakla meşgul. Henüz tahkimata dair bir eser yok.

Uşak Tabyası civarında bizim aptal çavuş bir ölmüş tavuğu almış yoluyordu. Yolda birçok muhacir arabalarına tesadüf ettik. Boyalık'a muvasalat. 2. Tabur yanımızda değildi. Diğer alaylarla nişancı taburu da oradaydı.

Köy haricinde açık ordugâh, efrada un verildi, öküz kesildi. Bir de para ile bir muhacir evinden bir hindi aldık. Suyuyla çorba ve pilav yaptırdık. O gece bir evin dibinde geceledik. Gece zabitan köyde bir kahvehaneye gidip birkaç çay içtik.

27 Teşrinievvel 1328 [9 Kasım 1912] saat 4 ba'de, Lazari [Yazlıkköy] köyünün şarkisindeki sırtlara gittik. Fırka erkân-ı harp reisiyle Binbaşı Said Bey, tabur kumandanı, Selim Efendi'nin bölüğünü alıp Lazari köyünün şimalindeki değirmene götürdüler. Sabri Efendi'nin bölüğünü de Terkos Gölü'nün cenubundaki sırta götürdüler. Mezkûr bölüklere sarih bir emir yok. Mütebaki iki bölük de köyün şarkındaki sırta gönderildi. Tabur kumandanı mevzii dolaşmadı; sarih bir emir vermedi. Bölükler körü körüne o gece bir yere yerleştiler. O gece bir yağmur tutturdu.

28 [10 Kasım], Boyalık'tan geriye hareket. İkinci tabur da bize iltihak etti. Kurukavak civarında bize mekkâre ile biraz erzak falan geldi. 28/29 [10/11 Kasım] gecesini Uşak tabyasın[ın] cenub-ı şarkisinde ve tabyanın yakınında bir yamaçta geçirdik.

Diğer kıtaat da etrafa yayılmış; ateşler yakmıştı. Biraz sis olmakla beraber civarımız donanma gecesini andırıyordu. İkinci taburun doktoru falan o gün bize iltihak etti. Bizim Hakkı doktor elan yoktu. O gece çalılar dibinde geceledik. Ve biraz ciğer yedik. Biraz da çay içtik. Boş mideye tesadüfümden olacak ki yarım saat sonra başım döndü. Efrad arasında burada kolera alâimi göründü.

29 [11 Kasım], öğleye doğru Uşak ve Halil Paşa tabyaları arasındaki hatt-ı içtimaa geldik. Alay kumandanlığını 24. Alay Kaymakam Said Bey aldı. Arkamız-

da ve önümüzde diğer alaylar da vardı. Orada saatlerce bekledik ve ilk defa olarak orada *Tanin*'i okuduk. Her iki tabur birleştirildi. Hafifler ayrıldı. Tabur kumandanı Said Bey ile ve Erkân-ı harp Galib Bey'le ileriye gittiler, geç kaldılar. Sonra Birinci Bölük'ü Yeldeğirmeni'ne, ikinciyi de Sırrı Efendi Tepesi'ne gönderdiler. Doktor Hakkı Efendi de bize iltihak etti.

Karanlık basarken diğer iki bölüğü de malum olan mevkie götürdüler. Bu mevzilerde bazı yerlere siper kazılmıştı. Tabur kumandanı araziyi dolaşmadı, keşfetmedi. Mıntıkaları göstermedi. O gece bölükler yan yana kaldılar. Basit bir emniyet tertibatı aldılar.

Gece yağmur yağdı. 29/30 Teşrinievvel 328 [10/11 Kasım]'de 1. Bölük'ten alınan malumattan Lazari'deki süvari keşif kollarımızın ifadâtından [ifadelerinden] düşmanın bir buçuk saat mesafeye takarrub olduğu ve süvari keşif kollarının Lazari'de gecelediği anlaşılmıştır.

O gece vukuatsız geçmiştir.

30 [12 Kasım]'da tabur her bölüğe bir mıntıka tahsis etti. Bölükler ikişer takımlarını avcı etmiş, birer takımını da istinada bıraktı. Taburun başka ihtiyatı yoktu.

Saat 11-12 kabl ileri araziyi keşfe giden süvari keşif kollarımız dönüyordu. Düşmanınki de görünmeye başladı. Karşıdaki korulukta bir zabit ile 20-25 neferlik bir düşman süvari keşif kolu göründü. Bunlar bizim sol cenahımızdaki yaya cenge inmiş süvari keşif kolumuza ateş açtılar. Bizimki de mukabele etti.

Karşıdaki bizden (3.000) metre kadar uzak olan sırtlarda düşmanın piyade kıtaatının sağa, sola hareket ettikleri görülüyordu. Bunlardan bazısı koruya doğru da ilerliyordu. Keza düşman bataryasının mevzi aldığı da görüldü. Düşman keşif kolları aşağıdaki çayıra kadar inmiş ve gördüğü ateş üzerine geri çekilmeye mecbur olup ondan sonra kaybolmuştur. (1. Bölük'ün harp ceridesinden.)

Bizim taraf topçusu ateş açmamıştır.

Biz yerimizi taburun ortasındaki büyücek bir çalılığın dibinde intihap ettik. Kolera dehşetli surette kendini göstermeye başladı. Her gün 30, 40 ve daha ziyade musab vardı.

Bugün düşman topçusu muhtelif mahallere endaht etti. Bir müddet sonra bir batarya kadar topçumuz bu ateşe mukabele etti. Topçu ateşi akşama kadar devam etti. Düşman piyadesi mezkûr sırtlarda görülmemeye başladı.

30/31 [12/13 Kasım] gecesi sükûnetle geçti.

31 [13 Kasım], düşmanın piyadesi görünmüyordu. Tarafeyn topçuları yekdiğerine fasılalı surette ateş ediyorlardı. Bu ateş akşama kadar devam etti. 1. Bölük kumandanından vürud eden haberde akşama doğru düşmanın dört nefer kuvvetinde bir keşif kolunun Lazari köyüne girmek üzere şimal medhaline kadar takarrüb ettikleri bir sırada çifte nöbetçilerimizin üzerlerine açmış oldukları ateşten ikisinin yere düştüğü diğer ikisinin de firar etmiş oldukları ve yaralanıp yere düşen ve bağırmakta olan iki neferin alınması ve bizim tarafa gönderilmesi için dört nefer gönderilmişse de diğer bir düşman keşif kolunun üzerlerine ateş açmış olduklarından mezkûr yaralıyı alamayıp geriye avdet ettikleri ve ortalığın kararması ile beraber tekrar bir keşif kolu çıkarılarak mezkûr yaralıyı almak üzere gönderilmiş ise de mezkûr yaralıları düşman alıp götürmüş olduğu bildiriliyordu.

31/1 Teşrinievvel 328 [13/14 Kasım 1912]'de alay kumandanının vermiş olduğu emir üzerine 24. Alay'dan bir bölük değirmen sırtındaki 1. Bölük'ü tebdil etmiştir. Bu bölük orada dört gün üç gece mütemadiyen bulundu. Yağmurdan, dizanteriden çok sıkıntı çekildi. Siperler sular ile dolmuştu. Otuzu mütecaviz ishal, dizanteri ve şüpheli emraz zuhur etmiştir.

2. Bölük, Konya Bölüğü'nü yine tebdil etmiş.

Bu gece bir düşman keşif kolu İkinci Bölük mıntıkasındaki siperlere kadar sokulmuş, nöbetçilerimiz üzerine ateş açmış ve nöbetçilerimizin birisini yaralayıp siperlerden gördüğü ateş üzerine geri çekilmiş gitmiş.

Tabur mıntıkasının ilerisindeki arazinin eteklerini görmek ve vadiyi layıkıyla tarassut edebilmek için münavebe usulüyle avcı hattımızın ilerisindeki küçük tepeye bir zabit kumandasında bir küçük karakol tayin edilmiş ve ilk defa olarak Necati Efendi gitmişti.

1 Teşrinisani 328 [14 Kasım 1912], sükûnetle geçmiştir.

2 [15 Kasım], sükûnetle geçmiştir.

3 [16 Kasım], sükûnetle geçmiştir. Bugün mesafeleri tahmin ettik.

4 [17 Kasım] zevali saat 10'da taburumuz mıntıkasının solu ilerisinde ve Lazari'nin şimalindeki yel değirmeninin bulunduğu sırttaki siperlerden piyade tüfek ateşi fasılalı surette yapılmaktaydı. Aradan yarım saat mürurundan sonra mezkûr ateş şiddetini artırdığı sırada ileriki mürettep alay kumandanlığından vürud eden emirde mezkûr değirmen sırtındaki siperlerdeki askerin taburumuzdaki 100 neferle bir zabit kumandasında altı sandık mavzer cephanesiyle takviyesi bildiriliyordu. Ber-muceb-i emir 1. Bölük Sanisi Fevzi Efendi 100 neferle cephane beraberinde olduğu halde mezkûr siperlerdeki askeri takviye etmek üzere bulunduğumuz sırttan hareket ve önümüzdeki dereyi takiben sırta gitmekte iken siperlerdeki askerin perakende olmak suretiyle geriye geldikleri müşahede olunmuş fakat geriye gelen askerin bizim mi yoksa düşmanın mı olduğu bir türlü tarassudat neticesinde anlaşılamamıştı.

Aradan çeyrek saat mürurunda takriben bir bölük kuvvetinde bir piyade bölüğü ile Değirmen sırtına çık-

tıkları görülmüş, mezkûr bölük üzerine avcı hatlarınca 800 metreden avcı ateşine başladıkları sırada sol cenahımızdaki ve Lazari'nin şarkındaki tabyada siperlerde bulunan mürettep 22. Alay'ın birinci taburundan gelen emir neferinin ifadesinden Değirmen sırtında bulunanların bizim tarafa mensup olduğu ve ateş etmemekliğimiz haber veriliyordu. Bunun üzerine beriden ateş fasılası verildi. Ve bu esnada tarassudata devam olunuyordu.

Bu sırada görülen bir zabitin üniformasından düşman olduğu anlaşıldı. Bir müddet ateşe devam edildi. Düşman önümüzdeki zaviye-i meyyiteye indi. Solumuzdaki 22. Alay onlara ateş etti. Bizim 2. Bölük bu babda layıkıyla yardım edememiştir.

Akseki Taburu yanındaki cebel bataryası hatt-ı içtimayı dövdü. Bunun tesiri görüldü. Dertaredekiler birer ikişer geriye biteviye tırmanmaya başladı.

Biz mukabil hücum edemedik. Sebebi malum.

O gün tarassudat biraz akim kaldı, zira hava kapandı. Ve hafif de yağmur yağdı.

4/5 [17/18 Kasım] gecesi bu esnada akşam hulul etti. Tabur efradı geceyi avcı halinde siperlerde geçirdi ve kendisini ileriye çıkardığı zincir hatlarıyla temin eylemiştir. Gece düşman değirmen sırtına çekildi. Orada siper kazdı, kürek sesleri geliyordu. Hatta yaralananlardan bazıları "Yuvan, Vasil..." diye bağırıp duruyordu.

Bizim 24. ve 22. alay efradından olup gündüz geriye ricat ederken yaralananlar da "Amanın din kardaşları bizi kurtarın!" diye bağırıyorlardı. Bunlar da kıtalarına çekildi.

Siper kazmakta olan Bulgarların Türkçe "Ahmed onbaşı, Mehmed çavuş!" diye yüksek sesle söylendikleri işitiliyordu.

İkinci Bölük'ün raporundan

Şafaktan biraz sonra 4 Teşrinisani 328 [17 Kasım 1912] Pazar günü düşmanın bir bölük kadar kuvveti Terkos Gölü'nün cenub-u garbisindeki Kurtköy Çiftliği'ne hücum etmişti. Bir bölük kadar askerin bir takım kadarı çiftliğin solu ilerisinde teker teker düzlüğe çıktı. Diğer kuvveti çalılıktan tam soluna çevirme yaptı.

Diğer iki bölük kadar kuvvet de daha soldaki çalılıktan indi. Bunlarda mitralyöz de vardı. Çiftliğe o günden evvelki gece Akseki Taburu'ndan bir bölük (100 nefer kadar) ve Çerkes muavine [gönüllü] (50 kadar) gitmiş, bölük geç vakit gitmiş. Karakollarını binaya pek yakın yerleştirmiş. Çerkesler de itaatsiz ve intizamsız bir halde çiftliğe yerleşmiş; hayvanlarını bağlamış, istirahata koyulmuş. O bölükten birkaç neferle bir Alman zabiti de Tarfa taraflarına keşfe gitmiş. Bilahare bu Alman ancak kayıkla kaçabilmiş.

Nöbetçiler düşmanın takarrübünde haber vermeden bırakıp kaçmışlar. Bölük geceye kadar orada kalmış. Gece kaçabilmiş.

Bulgarlar binayı tutuşturdular. Bulgarlar[ın] harekâtı şayan-ı takdirdir. Bizim topçu iki mermi atmış, mitralyözü susturmuş. Muharebeden sonra orada mitralyöz kayışları, kanlı şeyler görülmüş ve bu hal tesirini delalet etmekte bulunmuştur.

Bizden 50 kadar, Bulgarlardan da orada 50'den fazla telefat olmuş. O kadar ceset gömülmüş. Nişancı Taburu'ndan iki bölük maa-zabit [subaysız] ihtiyat vazifesiyle alay kumandanının emriyle tabur mıntıkasına gönderilmiştir.

O gün akşamüstü 3. Bölük'ten bir keşif kolu tabur mıntıkasından malum hatt-ı içtimaya gitmiş ise de düşman onlara ateş etmiş ve kumandanları olan onbaşımızı ayakkabısından sıyırtıp geçmiştir.

5 [18 Kasım], şafakla beraber düşmanın değirmen sırtında bize mukabil olarak yapılan siperlerde düşmanın hafif askeri görünüyordu. O gün hafifçe piyade muharebesi devam etti. En ziyade 24. ve 22. alaylara karşı oldu. Öğleye doğru düşman yavaş yavaş çekiliyordu. Siperlerde tek tük neferleri görünüyordu. Öğleden sonra piyade muharebesi hafifledi. O gün topçu muharebesi devam etti. Gece avcı halinde ve zincirle kaldık.

2. Bölük'ün raporuna nazaran düşman saat 11'de Kurtköy Çiftliği'nin garbındaki sırtı işgal ve ateş muharebesine başlayıp 3 saat kadar piyade muharebesi devam ettiği ve düşman şimal-i garbi ve garb-i cenubiye doğru çekilmekte olduğu ve bir nefer şehitleri olduğu anlaşılıyor.

5/6 [18/19 Kasım], düşmanın ufak tefek keşif kollarıyla Terkos mıntıkasındaki asker çarpışmıştır.

Gece III. Kolordu kumandanı maiyetinden bir yüzbaşı gelerek dilden üç piyade taburu, bir batarya ve bir bölük mitralyöz Alman kaymakamının kumandasıyla ilerleyeceğinden yanlışlığa meydan verilmemesi ve 4 Teşrinisani [17 Kasım] muharebesinden kumandanın pek memnun olduğu ve selamlarının tebliğine memur edildiği ve alay mıntıkasına sabahleyin bir mitralyöz bölüğüyle bir cebel bataryası geleceği ve bölükte bütün efrada bildirilmesini söyledi. İcabı icra edildi.

Çatalca hattında şehit düşen askerler defnediliyor.

6 [19 Kasım], topçu muharebesi devam eylemiş. Sağ cenahtaki müfrezeler düşmanın ufak kuvvetleriyle yine ateş muharebesi eylemiştir. Fakat topçu ilerimizdeki koruları taradı. Düşman korulardan karışık bir surette geri gitti. Bizim cephede piyade muharebesi olmadı.

Bugün 2. Bölük fırkanın emriyle mevkiini Konya Taburu'na teslim edip 6/7 [19/20 Kasım], saat 8'de tabura iltihak etti.

Şehit ve mecruh cetveli (4/6 Teşrinisani [17/19 Kasım] zarfında)

Şehit: 1
Mecruh: 6
Yekûn: 7
4. Bölük

7 [20 Kasım], yalnız top muharebesiyle geçti.

8 [21 Kasım], siperler yapılarak onunla vakit geçirilmiş. Cephede bulunan gerek insan ve gerek hayvan cesetleri karanlıktan bil-istifade gömdürülmüştür.

[Yeni 8. Tümen Komutanı Mirliva] Veli Paşa tabura gelip efrad muvacehesinde zabitanı tekdir etmiştir. Bugün yalnız top muharebesiyle geçmiştir.

9 [22 Kasım], Abdullah Efendi bomba öğrenmek üzere Ayvarlı'ya gitti.

Bugün siperlerin ikmaliyle uğraşıldı. Bugün ilk defa olarak eve mektup gönderdim. Bugün yalnız top muharebesiyle geçmiştir.

10 [23 Kasım], 22. Alay'dan keşif bölüğü çıktı. 24. Alay önde onu himaye etti. Düşman topçusu dehşetli surette onlara ateş açtı. Bunlar naçar, Terkos Gölü'nün cenubundaki vadiden Değirmen sırtı gerisine çekilerek kıtasına iltihak etti.

Siperlerin ikmaliyle uğraşılmıştır. Yalnız top muharebesi oldu.

11 [24 Kasım], siperlerin ikmaliyle uğraşıldı. Yalnız top muharebesi oldu.

11/12 [24/25 Kasım], saat 1,12'de mütareke müzakeresine dair emir geldi.

12 [25 Kasım], zevalden birkaç saat evvel hafifçe top ve tüfek sesleri işitilmişse de bilahare kesilmiştir. Siperlerin noksanıyla uğraşıldı.

13 [26 Kasım], siperlerin ikmaline çalışıldı. Sükûnetle geçti.

14 [27 Kasım], siperlerin ikmaline gayret edildi. Sükûnet-i kâmile.

15 [28 Kasım], Kasım Paşa Taburu mıntıkaya gelip siperleri mahfuz mahalleri yapmaya başladı. Sükûnet-i kâmile.

16 [29 Kasım], sabah saat 9. 15'te 87. Alay'ın 2. taburuyla tebdilimiz emri geldi. Bade'z-zeval saat 3.12 geriye hareket.

17, 18, 19, 20, 21 [30 Kasım, 1, 2, 3, 4 Aralık], sessiz geçti.

22 [5 Aralık]'de mütarekenin emr-i resmisi geldi.

24/25 [7/8 Aralık] gecesi hafif kar serpeledi.

25/26 [8/9 Aralık], iyice yağdı. Etraf beyazlaştı.

١٤ ده مراكشده (رجحي) عائله سندن كلدي
هيچ بر ادارهنامه بر قارت پوستال كلدي .

١٦ ده كليمي افندي داغستانلي حقي افندي ايله
دوشاندك لوندره يه باشقه الاچم وجيل الدم .

١٧ ده حسن صابردن بر تعليقه بر قارت پوستال
كلدي .

١٩ ده سليوريه كتدم .

٢٠ ده حسن صابردن "اقتصاد تركيه" يه
عائد تعليمات كلدي .

٢١ ده (ميلر سونطقي) دن بر مكتوبله ١٢
حساب تصفيه كلدي .

٢٢ ده شاهم كودرن لكمال قانونلرنده

٢٣ ده (اتحاد ملي لوندره) نك ايكنجي
دي .

٢٤ ده افاق مجموعه لمعي ...
اراتكي كلدي .

٢٥ كانون ثاني ٣٢٩ ده قارلسروهه ده بولونان
بر مكتوب كوندردم

٢٦ ده ... ده ... جديد بر مكتوب
كوندردم

İkinci Defter
Defter-i Hatırat

[Silivri] Çanta, 10 Teşrinisani 1329 [23 Kasım 1913]

5 [18 Kasım]'te Otto Keil'a 45 kuruş verip *Osmanischer Lloyd*'a[30] üç ay için abone oldum.

6 [19 Kasım]'da İstanbul'da vakit geçirdim. Hasan Safi Bey'le görüştüm.

8 Teşrinisani 1329 [21 Kasım 1913]'da İstanbul'dan avdet ettim.

12 [25 Kasım]'de akşama doğru. Eve çıktım.

13 [26 Kasım]'te Otto Keil'dan[31] Immanuel'in *Tarih-i Harb*'i[32] geldi.

22 [5 Aralık]'de 11. Bölük resmen ve fiilen müteşekkil idi. Muhassasatın muntazaman verilmemesinden dolayı umumda bir endişe-i hayattır gidiyor. Elbisesiz ve me'vasız askerler sokakları dolduruyor. Her yerde, her nazarda alâim-i yeis ve elem bedidâr [aşikâr]. Bilmem Osmanlılığın... O zavallı mevcudiyetin her dem artan ıstırap ve nalânına kim devâsâz olacak.

24 [7 Aralık], zabitanda sefalet son dereceyi buluyor. Herkes, her çehre meyus ve mütefekkir. Havanın sıklet ve iktirabına [tasalı ve gamlı] karışan enfas-ı ıstırap bu kuytu köyün muhit-i gam-nâkini bir kat daha teksif ediyor.

25 [8 Aralık]'te Hasan Safi'den bir mektupla bir kartpostal geldi.

---

30 1908-1918 yılları arasında İstanbul'da yayınlanan Almanca günlük gazete. HN

31 İstanbul'da Cadde-i Kebir'de (İstiklal Caddesi) faaliyet gösteren Alman kitapçı. HN

32 Friedrich Immanuel, *Der Balkankrieg*, (Berlin, 1913-1914).

28 [11 Aralık]'de valideye, dayım Ali Bey'e, Hasan Safi'ye birer mektup gönderdim.

1 Kânunuevvel 1329 [14 Aralık 1913]'da valideden bir mektup geldi. İçinde Topçu Ferid Bey'in de bir mektubu vardı.

1/2 [14/15 Aralık]'de Fevzi Efendi'ye Almanya yadigârı olarak 3 kıta resmimle birkaç kartpostal ve bir zarf verdim.

3 [16 Aralık]'te Mekâtib-i Askeriye zabitanı misillü terhisim hakkında taburdan fırkaya bir takrir gitti.

5 [18 Aralık]'te taburdan Temmuz ve Ağustos maaşlarını aldım.

10 [23 Aralık]'da Otto Keil'a teahhur eden [geciken] gazeteler hakkında bir mektup gönderdim.

11 [24 Aralık]'de Hakkı Efendi vedaatiyle Dersaadet postanelerine verilmek üzere:

Abdürrauf Bey Balkan Savaşı'nda.

Berlin'de Mittler Sortiments-Buchhandlung'a[33] bir mektupla 30 mark ve 1 marklık Alman posta pulu. Paris'te Chapello'ya[34] bir mektupla 9 frank gönderdim.

16 [29 Aralık]'da dayım Ali Bey'den bir mektup geldi.

16'da Fevzi Efendi'ye Çatalca yadigârı sakallı resmimi havi bir kartpostal ile Almanca bir tarihi cep atlası hediye ettim.

---

33 Meşhur bir Alman yayınevi. HN

34 Bir Fransız kitap dağıtıcısı. HN

22 [4 Ocak]'de Mannheim'da Rosch ailesinden yılbaşı hediyesi olarak bir kartpostal geldi.

22'de Necati Efendi vasıtasıyla Hakkı Efendi'den Almanya ve Fransa'ya gönderilen paraların ilmühaberlerini aldım.

23 [5 Ocak]'te Hasan Safi'den bir mektupla bir kartpostal geldi.

29 [11 Ocak]'da Silivri'ye gittim.

29'da Hasan Safi'den "İktisat Şirketi"ne ait talimat geldi.

29'da Mittler Sortiments'ten bir mektupla iki hesap pusulası geldi.

29'da Chapello'dan kitaplarla kataloglar geldi.

29'da *Osmanischer Lloyd* tekrar gelmeye başladı.

30 [12 Ocak]'da [23. Alay] 3. Tabur'un lağvı hakkında emr-i resmi geldi.

3 Kânunusani 1329 [11 Ocak 1914]'da Karlsruhe'deki Madam Mons'a bir mektup gönderdim.

3'te Kırşehir'de Mülazım Hakkı Efendi'ye bir mektup gönderdim.

4 [12 Ocak]'te valideye iki mektup gönderdim.

4'te Hasan Safi'ye bir mektup gönderdim.

4'te dayım Ali Bey'e bir mektup gönderdim.

5 [13 Ocak]'te bölüğümün efradıyla eşyasını Yüzbaşı Hidayet Efendi ile tabur deposuna teslim ettim.

11 [24 Ocak]'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye naklim hakkında [III.] kolordudan [8.] fırkaya çekilen telgrafname alaya geldi.

11'de valideden bir mektup geldi.

12 [25 Ocak]'de Hasan Safi'ye, valideye, dayım Ali Bey'e birer mektup gönderdim.

12'de 23. Alay 7. Bölük Yüzbaşısı Hidayet Efendi'ye hasta vesaire efradın emaneti olan 359 kuruşu bâmakbuz teslim eyledim.

13 [26 Ocak]'te taburdan beraat mazbatasıyla ilmühaberlerimi ve Kânunusani tayinatımı (satmak suretiyle) aldım.[35]

13'te valideden bir mektup geldi.

14 [27 Ocak]'te araba ile kable'z-zeval saat 10.30'da Çanta'dan hareket ettik. Hava gayet güzeldi. Yolda sıkıntı çekmedik. Saat 2 ba'dede Sinekli istasyonuna muvasalatla eşyayı ambara teslim ettik.

Saat 3.35 ba'de Sinekli'den hareket, saat 8.30 ba'de Sirkeci'ye muvasalat. Geceyi Meserret'te geçirdim.

15 [28 Ocak]'te Erkân-ı Harbiye Dairesi'ne ilmühaberlerimi teslim ettim. Şube-i Merkeziye'ye kendimi takdim ettim. [36]

---

35 Osmanlının son döneminde maaş ve diğer ödemeler genellikle geç yatırıldığı için paraya acil ihtiyacı olan subay ve memurlar alacağı maaşı banker veya arkadaşlarına devredip onlardan rayiçe göre kâr düşüldükten sonra kalanı alırlardı. Buna "satma" veya "kırdırma" denilirdi.

36 Abdürrauf Bey ayrıca yazdığı uzun bir notunda göreve ilk başlayışını, çalıştığı şubenin işleyişi ve personelini şu şekilde tasvir etmektedir: "15 [29] Ocak günü sabahleyin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesine gidip evvela Merkez Şubesi'ne varıp müdür Erkân-ı Harb Kolağası Kâzım [Orbay] Bey'i, sonra Birinci Şube Müdür Yardımcısı Vekili Binbaşı Ohri Kemal Bey'i, daha sonra da müdür [Yarbay Franz Carl] Endres Bey'i gördüm. Endres Bey'in odasında Kemal Bey'in yanında bana bir yer gösterdiler oraya oturdum. Kemal Bey vasıtasıyla şube subaylarıyla tanıştırıldım. İşe asıl 16. gün [30 Ocak] başladım.
O zamanlar Erkân-ı Harbiye-i Umumiye şu durumda idi:
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Harbiye Nazırı Mirliva Enver Paşa,
Birinci Reis Muavini Mirliva Bronsart von Schellendorf Paşa,
İkinci Reis Muavini Kaymakam Hafız Hakkı Bey,
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Yaveri Alaylı Kolağası Ali Efendi,
Birinci Şube Müdürü Binbaşı Endres,
Birinci Şube Müdür Muavini Binbaşı Ali İhsan [Sabis] Bey,
Birinci Şubeye memur: Erkân-ı Harb Binbaşı Yenibahçeli Ömer Lütfü Bey, Erkân-ı Harb Binbaşı Fahri Bey, Erkân-ı Harb Binbaşı Ohrili Kemal Bey, Erkân-ı Harb Yüzbaşı Yusufpaşalı Tahsin Bey, Erkân-ı Harb Yüzbaşı Giritli Ali Remzi Bey, Erkân-ı Harb Yüzbaşı Bursalı Nihad Bey, Erkân-ı Harb Yüzbaşı Halepli Tevfik Bey, Erkân-ı Harb

Yüzbaşı Erzincanlı Saffet [Arıkan] Bey, Piyade Binbaşı Bahri Bey, Kâtip İlhami Bey.

İkinci Şube Müdürü Kaymakam [Perrinet von] Thauvenay,

Müdür Muavini Erkân-ı Harb Binbaşı Kâzım Karabekir Bey, Memur Erkân-ı Harb Binbaşı Seyfi [Düzgören],

Üçüncü Şube (Demiryolları) Müdür Kaymakam [Theodor] Kübel,

Müdür Muavini Erkân-ı Harb Kaymakam Kerküklü Tevfik Bey,

Dördüncü Şube Müdürü (Merkez Şubesi) Erkân-ı Harb Kolağası Kâzım [Orbay] Bey,

Memur: Kolağası Şakir Bey, Piyade Binbaşı Cemil [Uybadin] Bey, Piyade Yüzbaşı Muhtar Efendi.

Birinci Şube talim ve eğitim işleriyle uğraşıyordu. Yeni gelmiş olan Alman Islah Heyeti işe ciddiyetle başlamış, talim ve eğitime ilişkin programlar, nizamnameler, talimatnameler kaleme almış ve bunları tercüme ettirmeye başlamıştı.

Manevralar için birçok esaslar tespit ediyor, Erkân-ı Harb zabitana mahsus harp oyunları ve tabiye meseleleri tertip ediyordu. Meseleleri Endres Bey tertip ediyor, Bronsart Paşa gördükten sonra Enver Paşa'nın imzası ile gereken yerlere gönderiliyordu.

Fırka ve kolordulardaki kurmay zabitanın hal varakalarına kolordu Erkân-ı Harb reisleri, kolordu Erkân-ı Harb reislerininkine kolordu komutanları mütalaa beyan ediyorlardı. Gelen hal varakaları içinde iyileri olduğu gibi pek fenaları da vardı. Bunlar hakkında bir defter tutuluyordu. Takdir edilen notlar bu deftere kaydediliyordu. Defter Ali İhsan Bey'in yanında muhafaza ediliyordu. Bu notların verilmesinde en çok Hafız Hakkı ve Ali İhsan beylerin takdirleri tesir icra ediyordu.

Şubeye geldiğim zaman Endres Bey Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde vekâleten tabiye dersi veriyordu. Tercümanı bulunmam dolayısıyla ben de onunla beraber Yıldız'daki mektebe gitmek zorunda idim. Sabahları çok erken saatlerde Yıldız yokuşunu turmanmak oldukça müşkil bir işti. Fakat çok şükür bu görev uzun zaman devam etmedi. Bir, bir buçuk ay sonra Endres dersi yeni gelen bir Alman'a bıraktı ve yalnız Birinci Şube'deki işlerle meşgul olmaya devam etti.

Önceleri Ali İhsan Bey Erkân-ı Harbiye Mektebi müdür vekâletinde bulunduğu için şube müdür muavinliğini Ohrili Kemal Bey yapıyordu.

Şu Harbiye Nezareti'nin en üst katında kütüphanenin yanında Süleymaniye ve Boğaziçi'ne bakan köşedeki odalarda idi. En köşedeki büyük odada (kütüphaneye girerken sol tarafta) Erkân-ı Harb zabitanı onun yanında binanın sağ gerisindeki odada müdür, müdür muavini ile tercüman, onun yanındaki odada ise şube evrak kalemine memur zabitanla katipler oturuyorlardı.

16 [29 Ocak]'da Birinci Şube'de işe başladım.

19 [1 Şubat]'da Abdülkadir Efendi'ye mektubunu iade ettim ve bilcümle rüfekaya bir mektup gönderdim.

19'da Fevzi Efendi'ye bir mektup gönderdim.

19'da Hasan Safi Bey'le görüştüm.

26 [8 Şubat]'da Madam Mons'dan gelen bir mektubu Mülazım Ali Rıza Efendi'nin mektubu içinden aldım.

Genelkurmay İkinci Başkanı Bronsart von Schellendorf ve yaverleri. Binbaşı Abdürrauf Bey en solda görülüyor.

5 Şubat 1329 [18 Şubat 1914]'da Mülazım Fevzi Efendi'den bir mektup geldi.

7 [20 Şubat]'de Beykoz'a dayım Ali Bey'e bir mektup yolladım.

7'de Chapello'ya bir mektup yolladım.

7'de Madam Mons'a bir mektup yolladım.

13 [26 Şubat]'te dayım Ali Bey'e gittim ve kendisine birçok resimlerimi takdim ettim.

16 [1 Mart]'da Merkez Kumandanlığı'ndan harcırah olarak 43 kuruş aldım.

28 [13 Mart]'de Fevzi Efendi'ye bir mektup gönderdim.

28'de Mittler Sortiments-Buchhandlung'a bir mektupla 14 mark gönderdim.

2 Mart 1330 [15 Mart 1914]'da dayım Ali Bey'e bir kartpostal gönderdim.

2'de 23. Alay zabitanına sene-i cedide tebrikine havi bir kart yolladım.

2'de Otto Keil'a *Osmanischer Lloyd* abonesini tecdit etmeyeceğime dair bir kartpostal gönderdim.

3 [16 Mart]'te Karlsruhe'den Fera ve Mons'dan kitaplar geldi.

5 [18 Mart]'te Hasan Safi Bey'e bir kart yolladım.

8 [21 Mart]'de Mülazım-ı Evvel Sabit Efendi'nin Silivri'den gönderdiği cevab-ı tebriki geldi.

8'de Mittler Sortiments'ten bir kitap paketi geldi.

12 [25 Mart]'de Bâki'den bir resim aldım.

15 [28 Mart]'te Fevzi Efendi'den bir mektup geldi.

16 [29 Mart]'da Gülhane Hastanesi'ne müracaat ettim.

19 [1 Nisan]'da Heyet-i Sıhhiyece muayenemin icrası için bir istida verdim.

2 Nisan 1330 [15 Nisan 1914]'da tercüme-i hal varakamı daireye verdim.

5 [18 Nisan]'te Berlin'de Mittler Sortiments-Buchhandlung namına bir kartpostal gönderdim.

6 [19 Nisan]'da mezkûr kütüphaneye 5, 10 mark gönderdim.

7 [20 Nisan]'de Trablusgarplı Hadi Efendi'den bir mektup geldi.

15 [28 Nisan]'te Mittler'den bir kitap geldi.

17 [30 Nisan]'de Hadi Efendi'ye bir mektup gönderdim.

1 Mayıs 1330 [14 Mayıs 1914]'da Mittler Sortiments-Buchhandlung'a iki kartpostal ile 16 mark gönderdim.

17 [30 Mayıs]'de Mittler'den birtakım kitaplar geldi.

22 [4 Haziran]'de Mittler'den bir kitap geldi.

24 [6 Haziran]'te Mittler'e bir kartpostal gönderip kitap sipariş ettim.

25 [7 Haziran]'te Mittler'e bir kart gönderip kitap sipariş ettim.

26 [8 Haziran]'da Mittler'e 6 mark gönderdim.

18 [1 Temmuz]'de Chapello'ya abone tecdidi için 8 frank gönderdim.

19 Haziran 1330 [2 Temmuz 1914]'da Chapello'ya bir kartpostal yazdım.

19'da Endaht Mektebi [Piyade Atış ve Tatbikat Okulu]'nde Mülazım-ı Sani Trablusgarplı Hadi Efendi'ye bir mektupla [Harbiye Nezareti] Ordu Dairesi'ne yerleşmesi ihtimalini tebşir ettim.[37]

19'da Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nde Mülazım-ı Sani Fevzi Efendi'ye bir mektup yolladım.

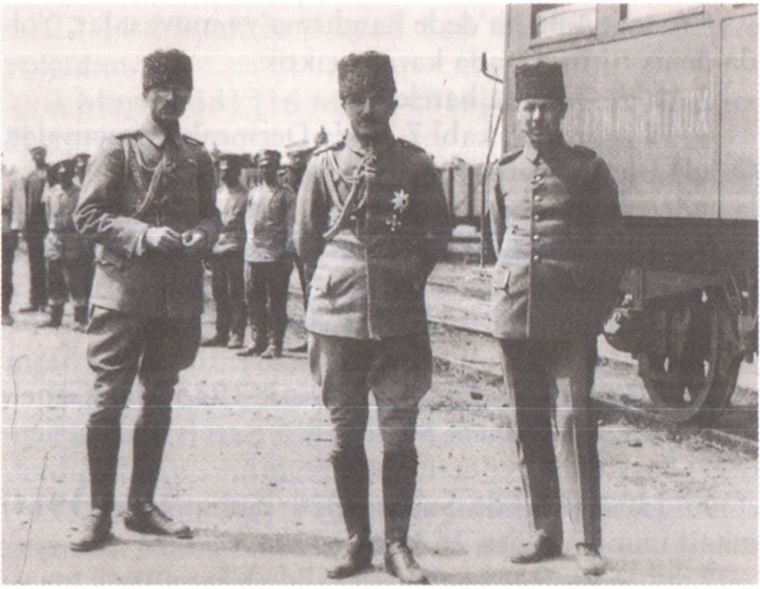
21 Temmuz 1330 [3 Ağustos 1914]'da seferberlik ilan edildi. Ben evvela Başkumandanlık Karargâhı[38] Umum Evrakı'na ertesi günü [Merkez Şube Müdürü] Kâzım [Orbay] Bey'in maiyetine tayin edildim.[39]

---

37 Abdürrauf Bey görev yaptığı her yerde elindeki imkânlar ölçüsünde Libyalı öğrencilerine sahip çıkmaya çalışmıştır.

38 Seferberlik ilanı ile beraber Harbiye Nezareti ve Genelkurmay Başkanlığı Başkomutanlık Yüksek Karargâhı adı altında birleştirildi. Enver Paşa hem bakan hem de Genelkurmay Başkanı olduğu için 1914 başından itibaren fiilen iki karargâh birlikte çalışmaktaydı. HN

39 Abdürrauf Bey ayrı bir kâğıda yazdığı not ile görev yerine açıklık getirip seferberliğin ilk döneminde olanları açıklamaktadır. "Seferberlik ilan edildiği tarihte ben Karargâh-ı Umumi Erkân-ı Harbiye Riyaseti ile Birinci Şube tercümanlığında bulunuyordum. Birkaç gün sonra Erkân-ı Harbiye Riyaseti tercümanı oldum. Erkân-ı Harbiye Reisi Ferik Bronsart Paşa'ydı. Onun birkaç ay devam eden hastalığı sırasında vekilleri olan [Kress] von Kress[enstein] ve [Perrinet von] Thauvenay ile de çalıştım."

Enver Paşa, sağında Kâzım Bey (Orbay) ve solunda Süleyman Numan Paşa, Birinci Dünya Savaşı yıllarında.

24 [6 Ağustos]'te Faik Bey geldi.

3 Ağustos 1330 [16 Ağustos 1914]'da [Dördüncü Şube (Ulaştırma) Müdürü] Kaymakam [Karl Slyvester] Böttrich Bey'le[40] teftişe memur edildim.

4 [17 Ağustos]'te Moda [?] yatıyla saat 3.10'da İstanbul'dan hareket. Hava çok güzel. Gece saat 8.30'da Derince'ye muvasalat. Gece orada kaldık. Biraz istasyon gazinosuna gittik. Gece güvertede yattım. Hava iyiydi. Arkadaşlar kamarada rahatsız olmuşlar.

5 [18 Ağustos]'te saat 6.45 kablde Derince'den hareket.

---

40 Karl Sylvester Boettrich (1869-1940): Alman asker. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda Genelkurmay Sahra Demiryolları Dairesi başkanı olarak görev yaptı. Çanakkale'de 9. Tümen Komutanı Albay Hans Kannengieser'in 7 Ağustos'ta yaralanması üzerine kısa bir süre 9. Tümen komutanlığı görevini yürüttü.

5'te saat 4.30 ba'dede Bandırma'ya muvasalat. Yolda deniz tuttu. Orada karaya çıktık.

5, ba'de 7.30'da hareket.

6 [19 Ağustos], kabl 7.30'da Derince'ye muvasalat. Orada Böttrich'in yanına başkası geldiğinden[41] vapurla avdet. Bugün beni biraz sıtma tuttu.

6, ba'de saat 2.30'da Sirkeci'de araba vapuru iskelesine yanaştık.

15 Teşrinievvel 1330 [28 Ekim 1914]'da Kadıköy'ünde sakin (S). Bir lira verdik.

15 Kânunusani 1330 [28 Ocak 1915]'da [Genelkurmay İkinci Başkanı Mirliva Bronsart [von Schellendorf] Paşa'nın tercümanlığına geçtim.

17 [30 Ocak]'de Şubat 1329 [Şubat/Mart 1914] maaşı namına 5 lira 26 kuruş aldım.

2 Şubat 1330 [15 Şubat 1915]'da Kânunusani maaşı olarak 481 kuruş, müteferrika namına 100 kuruş, toplam: 581 kuruş, (müteferrika namıyla Lütfi Bey'den) 20 kuruş, toplam: 601 kuruş aldım.

10 [23 Şubat]'da maaşımın nısf icrasına mahsuben 1 lira 36 kuruş 30 pare aldım.

6 Mart 1331 [19 Mart 1915]'de Şubat maaşına mahsuben 422 kuruş 30 pare aldım.

8 [20 Mart]'de müteferrika olarak 112 kuruş 20 pare aldım.

Toplam: 535 kuruş 10 pare.

9 [21 Mart]'da 85 kuruş bir nısf bedeli (Mart 1331)

Toplam: 620 kuruş 10 pare aldım.

13 [26 Mart]'te Beykoz'da dayım Ali Bey'in evine gittim ve akşamı avdet ettim.

17 [30 Mart]'de I. Kolordu Dikimhanesi'ne 150 kuruş mukabilinde bir kaput yaptırıp teslim aldım.

---

41 Ulaştırma Şube Müdürlüğü'ne geçici olarak Binbaşı Theodor Kübel atanmıştı. HN

22 [4 Nisan]'de Hasan Safi Bey'le bir tezkere yolladım.

3 Mayıs 1331 [16 Mayıs 1915]'de Safi Bey'den bir kartpostal aldım.

11 [24 Mayıs]'de Safi Bey'in Sofya'dan gönderdiği kart geldi.

29 [11 Haziran]'da Münir Paşa'nın kerimesiyle namzetliğimizi *İkdam* gazetesi yazdı.

2 Temmuz 1331 [15 Temmuz 1915]'de mahdum ile nişan yüzüklerini teati ettik.

8 [21 Temmuz]'de iki sene seferi kıdem kazandım.

11 [24 Temmuz]'de Hasan Safi'nin Plevne'den gönderdiği kartpostal geldi.

15 [28 Temmuz]'te Fasih Bey ile akşamı Beyoğlu'nda geçirdik. Mahud (senet) meselesi müzakere edildi.

16 [29 Temmuz]'da Fasih Bey'e bir tezkere yazdım. Tezkereye tasdiknameyi leffettim. Tasdiknamenin sureti nezdimde mahfuzdur.

17 [30 Temmuz]'de mezkûr tasdikname bana geriye verildi.

18 [31 Temmuz], Yarabbi teehhül [evlenme] ne müşkül şey imiş! Teakub [takip] eden her gün bir türlü müşkülat getiriyor.

19 [1 Ağustos]'da Fasih Bey ile Şehzadebaşı'nda ve Sultanahmet bahçesinde teehhül meselesi hakkında uzun uzadıya görüştük.

20 [2 Ağustos]'de Fasih Bey'in nakliye sınıfına nakli için [Bronsart'ın Alman yaveri Binbaşı] Fischer Bey tarafından [İstanbul Subay Talimgâh Komutanı Yarbay Hans] Rabe Bey'e tavsiye mektubu gitti.

20/21 [2/3 Ağustos] gecesi Fasih Bey ile ailenin idare-i müstakbelesi nokta-i nazarından uzun uzadıya görüştük. Ve gelecek mülakatta karar-ı kat'i vermek üzere ayrıldık.

22/23 [3/4 Ağustos] gecesi Fasih Bey ile Çemberlitaş karşısındaki muhallebicide saat 8.15'te birleştik.

Dolaşarak Şehzadebaşı'na doğru gittik. Esna-yı rahda Fasih Bey kız tarafına verdiğim nişan yüzüğünü iade etti. Mahfazası yanımda olmadığı için ben onlarınkini iade edemedim. Çemberlitaş'a kadar döndük. Fasih Bey oradan ayrılıp evine gitti. Bu suretle izdivaç teşebbüsü de akim kaldı...

Dünya!...

23 [4 Ağustos]'te nişan yüzüğünü iade ettim. Onlardan da resimlerle çamaşırlar geldi.

26 [8 Ağustos]'da Hasan Safi Bey'in Varna'dan gönderdiği kartpostal geldi.

27 [9 Ağustos]'de Temmuz maaşı namına 964,1 kuruş aldım.

4 Ağustos 1331 [17 Ağustos 1915]'de Mülazım Hadi Efendi'den bir mektup aldım.

4'te Hasan Safi Bey'den bir mektup aldım.

6 [19 Ağustos]'da Doktor Kolağası Rasim Bey'in ailesi namına bir istida verdim.

7 [20 Ağustos]'de ev sahibine evin tahliye edileceğini müşir bir mektup gönderdim.

7'de Münir Paşa'nın kerimesiyle Doktor Mehmed Bahri Bey'in icra-yı akitlerini *Tasvir-i Efkâr*'da okudum.

7'de Yüzbaşı Sabri Efendi'nin kayınpederine Sabri Efendi'nin sıhhati hakkında haber verdim.

8 [21 Ağustos]'de Hadi Efendi'ye mülazım-ı evvelliğini mübeşşir bir mektup yolladım.

9 [22 Ağustos]'da Safi Bey'e bir mektup yolladım.

9'da Safi Bey'den bir mektup aldım.

26 [8 Eylül]'da Safi Bey'e bir fotoğraf hediye ettim.

26'da bir Şark Şimendifer tahvilatı aldım.

4 Eylül 1331 [17 Eylül 1915]'de öğleden sonra saat 5'te Reis Paşa [Bronsart von Schellendorf] beni çağırıp bir yaver kordonu hediye etti ve beni yaver tayin etti.

16 [29 Eylül]'da Hasan Safi Bey bir resim gönderdi.

20 [3 Ekim]'de Hasan Safi Bey'den bir mektup aldım.

5 Teşrinievvel 1331 [18 Ekim 1915]'de Berlin'de Mittler Sortiments-Buchhandlung'a Alman Hariciye Nezareti vasıtasıyla bir mektup gönderip *Fas ve İran* nam eserini sipariş ettim.

16 [29 Ekim]'da Ali Fethi Efendi'den bir mektup geldi.

16'da Ali Fethi Efendi'ye bir mektup yolladım.

16'da Atina Ataşemiliteri Ali Muhtar Bey'e bir kart yazdım.

28 [10 Kasım]'de Mittler'e bir mektup yolladım.

29 [11 Kasım]'da Mittler'e Deutsche Bank ile 10 mark yolladım.

4 Teşrinisani 1331 [17 Kasım 1915]'de Bekir Lütfi Bey'e bir tahkikat için bir mektup gönderdim.

4'te Kamer Hanım'a bir kartpostal gönderdim.

6 [19 Kasım]'da karargâhtan iki zabite şahadet için Ümera Divan-ı Harbi'ne gittim.

7 Teşrinisani 1331 [20 Kasım 1915]'de Teşrinievvel maaşı olarak (maa-müteferrika) 820 kuruş aldım. İlk defa olarak istikraz sandığına nısf taksit 131 kuruş terk ettim.

9 [22 Kasım]'da Kırmızı Kartal Muharebe Nişanı'nın 4. rütbesine[42] nail olduğuma dair Liman Paşa'dan telgraf geldi.

13 [26 Kasım]'te Kırmızı Kartal Nişanı geldi.

20 [3 Aralık]'de Mittler'den sipariş ettiğim kitap geldi.

9 Kânunuevvel 1331 [22 Aralık 1915]'de karargâhtan maaşıma mahsuben 785,25 kuruş aldım.

---

42 Roter Adler Orden 4. Klasse mit Schwerten (Kılıçlı 4. Sınıf Kızıl Kartal Nişanı). HN

16/17 [29/30 Aralık] gecesini Beylerbeyi'nde Hasan Safi Bey'in hanesinde geçirdim.

26 [8 Ocak]'da karargâhtan maaşıma mahsuben 5 lira aldım.

27 [9 Ocak]'de kıdemli yüzbaşılığa terfiim için istida ettim.

27 akşam saat 5.30'da *Draç* torpidosuyla Galata rıhtımından hareket edildi. Yanımda Bahriye Yüzbaşısı Veli Bey vardı. Hava pek fena değildi. Biraz dalgalıydı. O gece Çanakkale'den (Seddülbahir'den) düşmanın çekilmesi münasebetiyle İstanbul donanmıştı. Beni deniz tuttu. Birkaç defa gaseyan ettim. Kamaraya giremedim. Hep güvertede kaldım.

28 [10 Ocak] sabah saat 3'te Bergos [Umurbey] iskelesine varıp demir attık.

Saat 8'de oradan hareketle Akbaş'a vardık. Bugün hava latif idi. Akbaş Menzil Kumandanlığı vasıtasıyla Beşinci Ordu karargâhından bir fayton ile bir yük arabası getirtip karargâha yollandık. Öğle taamını orada yedik. Karargâh pek latif bir yerdeydi. Bir iki saat sonra Kayaltepe'ye hareket ettik. Yolda süvari beygirlerini Maydos [Eceabat]'ta terke mecbur olduk. Bize verilen hayvanlar süvari menzil noktalarına mahsus imiş. Orada yaya yürüdük. Eşyamız mekkârelerle bizi takip ediyordu. Epeyce uzun bir yürüyüş yaptık. Kayaltepe'de Mahmud Bey'in ihzar ettiği güzel yemeği yedikten sonra sıcak odaya gidip yattık. İstirahat ettik.

29 [11 Ocak]'da Veli Bey ile beraber atlarla Seddülbahir'e gittik. Hava güzeldi. Kirte [Alçıtepe köyü]'yi geçtik; orada 45.Alay cephesini gezerek Seddülbahir'e takarrub ettik. Düşman donanması oraları dövüyordu. Mermiler 400 metre önümüze düşmeye başladı. Biraz durduktan sonra avdet ettik.

Anzakların tahliyesi sonrası Arıburnu bölgesi.

Yolda bir düşman tayyaresinin sukutunu gördük.

29/30 [11/12 Ocak] gecesini de Mahmud Bey'in yanında geçirdik.

30 [12 Ocak]'da Mahmud Bey'in tedarik ettiği araba ile Akbaş'a geldik. Veli Bey'i orada kaybettim. Ben *Akdeniz* vapuruna atladım. Vesika olmadığından saat 8'de (akşam) tekrar çıktım. O geceyi Akbaş nokta kumandanının yanında geçirdim.

31 [13 Ocak], bugün Akbaş'ta dolaşmakla geçti. Gece *Gülnihal* [vapuruna] bindik. Vesikamızı aldık.

31/1 [13/14 Ocak], *Gülnihal*'de ve Akbaş'ta geçti. Gece hafif bir sıtma tuttu.

1 [14 Ocak], hava pek güzel. Gelibolu'ya yaklaşırken üzerimizden bir Alman tayyaresi geçti.

2 [15 Ocak], öğleden evvel saat 12.30'da İstanbul'a vardık. O geceyi vapurda geçirdik.

2, saat 7'de vapurdan çıktık.

2, bugünü istirahatle geçirdim.

3 [16 Ocak]'te [Asir] Abha'dan Yüzbaşı Necati Efendi'nin –bir binbaşı yediyle gelen– mektubunu aldım.

5 [18 Ocak]'te karargâh sandığından maaş ve tayın bedeli ve müteferrika namına 962,5 kuruş aldım.

25 [7 Şubat]'te Abha'daki Yüzbaşı Necati Efendi'den bir mektup aldım.

4 Şubat 1331 [17 Şubat 1916]'de Kânunusani muhassasatıma mahsuben 1.101, 25 kuruş aldım.

24 [8 Mart]'te Binbaşı Fischer'den bir kartpostal geldi.

1 [14 Mart]'de Sıhhiye Müdür Muavini Refik Bey'den Bahri İsmet Bey'e bir tavsiye aldım.

1'de Fischer'den bir kartpostal geldi.

2 Mart 1332 [15 Mart 1916]'de Bronsart Paşa'nın Suriye'den getirdiği hediyeyi aldım.

3[16 Mart]'te Gülhane Seririyatı'na [klinik] kulak muayenesine gittim.

4 [17 Mart]'te Gülhane Seririyatı'nda Bahri İsmet Bey'e gittim.

4'te Fischer'e Wagner'in mektubuna leffen (iliştirilmiş) bir kartvizit gönderdim.

6 [19 Mart]'da karargâh sandığından Şubat maaşı ile müteferrikamı aldım.

7 [20 Mart]'de küçük Ziya Fikret'ten bir mektup geldi.

9 [22 Mart]'da Fischer'den bir kartpostal geldi.

10 [23 Mart]'da Fischer'den bir kartpostal geldi.

10'da Fischer'e bir kartvizit yolladım.

13 [26 Mart]'te Fischer'e bir kartpostal yolladım.

22 [4 Nisan]'de Fischer'e sahra postasıyla bir kartpostal yolladım.

23 [5 Nisan]'te muamelat-ı zâtiyeden kıdemli yüzbaşılığım emri geldi. Emirnamede "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Yaveri Yüzbaşı Abdürrauf Efendi'nin

29 Haziran 331 tarihinin ertesi gününden itibaren kıdemli yüzbaşı nasb u tayin kılındığı" bildiriliyor. 21 Mart 1332 [3 Nisan 1916], numarası 3/67'dir.

23'te kıdemli yüzbaşılığa ait fark-ı maaş güzeştesi olan 1.440 kuruşu karargâh sandığından aldım.

29 [11 Nisan]'da Osmanlı Harp Madalyası'yla beratı geldi.

4 Nisan 1332 [17 Nisan 1916]'de Bronsart Paşa seyahat için hazırlanmamı emretti.

6 [19 Nisan]'da karargâh sandığından Mart, Nisan ve Mayıs maaşları namına 3.659, 24 kuruş aldım.

11 Nisan 1332 [24 Nisan 1916]'de kable'z-zeval saat 11'de Haydarpaşa'dan tren-i mahsusla hareket ettik. Hava pek güzeldi. Yolda 3 saat tehir oldu. Nazır Paşa [Enver] Bilecik'de iltihak etti. Yemekler pek mükemmel; uykusuzluk vardı.

12 [25 Nisan]'de sabah saat 9'da Ankara'ya muvasalat, hava sıcak; istasyonda muzika, ahali hazırdı. Pavyonlar, hastaneler, Sivas hattı teftiş edildi. Millet bahçesinde ziyafet. Hükümet dairesinde birer odaya yerleştik. Ankara üzerimde iyi bir tesir bırakmadı.

13 [26 Nisan]'te sabah saat 7'de Ankara'dan hareket. Bronsart Paşa, Nazır ile beraber; ben Tahsin [Uzer] Bey'le idim. Hava güzeldi. Bugünkü yolumuz uzundu; Köprü köyünde öğle taamı. Mektep çocukları neşideler okudu. Hafif ishale tutuldum. Saat 1'den sonra hareket. Köprü köyünün tarihi bir hatırası var. Murad-ı rabi [IV. Murat] Bağdat seferine buradan geçmiş. Yolda otomobilimiz üç defa yan yattı. Akşam saat 6'da Kırşehri'ne vardık. Daire-i hükümette yattık. Bu gece iyi bir yatakta yattım. Ankara'da kendi seyyar karyolamda yatmıştım.

14 [27 Nisan]'te sabah saat 8'de hareket. Hava pek güzel, yol biraz fena idi. Saat 10.35'te Hacı Bektaş türbesine geldik. Hankahı ziyaret ettik. Hacı Bektaş'a gelmeden evvel Mucur'a gittik. Orada biraz istirahat ettik.

Orada da mektep çocukları neşideler okudular. Mucur'a saat 9.20'de varmıştık. Saat 11 evvelde Hacı Bektaş'tan hareket, Kalkancık'ta mola verdik. Yemek yedik; köy pek harap idi. Zavallı Anadolu, pek perişan! Bu köye 3'e doğru vardık. 1 saat sonra hareket. Yol ve hava pek güzel. Yalnız biraz fazlaca rüzgârlı; benim yüzüm soyuldu. Yol pek fena değildi. Erciyes'in karlı tepesi görüldü. Saat 5.30'da Kayseri'ye muvasalat. Asker ve şakirdan istikbale [karşılamaya] çıkmış. Kayseri, Ankara'dan daha iyi göründü. İdare-i Hususiye binasına yerleştik. Bugün otomobilimize bir şey olmadı.

Geceyi iyi geçirdik. Kahvaltı iyiydi.

15 [28 Nisan] sabah 7.30'da hareket. Nazır Paşa geri kaldı. Saat 10.30'da Şarkışla'ya muvasalat. Hava biraz bulutlu. Şarkışla pek fena değil; tertibat-ı askeriye iyi. Lokantalar vesaire muntazamca. Saat 11.25'te Şarkışla'dan hareket; yolda biraz yağmur yağdı. Saat 2.10'da Sivas'a muvasalat; hükümet konağında ikamet. Ayrı bir odada yattım. Yemekler güzel, musiki de var eytam mektebinin. Gece rahat uyudum.

16 [29 Nisan]'da Sivas'ta geçti. Kutülamare'nin sukutu haberi geldi. Her tarafta bir sevinç. Şehri biraz dolaştık. Sivas Kalesi'ni gezdik. Şehir pis ve harap. Vali hepimize birer albümle birer mendil verdi. Almanlara birer halı. Hava biraz bozdu, fakat yine açıldı.

17 [30 Nisan] saat 8'de hareket. Yol biraz iyi idi. Hava kapalı; biraz sonra yağmur yağdı. Bugün Avusturya ataşemiliterinin [Tümgeneral Joseph Pomiankowski] otomobilindeyim. Yollar berbatlaştı.

Saat 1.30'da Zara'ya muvasalat. Orada biraz öğle taamı; 2.45'te hareket! Yollar fena; hava yağmurlu sık sık pan [lastik patlaması] yaptı

Gece saat 8.10'da Suşehri'ne muvasalat. Pek yorgunum; hava yine kapalı; ayrı bir odadayım; eşyamız gelemedi.

18 [1 Mayıs], bu sabah üzerimde bir kehle buldum; kahvaltı edemedim. Suşehri büyücek bir kasaba, büyükçe bir otomobil kırılmış, biri de devrilmiş.

Sabah saat 7.30'da hareket; hava güzel. Yol da fena değil. Yalnız bir yerde Nazır'ın otomobili insanlarla çamurdan çıkarıldı. Refahiye'de yemek hazırlanmıştı; fakat biz durmadık. Yolda bir lastik patladı. Muhacirler, ağlayanlar, sızlayanların haddi hesabı yok. Arzuhal uzatanlar mı dersin!

Dün ve bugün karlı dağlar daima gözümüzün önünde. Hatta ayaklarımız altında. Bugün yollar hepsinden fena idi. Erzincan yakınında bir derede nazırın otomobili saplandı kaldı, çıkarılamadı; biz bıraktık gittik. Erzincan uzaktan pek hoş görünüyor. [Üçüncü Ordu Komutanı] Vehib Paşa istikbale çıktı.

Saat 5.30 sonrada Erzincan'a muvasalat ettik. İstikbal bermutat; yalnız mektep çocukları görülmedi. Kumandanlık dairesinde ayrı bir odaya yerleştim. Geceyi rahat geçirdim.

19 [2 Mayıs]'da nazır ve reis paşalar cepheye gitti ben kaldım. Bugün de hava güzel. Bu gece beni hafif bir sıtma tuttu.

20 [3 Mayıs]'de hava güzel. Erzincan'ı biraz gezdim. Binaları iyi değil; mebâni-i [esası] askeriyesi güzel, imalathane-i askeriyi gezdik. Birer çift fotin ısmarladık. Müdür Kaymakam Vefik Bey bizim Harbiye'de dahiliye mülazım-ı evveli [sınıf subayı] idi.

21 [4 Mayıs]'de hava güzel; şehirde cevelanla geçti. Erzincan pek pis; Jandarma Kumandanı Kaymakam Adil Bey bizim idadiyede [Kuleli Askeri Lisesi] coğrafya muavini idi.

22 [5 Mayıs]'de hava güzel, kahvaltı öğle taamı iyi. Öğleden sonra Erzincanlı Yüzbaşı Hakkı Bey ile Fırat Nehri'ni; Zeki Paşa Çiftliği dakik, şayak [yün kumaş] fabrikalarını, Süvari, Aziziye, Harbiye kışlalarını, Zeki

Paşa'nın köşkünü otomobille gezdik; Erzincan manzarası buralardan pek mükemmel görünüyordu. Hele Harbiye ve Süvari kışlaları pek güzel yapılmış. Bu fabrikalar ve müessesat Zeki Paşa'nın eser-i himmeti; cüz'i bir himmet burayı pek mükemmel bir hale koyacak. Bugün öğleden evvel belediye dairesini gezdik; orada belediye reisiyle Erzincan Mebusu Halid (galiba) Bey'e takdim edildik. Bugün imalathaneye ısmarladığımız fotin geldi. Fiyatı 70 kuruş.

23 [6 Mayıs] hava güzel; bir bakır sefer takımı aldım; bugün kuzu ziyafeti vardı. Paşalar cepheden avdet etti. Pek yorgun idiler. Bu akşam umum zabitan bir sofrada yemek yedi. Yemekler nefis; uykuya vardık.

24 [7 Mayıs], sabah saat 7'de hareket; paşa bizim otomobile geldi. Hava sıcak; yollarda muhacirler, hasta askerler, erzak ve cephane tayinatı berdevam; Nazır Paşa muhacirlere para verdi.

Öğleden sonra saat 2.30'da Suşehri'ne muvasalat ettik; hükümet konağında eski odalarımıza yerleştik. Yolda gelirken paşa şoförün yanına, Burhaneddin benim yanıma bindi. Suşehri pek güzel, binaları oldukça muntazam, yeni yeni binalar yapılıyor, İhtimal ki mektep ve hükümet konağı. Geceyi rahat geçirdik. Yemekler fena değildi. Suşehri'nin ahalisinin kısm-ı azamı Ermeni imiş.

25 [8 Mayıs]'te sabah saat 6.10'da hareket; paşa yine şoförün yanında; hava güzel; Zara'ya kadar hava açık gitti; dağlarda uçurumlu yolların birinde bir araba (yük arabası) otomobilimizden ürkerek yara sukut etti, birkaç hayvan kurtuldu ama arabacı ile sair beygirlerin kurtulup kurtulamadığını anlayamadık. Kabahat arabacıda.

Saat 10.45'te Zara'ya geldik. Zara güzel bir kasaba, mebâni-i resmiyesi iyi. Orada öğle yemeği yedik. Buradan geçerken Trablusgarplı Nizameddin Efendi'ye rast gelmiştim.

Saat 11.15'te hareket. Biraz sonra yağmur başladı. Yol pek berbat oldu. Biraz sonra bulutlardan kurtulduk. Koçhisar'dan geçtik; Koçhisar'da mebâni-i resmiye ve cedide yapılmaya başlanmış. Zara'da mini mini mektepliler tüfekleriyle çıkmışlardı. Suşehri'nde de mektepliler vardı.

Yollarda yine birçok muhacirlere tesadüf ettik. Nazırın para vermesinden cüret alarak işi adeta dilenmeye dökmüşlerdi. Yollarda birçok hastalar gördük; kimi kağnılarda, kimi eşeklerde; kısm-ı küllisi de yaya; biçarelerin benizleri uçuk, dermansız; hatta bazıları kundurasız. Yerlere yatmışlar; uyuyorlar veya dinleniyorlar. Kimi el ele tutunmuş gidiyor. Manzara pek müellim. Sivas'a yakın yol düzeldi.

Saat 2.35'te Sivas'a vardık. Hükümet konağında eski odamıza yerleştik. Hemen çamaşır değiştirdim. Bugüne kadar sandığım Suşehri'nde ve Sivas'ta kalmıştı. Gece yemek pek güzel; piyano ve mandolin de var. İyi bir uyku yaptık.

26 [9 Mayıs] öğleden evvel şehrin şayan-ı temaşa mahallerini Bronsart ile gezdik. Büyük cami, Numune Mektebi'nin bulunduğu mahalli, medreseyi, Numan Efendi Kütüphanesi ve diğer bir eski camiyi gezdik; yazıları, çinileri, mozaikleri pek güzel; Selçukiler pek müterakki [ileri] adamlarmış. Burada müftünün evinde gayet eski ve müzehheb [altın yaldızlı] ve kıymetli bir Kuran-ı Kerim gördük: Müftü Efendi'nin hanesini ziyaret ettik. Öğle taamı da güzel geçti. Sivas yurtçuları oldukça müterakki; Anadolu'nun hemen her yerine dernekler nüfuz etmiş.

27 [10 Mayıs] sabah saat 5'te Sivas'tan hareket; hava güzel; yollar fena değil; bu yolda da tek tük muhacir görünüyor. Saat 8.45'te Kangal'a geldik. Burada güzel çadırlar kurulmuş; güzel yemekler; biraz çay içtik. Yoğurtla börek ve yumurta yedik; saat 9.10'da

hareket ettik. Yolda dilenen bir askere rast geldik; muhacirler umumiyetle el açıyorlardı. Hasan Çelebi'ye iki kilometre mesafede yol üstünde bir tak-ı meserret yapmışlar; kahveler, ayranlar hazırlanmış; biz bir şey içmedik; harekete devam ettik. Bu köyde büyük bir harman makinesi gördüm. Buradan sonra yollar biraz fenalaştı.

Saat 1'de Hekimhan'a geldik. Buraya gelir gelmez otomobil kırıldı; müdürün hanesinde hafif bir taam ettik.

Paşa, [Alman Deniz Ataşesi Binbaşı Hans] Humann'ın otomobiliyle gitti. Ben de saat 3'te bir sıhhiye otomobiliyle hareket ettim. Yol fena değildi.

Saat 7'de Malatya'ya vardık. Malatya son derece güzel bir şehir. Ağaçlarının, bahçelerinin manzarası doyulacak gibi değil; mebâni-i resmiyesi de güzel; meyveleri pek çok imiş; sulak bir mahal; içinde Hoca Camii namıyla yeni bir cami var; minareleri nâ-tamam; fakat şekli Rum kiliselerini andırıyor; esasen mimarı Rum imiş.

Şehri gezdik; sokakları geniş ve temiz ve çarşısı da fena değil.

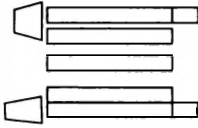
Geceyi Redif Dairesi'nde (şimdi Talimgâh Kumandanlığı) geçirdik. Yatağa yatmadım; emraz-ı sâriye [bulaşıcı hastalıklar] ve bilhassa lekeli tifo pek dehşetli surette hükümferma imiş; iskemlede uyukladım. Bu taraf ahalisi ilk defa otomobil görüyormuş.

28 [11 Mayıs]'de saat 7.50'de hareket; hava ve yollar güzel; Fırat sahiline kadar bu mıntıka latif. Malatya'da iken ahali ve şakirdan gece fener alayı tertip etti. Muzika da çaldı.

Saat 9.15'te Fırat sahiline muvasalat. (Kadıköy). Bu yollarda da muhacirîn var. Kadıköy ve İzol nahiyeleri karşı karşıya. Aralarında Fırat var. İzol'ün önünde yol üzerine büyük bir tak yapılmış: Üzerindeki kırmızı levhaya beyaz yazı ile.

Malatya
Büyük Türk Kumandanına Selamet Temenni Eder.
Yazılmıştır.

Buradan karşı sahile sallarla geçiliyor. Sallar bu şekilde:

Bu sallar küreklerle çekiliyor. Orada iki sal mevcut idi. Eskiden bir varagele varmış; teli koptuğundan kalmış.

Saat 11.20'de sal ile karşıya geçtik. Oradan bir sıhhiye otomobiliyle hareket; Fırat yolu pek fena değil. Yolda bir sürü asker döküntüsü; hepsi silahlı; galiba Malatya'dan ileriye gidiyorlar.

Mamafih ileriden hastalar da gelmekte idi. Kimi yaya, kimi hayvanlı; Allah biçarelere sabır ve sebat ihsan eylesin; çektikleri azabı tasvir kabil değildir. Yolda bir pan yaptı.

Malatya'da olduğu gibi Harput'ta da şehrin önündeki ova hoş.

Harput uzaktan biraz güzel göründü. Saat 4.30'da Harput'a dahil olduk. Medhaldeki bir Ermeni müessesesine misafir olduk. Harput'a giremedik. Bu Ermeni müessesesinde vali oturuyormuş. Burada yemek sofrası iki kısım. Yemekler fena değil. Burada kemanla piyano vardı. Şehir donanmıştı. Şehrin medhalinde bir tak, takın üstünde "Mamuretü'l-aziz Vilayeti Büyük Kumandanları Enver Paşa Hazretlerinin Şeref Kudümüyle Bahtiyardır" levhası asılı idi.

Gece Dar-ül Muallimin, Sultani vesair mektepler fenerlerle geldiler; nutuklar, neşideler okudular. Nazır balkona çıktı.

Dün yolda dizanteriye tutuldum. Bugün perhiz ettim.

Ermeni müessesesi güzel bir bina idi. Tezyinatı da fena değil; arka tarafında bir ipek fabrikası da varmış.

29 [12 Mayıs] sabah saat 5'te hareket; bugün 12 numaralı arabada altı kişiyiz. Hava güzel yol fena değil. Harput'la Maden arasındaki ovalar da hoş, köyler o kadar harap değil. Yolda köylerde tak-ı meserretler, tezyinat yapılmış; kurbanlar kesildi.

Harput'un yakınında büyük bir dağa çıktık. Yolumuz Ergani'ye gelirken yolumuz pek dolaştı. Yolda otomobilimizin yayı kırıldı; tamir edildi. Ergani madeni bir derenin yamaçlarına yapılmış pis bir yer. Orada öğle taamını yedik.

Otomobilimiz tamir edildi. Saat 1.30'da hareket; Ergani'de bakır madenleri %15 hasılat veriyormuş; altın, gümüş de varmış. Akan sularda da bakır varmış. Yevmiye 30 lira akıp gidermiş.

Diyarbekir yolu iyi idi. Diyarbekir Ovası son derece vasi' ve latif; burada da muhacirler var. Saat 7'de Diyarbekir'e vardık. Hükümet konağına yerleştik; oda ve yemek taksimatı berbat.

30 [13 Mayıs], bugün hava güzel; bugün şehirde bir iki camiyi, kaleyi, çarşıyı gezdik. Sokaklar pek dar; hükümet konağı güzel değil.

Bugün [İkinci Ordu Komutanı Ahmet] İzzet Paşa geldi. Akşam taamında hep beraber idik. Geceyi rahat geçirdik.

1 Mayıs 1331 [14 Mayıs 1916]'de sabah saat 6'da Mercedes'le hareket; hava güzel; yollar fena değil. Ovası güzel; saat 9'da Mardin'e muvasalat; idadi mektebinde öğle taamı. Mardin taşlık bir yer; bir dağın zirvesinde; binalar hep kargir; sokaklar dar; nezareti fevkalade; vasi bir ova ayakaltında; binaları, camileri şayan-ı dikkat; Uzun Hasan sülalesinin camileri minareleri pek güzel. Mardin sokaklarını gezerken Trablusgarp'ı ve Bingazi'yi hatırladım.

Dükkânları pis, hükümet konağı biçimsiz, en güzel bina galiba Mekteb-i İdadi, saat 12.30'da hareket. Mutasarrıf, nazırı adi siyah kalpakla istikbal etmişti. Nusaybin'e kadar olan kısım hep ova, nazar namütenahi uzanıp gidebiliyor. Yollar adi araba izlerinden ibaret. Etrafta hiçbir ağaç, hiçbir çalı yok. Saat 2.20'de Nusaybin'e muvasalat. Çadırlara yerleştik. Mardin'den Ali Bey Başhampa[43] iltihak etmişti. Benim otomobilime geldi. Nusaybin'de de [Şeyh] Esad eş-Şukayri'yi gördük. Kasaba emsali gibi bir yer. Biraz sonra yağmur yağdı. Bir iki çadır devrildi. Sonra açtı. Burada bana paşanın arkasında yalnız bir çadır kurmuşlardı. Akşama doğru bir kabile geldi. Bir şeyler bağırdı. Kılıç, mızrak oyunları oynadı. Sonra ahali deflerle geldi; bir şeyler okudu gitti; Nazır endaht tecrübeleri yaptı, geceyi kendi karyolamda geçirdim.

Burada sınıf refiklerimden Çorumlu Ömer Efendi'yi gördüm, Menzil Muhafız Bölüğü Kumandanı.

2 [15 Mayıs], saat 6.30'da hareket. Hava gayet sıcak. Kıtaat, Afrika Üsera Taburu[44], perakende efradı. Hasta ve tebdil-i havalılara rast geldik. Burada bir aşiret münferit neferleri soyarmış, hamdolsun bize bir şey olmadı.

Bugün hiç mola vermedik; iki defa pan oldu. Yolda nazırın sandık ve torbaları düşmüş, bulduk ve aldık.

Saat 3.40'ta Musul'a vardık. Yol pek fena değildi. Araplar selamlıyordu. Zaten Nusaybin'e girerken "Lu lu lu lu"lar başladı. Yolda bir iki yerde otomobil çamura saplanmıştı. Ahalinin yardımıyla kurtarıldı.

Yolda hiçbir ağaç yok. Zemin pek mümbit; yeşil otlar, gelincik çiçekleri, sarıçiçekler mevcut. Arazi pek

---

43 Teşkilat-ı Mahsusa'nın başkanı. HN

44 Batı Cephesi'nde Almanlara esir düşmüş Cezayir, Tunus ve Fas sömürge askerlerinden gönüllü olanlar Osmanlı'ya gönderilmişti. Bu harp esirleri arasından seçilenlerden bir tabur teşkil edilmiş ve Irak Cephesi'ne sevk edilmişti. HN

hali; yalnız Nusaybin yakınında birkaç kilometrede bir ufak tepeler üzerinde köyler var. Nusaybin kelimesi geçtikçe hatırıma Naci'nin manzumesi geldi. Musul uzaktan taş yığınlarından ibaret görünüyor. Valinin konağına misafir olduk. Hemen bir yemek yedik.

Enver Paşa'nın Suriye gezisi. Aşağıda ayakta Mersinli Cemal Paşa solda oturan Topal İsmail Hakkı Paşa, ayakta Süleyman Numan Paşa en sağda yaver Kâzım (Orbay) Bey.

Nazırın yaverleri ve Tahsin Bey'le bir odaya yerleştik. Vali pek hoş. Şehir bayraklarla fenerlerle donanmıştı; Afrika bandırasına benzer Osmanlı bayrakları gördük.

Gece şehir donandı; akşam yemeğini evin damında yedik. Güzel bir mehtapta Dicle kenarında sessiz bir gecede bu Asurî payitahtında yenen yemek pek mükemmel idi...

[Alman Askeri Ataşesi Albay Otto von] Lossow'la Humann Alman konsoloshanesine yerleştiler.

3 [16 Mayıs], şehri gezdik, şehir pek pis, evler pek fena. Ninova'ya [antik şehir] gidemedim. Yollar tozlu, hararet pek çok. Bu şehirde sinek ve pislik pek çok;

camileri, minareleri tuhaf. Diyarbekir'in minareleri gibi dört köşeli değilse de uzaktan fabrika bacasına benziyor. Bir tanesi mail görünüyor. Arkadaşların bir kısmı Mekteb-i İdadiye misafir oldular. Yemekler fena değildi.

3/4 [16/17 Mayıs], ahali ve mektep talebeleri (Keldaniler de dahil) muzikalarla gelip nümayiş yaptılar. Bu gece akşam yemeğinde bir ud ile bir keman vardı. Hicaz peşrevinden başladılar. Hava güzel ve mehtaplıydı.

4 [17 Mayıs]'te birer agel[45] vali tarafından hediye edildi. Nazıra vali 400 liralık bir at hediye etti. Pek güzel hayvanlar vardı.

Sabah saat 6.35'te vali beyin veya süvari kışlasının yanından gelenlerle hareket edildi. Yalnız eşhas için on kelek ihzar edilmişti.

Otomobiller de keleklere yükletilmişti. Yalnız kamyonlar karadan gittiler.

Biz Bronsart Paşa ile ikinci kelekte idik. Nazırın keleği ahşap bir köşkten ibaretti. Üzerine başkumandanlık ve Osmanlı sancakları keşide edildi.

İki günden beri geç kalan ve umumu endişeye düşüren kamyonlar da geldi. Ben sandığımı aldım.

Saat 6.35'te filo [?] hareket etti. Hava pek sıcaktı; etraf adeta yanıyordu. Kelekler, bir sağa, bir sola, döne döne gidiyordu. Bir iki yumurta ile ayran ve çaydan ibaret olan yiyecek ve içeceğimiz bizi güç hal ile idare ediyordu; hele susuzluk pek fena idi; Dicle'den başka suyumuz yoktu. O ise pek pis idi.

Kaynatıp çay içiyorduk. Nazırın keleğine bir küp konmuş. Suyu süzüyordu; Akşamüstü bir binlik su aldık. Gece kamer bedr halinde; nazır gündüzün avlanarak gidiyordu. Etrafta ağaçlar yeşillikler eksik değildi.

Keleği akıntılar götürüyordu, onların gayrimuntazam gidişleri Bronsart'ın asabiyetine dokunuyordu.

---

45 Arap aşiretlerinin kullandığı meşhur çöl başlığı. HN

Gece 9.30 Şarkat'a geldik; karaya yanaştık; güya yiyecek bulacaktık. Fakat bir şeyler gelmedi. Mahmud Bey biraz yoğurt, helva ve ekmek dağıttı. Bir iki yumurta ile biraz ayran içip yattım.

5 [18 Mayıs]'te hava yine sıcak. Bir çay ve birkaç kahvaltıdan ibaret olan kahvaltımı yaptım. Saat sonra 2'de Tikrit'e geldik. Tikrit pek pis; oradan yoğurt falan aldık. Saat 3'te hareket.

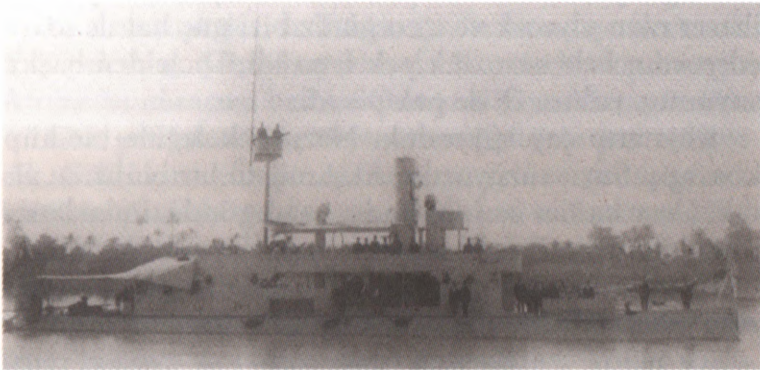
Nazır, kelekçilerin ustalarına 3, diğerlerine 2 lira verdi.

Akşamüzeri Dicle Vadisi pek hoş, gece kamer çıktı; serv-i siminler içinde süzülerek yolumuza devam ettik.

Saat 9.15 sonrada Samara'ya vardık. Keleklerden çıkarak otomobillerle istasyona gittik. Halil [Kut] Paşa vesaire oradaydı. Geceyi açıkta geçirdim.

6 [19 Mayıs]'da saat 5.30 evvelde trenle hareket. Hava sıcak, yolda İngiliz esirlerine tesadüf ettik.

8.30'da Bağdat istasyonuna muvasalat. İstasyonda mektep talebeleri ile askerlere, İngiliz esirlerine tesadüf ettik. İstasyon üzerinde tayyareler uçtu. Nazır esirleri teftiş etti. Badehu trenle nehir sahilindeki iskeleye vardık. Orada *Selman-ı Pâk* gambotu ile valinin konağına gittik. Gambot, top endahtıyla nazırı selamladı. Biz eşraftan Abdülkadir Paşa'nın hanesine misafir olduk.

İngilizlerden ele geçirilen Selman-ı Pak *Gambotu (HMS Firefly).*

Paşanın eşyası geç geldi. Ve paşa biraz canımı sıktı. Öğle yemeği Abdülkadir Paşa'da, akşam taamını valinin evinde yedik. Yemekte beni unutmuşlar. Halil Paşa pek barid [soğuk] davrandı. Teessüf ettim;

7 [20 Mayıs]'de sabah saat 8.30'da İdare-i Nehriye'nin *Hamidiye* vapuruyla hareket. Hava pek sıcak; vapurda oturmak kabil değil. Halil'in soğuk muameleleri canımı sıkıyor. Dicle Nehri pek hoş; vapur fena değil. Yeni tathir [yıkanma] ve telvin [boyanma] edilmiş. Abdülkadir Paşa'da güzel bir kahvaltı ettik. Müşarünileyh bize pek büyük bir ikramda bulundu. Bizi vapura kadar sandalıyla gönderdi. Eşyalarımızı onun yanında bıraktık.

Etrafta pek güzel ormanlar var; Aziziye'de bir saat kadar kaldık. Nazır, çocuklara, fakirlere para tevzi ettirdi. Kadınlar "lü lü lü lü"ye, çocuklar oynamaya, bir hoca duaya başladı.

Vapurdaki yemekler fena değildi; bana Bronsart ile bir kamara tahsis etmişlerdi; fakat ben yukarıda yattım.

8 [21 Mayıs], saat 4.30'da Kutülamare'nin biraz şimaline yanaştık. Kutülamare cihetinde toplar patlıyordu. Vapur iki defa Kut'a yanaşmak istediyse de vazgeçildi. Galiba diğer bir vapurdan işaret verildi.

Karaya çıktık. Hayvanlarla Kut'a gittik. Orada General Towshend'in Erkân-ı Harbiyesi'nin ikamet ettiği hanenin damından ileriyi temaşa ettik. İngiliz süvari livasının harekâtı ayanen görünüyordu.

Bizim manteller[46] ateş ediyorlarsa da kısa düşüyordu. Biraz istirahattan sonra Hızır [Hudeyra] Kale'ye

46 87 mm'lik Krupp M 1885 model sahra topu veya onun bir önceki modeli kastedilmektedir. Kara barutlu mermilere uygun tasarlanıp üretilmiş bu topların namluları müteakiben daha kudretli dumansız barutlu mermileri atması için tadil edilmişti. Namlu etrafına Almanca "mantel" denilen çelik bir örtü giydirilerek namlu kuvvetlendirilmişti. Bu nedenle Osmanlı ordusunda bu toplara "mantelli top" ismi verilmiştir. HN

gittik. Orayı, yoldaki topçu mevzilerini gezdik; hava pek sıcaktı. Hayvanım ürkek ve tırnak alıyordu.

Kutülamare'ye 5.30'da girdik. Hızır Kale'den avdette yine eski haneye indik; biraz istirahat ettik. Çoktan beri hayvana binmediğimden hayvan oldukça vurdu; mamafih Bronsart da, diğerleri de az çok sıkıntı çekmişti. Tam öğle vakti gemiye avdet ettim; Nazır 51. Fırka alaylarına nişan talik etmek istedi.

Harbiye Nazırı Enver Paşa Kutülamare zaferinin ardından piyade ve süvari birliklerini denetliyor.

Harbiye Nazırı Enver Paşa Kutülamare zaferinden sonra piyade birliklerini selamlıyor.

Musul'dan itibaren bu havalide hasat mevsimi gelmiştir; hububat, meyve ve sebzenin her nevi yetişmiş bulunuyor.

8/9 [21/22 Mayıs] gecesi iyi bir uyku kestirdim. Bu gece de güvertede yattım.

9 [22 Mayıs]'da hava yine sıcak. Dicle'nin etrafı meyan kökleriyle dolu. Bir Amerikalı ihrac-ı imtiyazını almış. Kaptanların, dümencilerin, aşçıların, garsonların kıyafetini sorma.

9/10 [22/23 Mayıs] gecesi paşanın karyolası kırıldı. Benimkini verdim; ben kamarada yattım. Gece sıcaktan epey terledim.

10 [23 Mayıs], hava güzelceydi, fakat birdenbire bir sıcak rüzgâr esmeye; fırtına yapmaya başladı. Tenteler parçalandı; Dicle dalgalandı; masaları aşağıya indirmeye mecbur olduk.

Hava sonra yine açıldı; şimal rüzgârı esmeye başladı. Dicle kenarlarında bir tulumba bile yok. Sular hep öküzlerle çekiliyor. Saat 10.45'te Bağdat'ta konak önüne geldik. Yine Abdülkadir Paşa'nın konağına misafir olduk. Bu akşam Daire-i Hükümet'te bir ziyafet verilmişti. Ben Cemilzâde Abdurrahman Efendi ile Ermeni murahhası arasına düştüm. Hükümete otomobille gittik. Motorbotla avdet ettik.

11 [24 Mayıs]'de paşa [İmam-ı Azam Ebu] Hanife [Türbesi]'ye gitti; biz Bağdat'ta kaldık. Paşa geç vakit geldi. Bu gece damda yattım. Bu gece üşüdüm, sesim kısıldı.

12 [25 Mayıs], hava sıcak; bugün İran eşrafı Halil Paşa'nın konağına med'uv idiler. Nazır paşa ile beraber yemek yediler; biz Abdülkadir Paşa'da yedik. Abdülkadir Paşa bize birer sandık hurma ile bir maşlah bir agel hediye etti. Paşa elli liralık echaz-ı kıymettar satın aldı.

Saat 3 sonrada motorbotla hareket. Saat 4'te Bağdat istasyonundan hareket. Hava sıcak; istasyon kalabalık.

Arapça kasideler, alkışlar; saat 6.45 sonrada Samara'ya muvasalat. Yine açıkta; Dicle lokantacıları da beraber.

Bu gece de üşüdüm. Sesim daha ziyade kısıldı. Saat 4 evvelde hareket; hava iyi. Şarkat'a saat 10'da geldik. Nazır burada kalmamış, ileri gitmiş. Biz de takibe mecbur olduk. Nazır paşanın otomobili bir yerde saplandı, [Yarbay Otto von] Feldmann'ın ki iki defa saplandı. Her üçünü kurtardık.

Yollarda milyarlarca çekirge gördük. Musul yakınında petrol membaını gördük. Öğleden sonra saat 7.50'de valinin konağına vardık.

Gece rahat uyudum. Sabaha kadar gelenlerin arkası kesilmedi. Yusuf Bey ıslanmış.

14 [27 Mayıs]'te hastaneleri, İngiliz esir generalleri, zabitan ve efradını gördük. Hava güzeldi.

Kutülamare'de esir edilen General Townshend ve diğer İngiliz subaylar.

15 [28 Mayıs], evvel saat 4.30'da hareket. Hava pek sıcak; bidayette yolu kaybettik; epeyce zaman zayi ettik. Yolda birkaç pan; hele bir defa hemen bir buçuk saat sürdü.

Saat 3.15'te Nusaybin'e muvasalat. Orada biraz yemek yedik; nazır da ordaymış. Bu akşam 11 treniyle hareket olunacakmış. Ha babam ha!

Saat 3.45'te hareket. Yol pek güzel, sağda Mardin şehri, solda vasi latif ova! Otomobilimiz güzel gidiyor.

Köylüler, koyunlar, sürüler hep tarlalara yayılmış. Hele akşama doğru Telermiş cihetinde ovanın manzarasına doyum olmaz...

Telermiş yakınında yine bir pan! Aman Allah, bu lastiksizlikten ne yapacağız...

Biraz tamir ettik: Yine koptu; bir daha bir daha bir daha tamir; artık yoldan kaldık. Hava karardı. Bir müddet demirle yani tekerlekler lastiksiz yürüdü. Biraz sıhhiye otomobili geldi; şifrecilerin yanına bindik, yediğimiz tozun haddi hesabı yok. O da defaatle pan yaptı.

16 [29 Mayıs], öğleden evvel 2.15'te Resulayn'a vardık; üst baş pek berbat idi. Biraz çadırda oturduk. Hava açılınca vagonlara girdik; Bronsart'a bir Almanca telgraf çektim. Trende 3. mevki vagonuna bindik; vagon pek pisti; sevk ve şimendifer memurlarına bağırdım çağırdım temizlettim, saat 8.10 evvelde hareket; hava sıcak.

Etraf hep hâli vasi ovalarla muhat. Buraların istasyonları Bağdat tarafındaki gibi müdafaalı.

Sonra saat 5.40'da Cerablus'a muvasalat; Cerablus Köprüsü azametli; istasyon binaları güzel; köy emsali gibi; burada etraf açık ve biraz ağaçlı. Burada Alman kıtaatı göründü. Resulayn'da da vardı. Buradan biraz ekmek ve yoğurt alıp saat 6.30'da hareket ettik. İdare reisinin kabalığı, sevk memuru bilakis nazik.

Nihayet öğleden sonra saat 11.20'de Halep istasyonuna vasıl olduk. Oradan yaya olarak Baron Oteli'ne gittik, karargâha iltihak ettik. Biraz uyudum.

17 [30 Mayıs], sabah kahvaltı ettik, Cemal Paşa ve maiyeti beraberdi. Saat 5'te hususi trenle hareket; etraf mezru idi.

Öğleden evvel saat 9'da İslahiye'ye vasıl olduk. Orada Alman otomobiller hazırdı. Onlardan birine bindik. Mamure'ye saat 11.30 evvelde vardık.

Mamure'de güzel bir öğle taamı ettik. İslahiye ile Mamure arası pek güzel; güzel ormanlar, Amanos silsilesini dolana dolana çıktık; manzara pek hoş!. Burada Alman otomobil parkına tesadüf ettik. Mamure hoş bir yer!

Tren-i mahsus saat 1.30 sonrada hareket etti. Adana Ovası pek güzel; Ceyhan üzerindeki demir köprüyü geçtik; Ceyhan istasyonunda kaymakam, eşraf, şakirdân bir de sade bir muzika istikbale çıkmış; çocuklar neşideler okuyor; bir iki parçadan ibaret olan muzika refakat ediyor. Yolda şerbetler; limonatalar içtik.

Öğleden sonra saat 4.10'da Adana istasyonu'na muvasalat; orada şehrin bağlarında valinin köşküne gittik; biz valinin komşusu bir eve misafir olduk.

Adana haricen güzel görünüyor; bağlık, ağaçlık, güzel güzel binalar var; tüten fabrika bacaları var. Türkçüler, Turancılar burada da göze çarpıyor; sanayi muzikası güzel; istasyondan arabalarla köşklere gittik. Bizim otomobilimizle, eşyamız geride kaldı. Bakalım ne zaman iltihak edecek. İkametimize tahsis edilen köşkün önünde Ceyhan akıyor; Ziraat Mektebi ile Ermeni Eytamhanesi göze çarpan binalardan.

Akşam yemeğini seyyar tiyatroya benzer bir binada yedik. Mektep muzikası çaldı. Fakat hiçbir şeye benzemiyordu. Burada da Türklük, Turancılık hisleri mevcut. Gece gayet dalgın uyudum.

18 [31 Mayıs] istasyona hareket; bizi götüren arabanın beygirleri hareketten aciz; her beş dakikada bir mola;

Evvel saat 5'te tren hareket etti. Bir saat sonra Gülek Boğazı'na vardık. Oradan Alman otomobilleriyle hareket. Toros'u geçtik; yolda bir pan oldu. Yol fena değil; Çamalan'da Alman otomobil karargâhında bir kahvaltı ettik. Karargâh pek mükemmel; Alman intizam-ı medeni ve askerisinden bir numune; elektrik

tenviratı bile var; mevki gayet latif, burada bir deftere imzalarımızı attık. Nazır mebaniyi, askerleri teftiş etti. Toros İsviçre'ye benziyor; güzel çamlar, yüksek dağlar, latif vadiler. Cidden nazarruba! Ah zavallı memleket! Hep bizim mühmel ellerimizde kalmış!

Saat 10.15'te Pozantı'ya vardık. Saat 11'de tren-i mahsus hareket etti. Hava biraz serin; birçok tünellerden geçtik. Konya Ovası bomboş; bir ağaç yok, Konya istasyonu ve civarındaki oteller hoş; içerisini göremedik. Şimendiferin yemekleri pek nefis; oldukça rahat bir uyku geçirdim.

19 [1 Haziran], sabah Afyonkarahisar'a geldik. Buraya bakmadım, yatıyordum. Afyonkarahisar'dan sonra da ağaç görünmüyor.

Konya'ya gelirken birtakım hendekler, sular gördük; bunlar iska ameliyatından vücud bulmuş şeyler olsa gerek.

Eskişehir'in içine girmedik; dolaşarak geçtik. Eskişehir'den itibaren yağmur başladı; hava soğudu.

Bozüyük ile Bilecik arasında yağmur kesildi. Burada manzara hoş, birçok tünel! Bilecik'te nazır indi. Hereke'nin ilerisinde birtakım vagon enkazı gördük.

Saat 9 sonrada Haydarpaşa'ya muvasalat. Paşanın otomobille Sirkeci'ye; oradan araba ile eve geldim.

20 [2 Haziran]'de Fischer Bey bana bir kitap hediye etti.

21 [3 Haziran]'de Mülazım Haber Schultz'tan bir mektup geldi.

26 [8 Haziran]'da ağırlıkla gelen manevra sandığımla hurma sandığı geldi; hurma sandığı açılmış; Manevra sandığım kırılmıştı.

2 Haziran 1332 [15 Haziran 1916]'de seyyar karyolam geldi.

2 Haziran 1332, hey gidi dünya! Yine teehhül, yine maişet meselesi... Dünya hiç zannettiğim gibi değilmiş.

Dünyada teehhül kolay değilmiş. Her şeyde olduğu gibi bunda da para, unvan, talih büyük rol oynuyor. Bunlar hayatımın acı günleridir. Allah halime merhamet etsin!

4 Haziran 1332 [17 Haziran 1916]'de Avusturya'nın Militärverdienstkreuz Nişanı'nın 3. rütbesini[47] aldım. Beratı da beraberdi.

17 [18 Haziran]'de Erzincan ve Bağdat seyahati harcırahı hakkında istida verdim.

23 [6 Temmuz]'te Erzincan, Bağdat seyahati harcırahı olarak 1.076 kuruş aldım.

23'te Ataşemiliter Ali Mümtaz Bey'den bir mektup aldım.

24 [7 Temmuz]'te Doktor Adnan Bey ile teehhül meselesi hakkında görüştük.

26 [9 Temmuz]'da Adnan Bey'e bir mektup gönderdim.

9/10 Temmuz 1332 [22/23 Temmuz 1916]'de rahatsız olduğumdan evde kaldım.

11 [24 Temmuz]'de Ataşemiliter Mümtaz Bey'e bir mektup yolladım.

18 [31 Temmuz]'de Selanikli Bahri Bey'in Lahey'den gönderdiği kartpostal geldi.

31 [13 Ağustos]'de Kaymakam Mümtaz Bey'den bir mektup geldi.

3 Eylül 1332 [16 Eylül 1916]'de Mülazım-ı Evvel Wagner'in Almanya'dan gönderdiği kartpostal geldi.

11 [24 Eylül]'de Mülazım Dursun Efendi'nin kartı geldi.

17 [30 Eylül], öğleden sonra saat 1.30'da Hüseyin Paşazade Mehmed Bey Harbiye Nezareti'ne gelip cevab-ı muvafakat getirdi.

18 [1 Ekim]'de valideyi Hüseyin Paşa'nın köşküne gönderip nişan yüzüğünü taktırdım.

---

47 Militärverdienstkreuz 3. Klasse (Askeri Liyakat Haçı 3. Sınıf). HN

Abdürrauf Bey Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Baş Yaverliği görevi sırasında.

24 [7 Ekim]'te Hüseyin Paşazade Mehmed Bey'e bayram tebriki gönderdim.

26 [9 Ekim]'da Muharebe Gümüş Liyakat Madalyası'nı Bronsart Paşa göğsüme taktı.

26'da ev sahibi çıkmamızı teklif etti.

26'da Ziyaeddin Fikret'ten bir mektup geldi. Kurban Bayramı münasebetiyle kurban meselesi hakkında Hüseyin Paşazadelerle bir münakaşa zuhur etti.

2 Teşrinievvel 1332 [15 Ekim 1916]'de nişan yüzüğünü iade ettim.

3 [16 Ekim], Mülazım Dursun Efendi bir kâğıt baskısı hediye olarak Wiesbaden'den getirdi.

18 [31 Ekim], Eylül maaşı henüz verilmedi. Türkiye'nin bir türlü ıslah kabul etmeyen bu hali!..

19 [1 Kasım]'da Bronsart Paşa Demir Salip[48] ile beratını verdi.

30 [12 Kasım]'da Bronsart Paşa bir gümüş kurşun kalem hediye etti.

48 Eisernes Kreuz 2. Klasse (2. Sınıf Demir Haç Madalyası). HN

31 [13 Kasım]'de İhtiyat Zabiti Fasih Efendi'den bir kart geldi.

26 Teşrinisani 1332 [9 Aralık 1916]'de Württemberg Krallığı'na ait harp madalyasını[49] aldım.

30 [13 Aralık]'da Muhlis Paşa kerimesiyle [Fatma Belkıs Hanım] izdivacımız hakkında söz kesildi. Vasıta Binbaşı Ahmed Bey idi.

30'da numunelik çamaşır gitti.

1 Kânunuevvel 1332 [14 Aralık 1916]'de binbaşılığa terfiim çıktı.

1 Kânunuevvel 1332 tarihinden muteber olmak üzere kıdemen terfii ettim.

2 [15 Aralık]'de İsmail Bey'e mahdumunun terfiini yazdım.

9 [22 Aralık]'da Bâki'den Galiçya'dan bir mektup geldi.

10 [23 Aralık]'da Fischer Bey'e bir kalem sapı (Noel hediyesi) ihda ettim.

13 [28 Aralık]'te Bâki'ye bir kartpostal gönderdim.

19 [29 Aralık]'da yılbaşı münasebetiyle Madam Bronsart Paşa'ya bir kartvizit gönderdim.

28 [10 Ocak]'de Hasan Safi, İzzet, Agâh beylere nikâha davet tezkeresi gönderdim.

29 [11 Ocak], öğle vakti yani tam zevalde Belkıs Hanım ile akitlerimiz icra edildi. Benim tarafımdan Jandarma Binbaşısı Faik Bey vekil, Mütekaid Kolağası İzzet Efendi şahit, posta ve telgraf muhabere memuru Agâh Bey şahit. Akit, Cağaloğlu'ndaki konakta icra edildi.

Bu teehhül meselesi bir iki ay kadar sürdü; beni Hakkı Bey'den tahkik ettiler. Sonra muvafakat cevabını verdiler.

---

49 Friedrick Orden Ritterkreuz 1. Klasse mit Schwerten (1. Sınıf Kılıçlı Friedrick Nişanı Şövalye Haçı). HN

Nikâh masrafını onlar verdi. Ben yalnız ağa, bekçi, hafız gibilerine beş on para verdim. Faik Bey bu işlerde bana pek büyük muavenette bulundu.

29 akşamı bir araba ile saat 11'de Faik Bey ile birlikte konağa gittik. Selamlık kapısından girdik. Ali Rıza Paşa'ya takdim edildik. İki sivil bir de hoca efendi geldiler. Yemeği yedik. Saat 7'de duayı müteakip zifafa girdim. Merdivenden çıkınca sofa kapısının sol tarafında refika, sağda birtakım kadınlar, karşıki kapıda da birçok hanımlar duruyordu. Utandım, refikayı alıp odaya girdim. Komşu hanımlar çalgıya başladılar. Ancak saat 11'e doğru odamıza çekilebildik.

Bütün masrafım 4,5 liradan ibaret. Yeni bir hayata girdim; Allah hayırlı etsin. Odaya çekilmeden evvel kayınvalide hanıma takdim edildim. Küçükler çok hoşuma gitti. Oyuncakları sevinerek aldılar.

1 Eylül 1331 [14 Eylül 1915] tarihli senetle levazım ambarından:

16 kıyye gazyağı
7 kıyye şeker
1 teneke zeytinyağı
5 kıyye sabun
Maaşıma mahsuben aldım.

28 Haziran 1331 [11 Temmuz 1915]'de ikraz sandığından 4 maaş istikraz edip 3.144 kuruş aldım.

7 Teşrinisani 1331 (20 Kasım 1915], 131 kuruş

1331 senesi hesabatı

1 Nisan 1331 [14 Nisan 1915]'de Karargâh Evrak Müdüriyeti'nden müteferrika namıyla 100 kuruş aldım.

3 [16 Nisan]'te karargâhtan Mart maaşı namıyla 529,20 kuruş aldım.

3 Mayıs 1331 [16 Mayıs 1915]'de karargâh evrakından müteferrika sandıktan 100, müteferrika namına Lütfi Bey'den 18, toplam 118 kuruş aldım.

5 [18 Mayıs]'de Nisan maaşı namıyla 529,20 kuruş aldım.

1 Haziran 1331 [14 Haziran 1915]'de karargâhtan Mayıs maaşı namıyla 529 kuruş aldım.

1'de karargâh evrakından müteferrika namıyla 100 kuruş aldım. Lütfi Bey'den 11,20 kuruş aldım. Toplam 111,20 kuruş aldım.

12 Haziran 1331 [25 Haziran 1915]'de karargâhtan maaşıma mahsuben 3 lira aldım.

2 Temmuz 1331 [15 Temmuz 1915]'de evraktan müteferrika olarak 100 kuruş aldım.

3 [16 Temmuz]'te Haziran maaşı olarak 879 Haziran maaşı, 85 Temmuz bedeli, toplam 964 kuruş aldım.

1 Ağustos 1331 [14 Ağustos 1915]'de karargâh evrakından 100 kuruş aldım.

5 Eylül 1331 [18 Eylül 1915]'de 7 lira maaşıma mahsuben 7 lira; 14 çeyrek 15 para aldım.

5'te müteferrika olarak 100 kuruş aldım.

2 Teşrinievvel 1331 [15 Ekim 1915]'de Eylül maaşıyla müteferrikası namına 938,30 kuruş aldım.

Erkân-ı Harbiye'deki me'huzatım:

10 Şubat 1329 [23 Şubat 1914], 28 mecidiye 10 kuruş;

27 [12 Mart], 1.745 kuruş maliyeden;

1 Mart 1330 [14 Mart 1914], 562 kuruş maliyeden;

8 [21 Mart], 28 mecidiye 8 kuruş daireden;

29 [11 Nisan], elbise bedeli 22 mecidiye, 3,10 kuruş maliyeden;

7 Nisan 1330 [20 Nisan 1914]'da Mart maaşı olarak: 8 lira, 3 mecidiye, 12 kuruş, 25 para aldım.

30 [13 Mayıs]'da Nisan maaşı olarak: 8 lira, 3 mecidiye, 11,20 kuruş aldım.

10 Mayıs 1330 [23 Mayıs 1914], 1.329'a mahsuben 5 lira, 1 mecidiye, 9 kuruş aldım.

30 Mayıs [12 Haziran]'ta Mayıs maaşı olarak: 8 lira, 2,5 mecidiye aldım.

7 Temmuz [20 Temmuz]'da 8 lira, bir mecidiye, 3 kuruş aldım.

7 Ağustos 1330 [20 Ağustos 1914]'da nısf [yarım] maaş olarak 445 kuruş aldım.

2 Eylül 1330 [15 Eylül 1914]'da nısf maaş olarak 414 kuruş aldım.

2 Teşrinievvel 1330 [15 Ekim 1914]'da nısf maaş olarak 444 kuruş aldım.

13 Teşrinievvel 1330 [26 Ekim 1914]'da Temmuz nısf ahzı olarak 3 lira, 4 mecidiye, 12 kuruş aldım.

15 Teşrinievvel 1330 [28 Ekim 1914]'da 19 mecidiye, 7 kuruş aldım (Ağustos nısf maaşı).

2 Teşrinisani 1330 [15 Kasım 1914]'da 5 lira, 5 mecidiye, 7 kuruş ve 10 para aldım. (Teşrinievvel nısf maaşı, 2 neferlik zam-ı tayınat).

15 Teşrinisani 1330 [28 Kasım 1914]'da Eylül bakiyesi olarak 2 lira, 15 kuruş, 5 para aldım.

3 Kânunuevvel 1330 [16 Aralık 1914]'da 1329 Şubat bedeli olarak Erkân-ı Harbiye Dairesi'nden 349 kuruş aldım.

3 Kânunuevvel 1330'da Kânunuevvel namına 4 lira, 94 kuruş 10 para aldım.

3, maa-zam Teşrinisani maaşı olarak 504,30 kuruş aldım.

14 [27 Aralık]'te Teşrinievvel ve sani nısf güzeştelerine mukabil 4 lira, 38 kuruş 35 para aldım.

Novembre 1918 ١٣٣٤ – ١٣٣٧

1 Vendredi ١ تشرين ثانى (جمعه) ٢٥ محرم

2 Samedi ٢ تشرين ثانى (جمعه ايرتسى) ٢٦ محرم

17.10.33 [17 Ekim 1917]'te Alman imparatorunun Dersaadet'i ziyareti münasebetiyle Birinci Rütbeden Demir Salip Nişanı[50] aldım.

19.10.33 [19 Ekim 1917]'te Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey'den bir mektup geldi.

19.10.33'te kayınvalidenin meselesi oldu.

21.10.33 [21 Ekim 1917]'te Yüzbaşı Zübeyir Bey Birinci Demir Salip hakkındaki garabeti söyledi.

23.10.33 [23 Ekim 1917]'te Fischer Bey'e bir kartpostal gönderdim.

26 [26 Ekim]'da Birinci Demir Salip için Zeki Paşa'ya telgraf çekildi.

30 [30 Ekim]'da Fischer Bey'den bir mektupla bir resim geldi.

30'da Paul Bey bir resim verdi.

31 [31 Ekim], Alman gazetecilerle Tokatlıyan'da öğle taamında bulunduk.

10.11.33 [10 Kasım 1918]'te Fischer Bey'den bir kart geldi.

10.11.33 [11 Kasım 1918]'te Hakkı Bey'den adam geldi.

15.11.33 [15 Kasım 1918]'te Fischer Bey'e bir kart yolladım.

23.11.33 [23 Kasım 1918]'te Hakkı Bey'in Hasti (?)'de olduğuna dair Almanca bir telgraf geldi.

---

50 Eisernes Kreuz 1. Klasse (1. Sınıf Demir Haç Madalyası). HN

Almanya İmparatoru II. Wilhelm başkent İstanbul'u ziyareti sırasında, Sultan V. Mehmed Reşad, Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından Sirkeci Garı'nda karşılanıyor.

28.11.33 [28 Kasım 1918]'te Bâki Bey'e bir kartpostal gönderdim.

8.12 [8 Şubat]'de Bâki Bey'e iki fotoğraf verdim.

11.12.33 [11 Aralık 1918]'te kulaklarımdan dolayı Heyet-i Sıhhiyece muayenemi müstarham bir istida verdim.

11.12.33'te Birinci Demir Salip meselesinin tashih ve halledildiğini mübeyyin Almanca tebligat geldi.

15.12.33 [15 Aralık 1918]'te Bronsart Paşa'nın evinde verilen çay veda ziyafetinde bulundum.

16.12.33 [16 Aralık 1918]'te Sıhhiye 3. şubede muayene oldum.

16.12.33'te teyzezadem Ali Bey'den bir mektup geldi.

16.12.33'te teyzezadem Ali Bey'e bir kartvizit gönderdim.

17.12.33 [17 Aralık 1918]'te Gülhane Hastanesi'nde Bahri İsmet Bey yanında muayene oldum.

24 [24 Aralık]'te Bronsart Paşa bir yılbaşı hediyesiyle bir gümüş sürahi verdi.[51]

29/30.12.33 gecesi Enver Paşa'nın evinde [von Schellendorf şerefine verilen] müsamerede bulundum.

1 Kânunusani [Ocak] 1918 Bronsart Paşa ile refikasına bir tebrik telgrafnamesi çektim.

Bu akşam Bronsart Paşa Almanya'ya gitti. Beygirim İstanbul cihetine geçti.

4 Kânunusani [Ocak] Cuma 1918, Cağaloğlu'ndaki konakta; bugün öğleden evvel saat 2'de refikamın ağrıları başladı. Öğleden sonra saat üçü on geçe oğlum dünyaya geldi. Ebeliği operatör Orhan Tahsin Bey yaptı ve lavta ile aldı. Bugün öğle vaktinden itibaren hafif kar yağmaya başladı. Bilahare ziyadeleşti. Gece her tarafı kapattı. Oğlumun doğduğu anda;

Boyu: 52 cm

Muhit-i sadrı: 36 cm

Başının muhiti: 36 cm

Sıkleti 4 kilo idi.

8 Kânunusani [Şubat] 1918, bugün Jandarma Kumandanlığı konağın ahırını tamamen tahliye etti.

11 Kânunusani [Şubat] 1918, bugün öğleden evvel saat 3.30'da Rıza Paşa'nın haremi vefat etti.

12 Kânunusani [Şubat] 1918, Rıza Paşa'nın haremini Eyüp Sultan'da Mihrişah Türbesi civarına gömdük. Bugün daireye gitmedim. Paşa ile çocukları konağa naklettiler. Bu gece hastalandım.

---

51 Abdürrauf Bey evrakı içindeki kısa notta bu hediyenin verilmesinin ayrıntılarını yazmıştır. "Bronsart Paşa 24 Kânunuevvel 1918 günü beni makamına davet ederek harp senelerinde yaptığımız beraber vazifelerin ve silah arkadaşlığımızın bir hatırası olarak bana gümüş bir sürahi hediye etti ve teşekkür kartı yazdı."

Abdürrauf Bey'in madalyaları ve madalya şerit rozetleri. Beyaz yeşil kurdeleli Donanma Madalyası eksiktir.

13 Kânunusani [Şubat] 1918, bugün daireye gitmedim.

15 Kânunusani [Şubat] 1918, [Hans von] Seeckt Paşa bugünden itibaren işe başladı.

17 Kânunusani [Şubat] 1918, bu gece oğlumun ismini Vakur koydum.

21 Kânunusani [Şubat] 1918, Hakkı Bey'den bir kartpostal geldi.

NOT

Levazımdan verilen erzak miktarı:

	Binbaşı ve muadili	3.001-4.500 kuruş kadar muhassasat alan
Ekmek	4	7
Et	15	15
Bulgur	25	35
Yağ	10	18
Kuru sebze	20	30
Şeker	6	10
Sabun	3	5
Gaz	5	0
Kahve	0,500	0,750
Zeytin tanesi	6	4

19 Şubat 1918, Safi Bey'den Vakur için tebrik mektubu geldi. Romanya'da mülazım Arif Bey'e bir mektup gönderdim.

25 Şubat 1918, Safi Bey'e bir teşekkürnâme gönderdim.

26 Şubat 1918, bugün Gülhane Hastanesi'nde kulaklarım için muayene oldum.

4 Mart 1918, bugün Braunschweig Dükalığı'ndan bir Kriegsverdienstkreuz nişanı[52] ile beratı geldi.

16 Mart 1918, Mülazım Arif Bey'e bir mektupla 35 lira gönderdim.

2 Nisan 1918, yalnız devâirde istihdamım caiz olduğuna dair Sıhhiye 3. Şubesi'nden muamelât-ı zâtiyeye tebligat yapıldı.

6 Nisan 1918, bugün Hakkı Bey'in yaveri Mülazım-ı Evvel Yahya Bey daireye geldi, görüştük.

9 Nisan 1918, bugün İkraz Sandığı için Mart maaşımdan 130 küsur kuruş kesildi (131 kuruş).

22 Nisan 1918, bugün Hasan Safi Bey'e 20 lira gönderip iki Şark Tahvilatı aldırdım. Tahvillerin beheri 990 kuruşa alındı.

24 Nisan 1918, Arif Bey'den bir mektup ile siparişât listesi geldi.

25 Nisan 1918, Alman onbaşısı Schens'den bir kartpostal geldi.

28 Nisan 1918, bugün Hakkı Bey'e Rıza Paşa ile birer mektup gönderdik. Kaymakam Hafız Cemil Bey'e Ferhat Ağa vasıtasıyla bir mektup yolladım.

29 Nisan 1918, Arif Bey'in gönderdiği paketi Kâzım Bey verdi.

5 Mayıs 1918, Mülazım Mustafa Efendi namında bir zat Hakkı Bey tarafından geldi, görüştük.

7 Mayıs 1918, Kurye Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi vasıtasıyla Arif Bey'e bir mektupla 1.310 kuruş gönderdim.

9 Mayıs 1918, bugünkü maaşta İkraz Sandığı için 3. taksit olarak 131 kuruş kesildi. Budapeşte'de Mülazım Dursun Bey'den bir kart ile bir kutu şekerleme geldi.

---

52 Kriegsverdienstkreuz 2. Klasse (2. Sınıf Savaş Liyakat Haçı Madalyası). HN

12 Mayıs 1918, Kaymakam Hafız Cemil Bey'den Ferhat Ağa vasıtasıyla bir kart geldi.

13 Mayıs 1918, Almanya'ya *Das Dorf*[53] vesair kitapları ısmarladım.

20 Mayıs 1918, Budapeşte'de Mülazım Dursun Bey'e bir mektup yazdım.

26 Mayıs 1918, Kurye Zabiti Mülazım Said Efendi vasıtasıyla Hakkı Bey'e bir mektup yolladık.

27 Mayıs 1918, bugün, kayınvalide Ayastefanos'a [Yeşilköy] nakletti.

31 Mayıs 1918, bugün Mülazım Arif Bey'den bir mektup geldi. Bugün İstanbul'da Küçük Mustafa Paşa, Sarıgüzel hariki oldu. Bugün Kılıçlı 3. Mecidiye'nin beratı geldi.

Not: Levazımat-ı Umumiye Dairesi İkinci Şubesi'nin 4/1934 numara ve 20 Mayıs 34 tarihli tamim-i mucebince seferberlik tayinatı aynen de verilebilecek.

Bir nefer tayın zammını aynen alıp siparişi olmayanlara şu erzak verilecektir:

Binbaşı, 2.000-2.500 kuruşa kadar muhassasatlılar:

Adet:	
3	Ekmek
7.5 kilo	Et
20 kilo	Bulgur
10 kilo	Yağ
20 kilo	Kuru Sebze
6 kilo	Şeker
3 kilo	Sabun
5 kilo	Gaz
0.5 kilo	Kahve
4 kilo	Zeytin Tanesi

1 Haziran 1918, bu akşam Ayastefanos'a gidip orada kaldım.

3 Haziran 1918, bugün von Seeckt Paşa'nın 25. sene-i devriye-i izdivaciyesi tes'id edildi.

---

53 Almanca köy demektir. Hangi kitabı kastettiği tespit edilememiştir. HN

Bronsart Paşa'nın yerine Osmanlı Genelkurmay Birinci Başkanlığı görevine atanan Hans von Seeckt, Harbiye Nazırı Enver Paşa ile birlikte, bir yurtdışı gezide.

4 Haziran 1918, bugün Batum'a çay sipariş ettim. Bugün Türk-Alman Yurdu'na aza kaydoldum ve yarım lira duhuliye verdim. Almanya'ya sipariş edilen kitaplar geldi. Mülazım Wagner'e mahalline irsal edilmek üzere 35 kuruş verdim.

6 Haziran 1918, bugün alınan maaşta 4.taksit olarak İkraz Sandığı için 131 kuruş tevkif edildi. Bu maaştan hayvan esmanı olarak yine 40 kuruş kesilmeye başladı. Eskişehir'de Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey'den bir mektup geldi.

8 Haziran 1918, Mülazım Wagner vasıtasıyla Almanya'dan *Das Dorf* kitabı geldi. Mülazım Wagner vasıtasıyla 37 kuruş parayı mezkûr kitapçıya gönderdim.

11 Haziran 1918, bugün Mülazım Dursun Bey'den bir mektupla 5 kilo şeker geldi.

15 Haziran 1918, bugün Dursun Bey'e Onbaşı Kütahyalı Ahmedoğlu Ali yediyle bir mektupla 10 lira gönderdim.

19 Haziran 1918, Mülazım Dursun Bey'den 5 kilo şeker geldi.

30 Haziran 1918, Hakkı Bey'e kurye ile bir mektup gönderdim.

1 Temmuz 1918, İtibar-ı Milli Bankası'nın 10 hisselik bir senediyle beş liralık bir temettünü Tabur Sandığı'ndan aldım. Numarası 5.431 ila 5.440.

(Karargâh-ı Umumi Muhafız Piyade Bölüğünden Mülazım-ı Evvel Ruhi Efendi'den intikal eden bu senedât 18 Haziran 34 tarihli Meclis-i İdare kararıyla benim namıma devredilmiştir.)

4 Temmuz 1918, bugün Topkapı Sarayı'nda Sultan Mehmed-i Sadis [VI. Mehmet Vahdettin]'in biat merasiminde bulundum. Ve Beşinci Sultan Mehmed'in cenaze merasiminde isbat-ı vücud ettim; von Seeckt Paşa ile beraber.

7 Temmuz 1918, bugün beşinci taksit olarak İkraz Sandığı için 131 ve hayvan esmanı olarak 40 kuruş kesilmeye başladı. Bu aydan itibaren erzak parasını peşinen vermeye başladım.

11 Temmuz 1918, Eskişehir'de Hüseyin Hüsnü Bey'den tebrik-i îd telgrafı geldi. Hasan Safi Bey'den tebrik kartı geldi. Hasan Safi Bey'e, teyzezadem Ali Bey'e tebrik kartı gönderdim.

12 Temmuz 1918, bugün Durmuş'a Alman muharebe madalyası verildi.

14 Temmuz 1918, Dursun Bey'den bayram tebriki ile bir kutu şeker geldi.

16 Temmuz 1918, Hakkı Bey'den bayram tebrikini havi bir telgraf geldi.

17 Temmuz 1918, Hüseyin Hüsnü Bey'e bir tebrik kartı gönderdim.

18 Temmuz 1918, Dursun Bey'e bir teşekkür kartı gönderdim.

20 Temmuz 1918, Hakkı Bey'e bir telgraf çektim.

22 Temmuz 1918, Almanya'ya gidecek olan 11 zabitten mürekkep heyete delalete memuriyetimi mübeyyin emir geldi.

25 Temmuz 1918, bugün Emniyet Sandığı'na beş şimendifer tahvili terhin ile 32,5 lira aldım.

27 Temmuz 1918, Almanya'ya harcırah olarak 157,5 lira kadar bir para aldım. Esasen 172 lira tutuyorduysa da aidat vesaire tenzil edildikten sonra elime bu kadar bir para geçmiştir. Bu akşam validenin hastalığı arttı.

29 Temmuz 1918, Almanya'ya azimetim münasebetiyle elbise ambarından bilâ-bedel 2,74 metre elbiselik ve 3,00 metre de kaputluk kumaş aldım. 6 metre Amerikan bezi, iplik ve düğmeleri de beraber verildi (bilâ-bedel).

30 Temmuz 1918, Hakkı Bey'e Rıza Paşa bir telgraf çekti. Rıza Paşa Hakkı Bey hakkında Cevad Paşa'ya da bir telgraf çekti. Saraçhane ambarından hareketim münasebetiyle bilâ-bedel bir çift fotin aldım.

1 Ağustos 1918, Temmuz, Ağustos, Eylül, Teşrinievvel maaşlarına mahsuben bâ-senet 80 lira aldım.

3 Ağustos 1918, bugün Balkan treniyle akşam yedi buçukta Sirkeci'den hareket. Yanımda sekiz zabit var. Bu akşam beni vagon tuttu. İstifra ettim. Gece biraz sıtma tuttu, bir şey yemedim. Kompartıman arkadaşım Erkân-ı harp Miralayı Cevad Bey idi.

4 Ağustos 1918, bu sabah biraz iyiyim. Bir parça kahve ve maden suyu içtim. Biraz köfte yedim. Hava pek sıcak. Bu sabah kayınvalide vefat etmiştir.

6 Ağustos 1918, bu sabah saat 9'da [Berlin] Friedrichstrasse istasyonuna vardık. Esplanade Oteli'nde (A-1) odasına nazil olduk. Geceliği iki yatak 8 mark. Deutsche Bank'tan paralarımızı aldık. Sefarethaneye gittim.

7 Ağustos 1918, bugün Alman Harbiye Nezareti'ni ziyaret ettim. Bugün Harbiye Nezareti'nde Binba-

şı Ramsay ile sair birkaç kişiyi ve Piyade Mekatib-i Müfettişliği yaverini ziyaret ettim. Yaver pek nazikâne davrandı, diğerleri biraz müteallilâne.

8 Ağustos 1918, bugün de Harbiye Nezareti'ni, sefarethaneyi ziyaret ettim. Piyade müfettişliği yaverini gördüm.

9 Ağustos 1918, bugün de Harbiye Nezareti'ne gittim. Ramsay'dan her şeyin hazır olduğunu anladım ve ekmek vesikalarını aldım.

10 Ağustos 1918, bugün Madam von Seeckt'i hanesinde ziyaret ettim. Bugün öğleden evvel Esplanade Oteli'nden çıkıp Marburg Strasse'de bir pansiyona yerleştik.

11 Ağustos 1918, bu akşam 9.55'te Hayvanat Bahçesi istasyonundan hareket ettik. Bize ikinci mevki tesviye ilmühaberi verildi. Kondüktöre 5 mark verdik bizi birinciye geçirdi, uykusuz kaldık. Bugün kayınvalidenin vefatına dair Rıza Paşa'dan bir mektup geldi. Bunu Berlin'de öğle vakti lokantada iken aldım. Bugün sefaret kuryesiyle İstanbul'da aileme, Safi Bey'e, Hadi Bey'e birer mektup gönderdim.

12 Ağustos 1918, bu sabah saat sekizde Grosen mevkiine vardık. Burada aktarma ettik. Saat on buçukta Vetslar'a vardık. İstasyonda mektep kumandanıyla yaveri ve birkaç nefer bizi istikbal etti. Bizi Herzogliches Haus denilen otele indirdiler. Öğleden sonra kışlaya gittik. Program mucibince bölükleri gezdik. Akşam kışla gazinosunda yedik.

13 Ağustos 1918, bugün de kışla meydanında muhtelif şeyler gördük. Öğle yemeğini kışlada yedik. Öğleden sonra Leinz alât-ı rasadiye fabrikasını gezdik. Direktör bize evinde bir çay ziyafeti verdi. Zaten dünkü kışla ziyafetinde eşraf-ı memleketle belediye reisi de hazırdı. Bu akşam bir fabrika direktörü bir otelde bizim şerefimize ziyafet verdi.

14 Ağustos 1918, bugün demir fabrikasıyla bir alât-ı rasadiye fabrikasını gezdik. Akşam otelde taam ettik. Kışlada cimnastik ve endaht mahallerini gezdik; alat-ı rasadiye fabrikası müdürüyle grup halinde resmimizi aldırdık. Bu akşam otel gazinosunda taam ettik.

15 Ağustos 1918, bu sabah saat 9.16'da Vetslar'dan hareket ettik. Saat 3.25 sonrada küçük zabit mektebine muvasalat; mektep kumandanıyla yaveri istasyonda istikbal etti. Hotel Nortkeinnor Hof'a indik. Bu akşam otelde zabitan ile müşterek bir yemek yedik. Otele Osmanlı bayrağı çekilmişti.

16 Ağustos 1918, bugün kışlada talimlerde bulunduk.

17 Ağustos 1918, bugün muharebe talimlerini gördük. Bugün Yüzbaşı Kemal Bey bize iltihak etti. Bugün eve bir mektup yazdım; Hadi, Nihad, Wagner, Dolst, Arnderten, Kaymakam Mahmud, Binbaşı Faik, Rohrscheidt, Hasan Safi beylere birer kartpostal yazdım.

18 Ağustos 1918, bugün Vestlar zabitanına müşterek bir kartpostal gönderdik.

19 Ağustos 1918, bu akşam Küçük Zabit Mektebi Gazinosu'nda veda ziyafeti verildi. Gece grup halinde fotoğrafımızı aldırdık. Anaburg'u ziyaretten sarf-ı nazar ettik. Ketler Pansiyonu'na bir telgraf çektik.

20 Ağustos 1918, bu sabah saat 11.36 treniyle Berlin'e hareket ettik.

21 Ağustos 1918, Harbiye Nezareti'nde Yüzbaşı Lorents ile görüştüm.

22 Ağustos 1918, eve iki mektup, dairedeki arkadaşlara birer kartpostal gönderdim (Salim Bey'e verdim). Deutsche Orient Bank'tan paramı aldım.

23 Ağustos 1918, Ruhleben'de Tüfek Muayene Komisyonu'na gittik; pek güzel şeyler gördük.

24 Ağustos 1918, bugün Doyarich'te makineli tüfek kursunu gezdik. Hava yağmurluydu.

25 Ağustos 1918, bugün iki arkadaşla Wannsee'ye gittik. Pek güzel bir hava vardı.

26 Ağustos 1918, bugün Potsdam'a gittik; küçük zabit mektebini gezdik; fotoğrafımızı çıkardılar; hüsn-i kabul gördük; Sanssouci Şatosu'nu gezerken yağmur başladı; fevkalade ıslandık.

27 Ağustos 1918, Berlin'de geçti.

28 Ağustos 1918, bu sabah saat sekizde Şitetniye Bahnhoff'dan hareket ettik. Saat 10'da Şitetniye'ye vardık; orada dört saat kaldık. Araba ile şehri gezdik. 4.30'da tekrar trene binerek 6.15'de Treptow'a geldik. İstasyonda yaver istikbal etti; arabalarla otele azimet ettik; binbaşı sonra geldi; görüştük. Otel o kadar iyi değildi.

29 Ağustos 1918, bugün bir bölüğün yeni usulde taarruzunu gördük. Öğleden sonra Baltık Denizi sahilinde (Dep) deniz hamamlarına gittik. Hava yağmurluydu, akşama doğru hava açtı. Birkaç fotoğraf çektirdik. Bu akşam kışla gazinosunda ziyafette bulunduk.

30 Ağustos 1918, bu sabah 9.18'de Treptov'dan hareket ettik. Yalnız yaver teşyie geldi. Şitetyen'de bir buçuk saat kaldık; Berlin'e saat 4.49'da vasıl olduk; eski pansiyona yerleştik.

31 Ağustos 1918, bugünü Berlin'de geçirdik. Kurye ile Dersaadet'e gönderilmek üzere Salim Bey'e bir mektup verdim. Bugün Piyade Mekatibi Müfettişliği yaveri ile görüştüm.

1 Eylül 1918, bu sabah saat 8 evvelde Anhalter Bahnhoff'dan hareket ettik. Saat 11.30'da Dresden istasyonuna vardık. İstasyonda bir kaymakam Harbiye Nezareti namına bizi istikbal etti. Kontinental Oteli'ne yerleştik. Hava güzel idi. Bugün öğleden sonra şehir dahilinde bir cevelan icra ettik (araba ile).

2 Eylül 1918, bugün Harbiye Nezareti yaveri bir binbaşı geldi; bize refakate memur olduğunu söyledi. Trenle Pirna'ya oradan da araba ile Klein Struppen'e

gittik: Trende bize bir ferik (Saksonya Piyade Mekatibi Müfettişi) iltihak etti. Mektebi bizimle beraber gezdi. Öğleden sonra saat üçte otele avdet ettik. Akşamı operaya gittik. Hava pek güzeldi.

3 Eylül 1918, Bu sabah saat 11.11 evvelde trenle Dresden'den hareket ettik. Nezaret yaveri istasyona geldi. Trende pek sarsıldım; midem bozuldu. Akşam saat 9.30'da Kranzberg istasyonuna geldik. Mektep kumandanı ile yaveri ve daha bir takım zabitan istikbal ettiler. Bizden Mülazım-ı sani Reşid Efendi de orada idi. Feithdener Oteli'ne indik.

4 Eylül 1918, bugün hava pek güzel; bu sabah muharebe talimlerine gittik. Arkadaşlar hayvana bindiler; ben rahatsızlığıma binaen araba ile gittim.

Bu akşam gece talimi yapıldı.

5 Eylül 1918, bu sabah saat 11'de Kranzberg'den hareket ettik; binbaşı ve yaveri istasyona geldi. Yarım saat sonra Münih'e vardık. Deutscher Kaiser oteline yerleştik. Öğleden sonra şehri gezdik.

6 Eylül 1918, öğleden evvel saat 7.45'te trenle hareket. Saat 1.29'da Gemünden'e muvasalat; saat 3'te Gemünden'den hareket. Saat 4 sonrada Hammelburg'a muvasalat; istasyonda bir binbaşı ile bir yüzbaşı istikbal etti. Otele yerleştik. Gece askeri bir orkestra heyeti otele geldi; binbaşı birkaç zabitle geldi. Muzika Karmen'i çaldı; yemek yedik.

7 Eylül 1918, bu sabah evvel sekizde arabalarla ordugâha gittik. Ordugâh kumandanı mirlivaya takdim edildik; endirekt tayyare endahtları yapıldı; resmimiz çıkarıldı. Gazinoda birer şarap içtik; deftere yazdık; sonra biz de trenle Berlin'e hareket ettik; binbaşı ile bir yüzbaşı istasyona geldi. Hammelburg'dan pek memnun olduk. Yolda Hanau'da indik. Trende bir adliye memuruna rast geldik. O bize delalet etti. Adler Oteli'nde taam ettik. Akşam 10.23'te Berlin'e hareket ettik.

8 Eylül 1918, gece biraz iyi geçti, sabah saat 9.05'te Berlin'de Anhalter Bahnhof'a geldik.

9 Eylül 1918, hava yağmurlu geçti. Bugün şimendifer biletini (500 mark) aldım.

10 Eylül 1918, bu akşam saat 9.18'de Balkan treniyle Friedrichstrasse istasyonundan hareket ettik; kompartıman refikim yine Miralay Cevad Bey idi.

11 Eylül 1918, bugün yolda iyi geçti.

12 Eylül 1918, bugün de iyi geçti. Hava oldukça sıcak idi.

13 Eylül 1918, bugün öğleden sonra saat birde Sirkeci'ye vardık. Belkıs istasyonda idi.

16 Eylül 1918, Hakkı Bey'den bir kartpostal geldi. Teyzezadem Mehmed Ali Bey'e, Hasan Safi Bey'e, Eskişehir'de Hüseyin Hüsnü Bey'e birer bayram tebriki yolladım.

17 Eylül 1918, bugün hastalandım. Bayram olduğu halde dışarıya çıkamadım.

18 Eylül 1918, bugün de evden çıkamadım.

19 Eylül 1918, bugün de hasta idim; doktor bir hafta rapor verdi.

20 Eylül 1918, bugün de rahatsızım.

21 Eylül 1918, bugün Ayastefanos'a naklettik.

22 Eylül 1918, bugün biraz iyileştim.

23 Eylül 1918, bugün de Ayastefanos'ta geçti.

24 Eylül 1918, bugün tekrar daireye devama başladım.

4 Teşrinievvel [Ekim] 1918, Hammelburg Makineli Tüfek Kursu Müdürü'nden fotoğraflarla bir mektup, nişan teklif listeleri, makineli tüfekle endirekt endahtı yatağı geldi.

5 Teşrinievvel [Ekim] 1918, Nilüfer bugün bizim Âlem Mektebi'ne devama başladı.

12 Teşrinievvel [Ekim] 1918, Hakkı Bey'in hayat ve mematı hakkında Yüzbaşı Ali Haydar Bey'e telgraf çektik.

23 Teşrinievvel[Ekim] 1918, bugün Treptow'da Yüzbaşı Schneirder'in madamına resimlerden dolayı bir teşekkürnâme gönderdim.

Beray-ı tedkikat Almanya'ya gidecekler:

Piyade Küçük Zabit Mektebi'nden Binbaşı Şevki Bey

Piyade Endaht Mektebi'nden Binbaşı Cevad Bey

Piyade Küçük Zabit Mektebi'nden Yüzbaşı Kamil Efendi

Piyade Küçük Zabit Mektebi'nden Yüzbaşı Niyazi Efendi

Piyade Küçük Zabit Mektebi'nden Yüzbaşı Mesud Efendi

Piyade Küçük Zabit Mektebi'nden Yüzbaşı Hamdi Efendi

Makineli Tüfek Depo Taburu Kumandan Muavini Yüzbaşı Faik Efendi

Mülga 18. Kolordu Kumandan Yaveri Yüzbaşı Kemal Efendi

Piyade Endaht Mektebi'nden Mülazım-ı Evvel İzzet Efendi

Piyade Endaht Mektebi'nden Yüzbaşı Sadık Efendi

Süvari Küçük Zabit Mektebi'nden Mülazım-ı Sani Mustafa Reşid Efendi

3 Teşrinisani [Kasım] 1918, bugün von Seeckt Paşa Almanya'ya gitti. Evrak-ı resmiyeyi de beraber götürdü. Bu babda Cevad Paşa'ya bir takrir verdim.[54] Ferik Cevad Paşa Karargâh-ı Umumi Riyaseti'ni deruhte etti.

6 Teşrinisani [Kasım] 1918, bugün Telefon Müdüriyet-i Umumiye'sine bir mektup yazdım. Harbiye Nezareti'yle olan mukavelenamenin namıma olarak tebdilini rica ettim.

---

54 Abdürrauf Bey'in Cevad Paşa'ya verdiği takrir ve Latin harfli transkripsiyonu kitabın ekinde verilmiştir.

9 Teşrinisani [Kasım] 1918, bugün Telefon Müdüriyeti'yle namıma yeni bir kontrat imza ettim ve 11,5 lira verdim (müterakim borç için).

16 Teşrinisani [Kasım] 1918, Hakkı Bey'in bulunduğu mahal için bugün Miralay Murphy'ye bil-vâsıta müracaat ettim.

23 Teşrinisani [Kasım] 1918, bugün levazım birinci şubeye telefon ücretinin verilerek aletin benim namıma yazıldığını kaydettirdim.

5 Kânunuevvel [Aralık] 1918, bugün Cevad Paşa'ya veda ile daireden (mezûnen) ayrıldım. Kordonu çıkardım. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye seryaverliğinden çıktım. Vazifemi muvakkaten Erkân-ı harp Yüzbaşısı Ali Rıza Bey'e devrettim.

14 Kânunuevvel [Aralık] 1918, bugün, Rebia Hanım'ın mektupları meselesinden dolayı Rıza Paşa ile kavga ettik. Evden çıkmaya karar verdik.

23 Kânunuevvel [Aralık] 1918, bugün Tarih-i Harp Arşiv Kısmı Amirliği'ne tayin edildim. Bugün Cevad Paşa'ya Harbiye Nezareti'ni tebrik ve yeni vazifemi arz ettim. Bugün Tarih-i Harp Arşivi'nde vazifeye başladım.

24 Kânunuevvel [Aralık] 1918, bugün Abdurrahman Paşazade İsmail Bey'e mahdum Asım Bey hakkında 19.12.34 tarihli bir kartvizit gönderdim.

29 Kânunuevvel [Aralık] 1918, bir ev kiralaması için Makriköy'ünde İsmail Bey'e bir kart gönderdim.

Alman Askeri Heyeti ve Osmanlı Genelkurmay Arşivi'nin Akıbeti

Helmuth von Moltke'nin başkanlığında 1835-39 senelerinde görev yapan askeri heyetten Sanders Heyeti'nin gelişi arasındaki yaklaşık bir asırlık süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nda muhtelif Alman yardım heyetleri ve ferdi olarak çok sayıda Alman subayı görev almıştır.[55] Sanders Heyeti'nin seleflerinde önemli ölçüde farklı olmasının temel sebebi, Osmanlı ordusunun Balkan savaşlarında uğradığı utanç verici yenilgilerdir. Osmanlı yönetimi ve kamuoyu beklenmedik yenilgiler karşısında ciddi şekilde sarsıldı.[56] Daha da kötüsü Balkan ittifakı karşısında yaşanan bozgun, büyük güçler tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş öncesi son çırpınışları olarak algılandı. Bir kez daha "Avrupa'nın hasta adamı" imajı gazete manşetlerinde ve zihinlerde öne çıkarken kaçınılmaz çöküşte ön alarak aslan payını kapmak büyük güçlerin öncelikleri arasına

---

55 Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, (çev.) Fahri Çeliker, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1977), s.9-23; Merwin A. Griffiths, "The Reorganization of the Ottoman Army under Abdülhamid II, 1880-1897", (Los Angeles: University of California yayınlanmamış doktora tezi, 1965), s.40-43, 151.

56 Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, s.42; Mustafa Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and the First World War*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s.21-29; Handan Nezir Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey: The Ottoman Military and the March to World War I*, (London: I.B. Tauris, 2005), s.125.

Alman Askeri Heyeti başkanı Liman Paşa Osmanlı mareşal üniformasıyla.

girmişti.[57] Dışarıda yaşanan bu gelişmelere paralel olarak içeride de merkezkaç kuvvetleri güç ve zemin kazanmıştı. Sadece zaten uzun süredir faaliyette olan Ermeni ayrılıkçı milliyetçileri değil o zamana kadar pek sesleri çıkmayan Arap milliyetçileri ve Kürt aşiretleri de uygun zaman gelince büyük güçlerin desteğiyle kendi bağımsızlıklarını ilan etmek için hazırlık yapmaya başlamıştı.[58]

Saldırgan komşularla çevrelenmiş, büyük güçlerin yoğun rekabetine maruz kalmış, ayrılıkçı milliyetçi akımlarla boğuşan ve tarihinin en kötü siyasi ve sosyo-

57 Michael A. Reynolds, "The Ottoman-Russian Struggle for Eastern Anatolia and the Caucasus, 1908-1918: Identity, Ideology and the Geopolitics of World Order", (Princeton: Princeton University yayınlanmamış doktora tezi, 2003), s.61-65, 70-72, 79-82.

58 Reynolds, ,"The Ottoman-Russian Struggle for Eastern Anatolia and the Caucasus", s.91-145; Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914*, s. 62-79.

ekonomik krizini yaşayan imparatorluğun yöneticileri Almanya'nın siyasi ve askeri desteğini sağlamak dışında bir çözüm yolu göremedi. Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'ya göre ordunun siyasete bulaşması sonucunda subaylar partizan gruplara bölünmüş ve aralarında çatışmaktaydı. Partizanlık sadece disiplin ve emir komuta zincirini bozmamış aynı zamanda tarafların savaşa rağmen birbirlerini sabote etmelerine neden olmuştu. Bunların bir daha olmaması için orduyu siyasetten uzaklaştırmak ve partizan subayları tasfiye etmek gerekiyordu. Ancak Mahmud Şevket Paşa, ordu üzerinde gücünün sınırlı olduğunu hatta bu mevkiye bile partizan İttihatçı subaylar sayesinde geldiğini biliyordu.[59]

Öyleyse yapılması gereken olağanüstü yetkilere haiz büyük bir Alman askeri yardım heyetinin getirtilmesiydi. Heyetin başında bir Alman generali bulunmalıydı. Alman subaylar danışman veya eğitici olarak değil komuta ve kritik karargâh makamlarında istihdam edilerek ordu üzerinde doğrudan emir komuta yetkileri olacaktı. Bu olağanüstü yetkilere ilave olarak ordunun stratejik karar verme süreci de Alman kontrolüne bırakılmalıydı. Göründüğü kadarıyla Yunanistan'daki Fransız Askeri Heyeti deneyimden etkilenmişti. Aslında farklı sebeplerle Almanya'dan askeri yardım alınması uzun süreden beri istenmekteydi. Ahmed İzzet Paşa, bu konuda bir talebi dile getirince Mahmud Şevket Paşa beklemeden teklifi kabul etti. Aynı dönemde Alman Genelkurmayı içinde Osmanlı ordusunun siyasetten uzaklaştırılmasının Alman çıkarları için daha iyi olacağı fikirlerinin dile getiriliyor olması Mahmud Şevket Paşa'nın teklifinin kabulü için avantaj sağladı. Buna rağmen diplomatik ve askeri tartışmalar zaman

59 Balkan Savaşları beklentilerin aksine İttihad ve Terakki'nin imparatorluk yönetimindeki gücünü önemli ölçüde arttırdı. Edirne'nin kurtarılmasındaki İttihadcı rolünün bunda önemli etkisi olmuştur.

aldı ve bir Alman generali komutasında genişletilmiş bir askeri yardım heyeti talebi ancak 22 Mayıs 1913'te yapılabildi.[60]

Balkan felaketi, Osmanlı'nın askeri kapasitesi ve kullanılabilirliği konusunda Alman siyasetçi ve askerlerinin kafalarında ciddi soru işaretleri yaratsa da Osmanlı talebi Almanya'da sıcak karşılandı. Alman Genelkurmayı uzun bir süredir Osmanlı'da kapsamlı ve yetkili bir yardım heyetinin bulunması gerektiği inancındaydı. Alman siyaset çevreleri ise azalan askeri gücüne rağmen Osmanlı'nın hâlâ Rusların dizginlenmesinde kullanılabileceği düşüncesindeydi. Mahmud Şevket Paşa, çok önem verdiği bu projenin gerçekleşmesini göremedi. 11 Haziran 1913'te suikasta uğrayarak öldürüldü.[61]

Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında nihai sözleşme 27 Ekim 1913'te imzalandı. Sözleşme yenilenebilme kaydıyla beş senelik süreyi kapsamaktaydı. Sözleşme koşullarına göre sadece askeri reform paketi değil bir kısım kritik birlik ve kurumların komutası da doğrudan

---

60 Mahmud Şevket, *Harbiye Nazırı Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, (ed.) Adem Sarıgöl, (İstanbul: IQ Kültür Sanat, 2001), s.50, 178, 184-185, 192, 245, 247-248, 262; Ahmed İzzet, *Feryadım*, c.1, (İstanbul: Nehir Yayınları, 1992), s.157, 165-167; Cemal Paşa, *Hatıralar*, (ed.) Alpay Kabacalı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006), s.81-83; Glen W. Swanson, "War, Technology, and Society in the Ottoman Empire from the Reign of Abdülhamid II to 1913; Mahmud Şevket and the German Military Mission", (ed.) V.J. Parry, M.E.Yapp, *War, Technology and Society in the Middle East*, (London: Oxford University Press, 1975), s.381-385; Naim Turfan, "Reporting Him and His Cause Aright: Mahmud Şevket Paşa and the Liman von Sanders Mission", *Cahiers d'etudes sur la Méditerranée Orientale et la Monde Turco-Iranien*, no.12, July-December 1991, s.3-11, 29-33; Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü: 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, (çev.) Kemal Turan, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1990, s.36; Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey*, s.155-156.

61 Frank G. Weber, *Eagles on the Crescent: Germany, Austria, and the Diplomacy of the Turkish Alliance 1914-1918*, (Ithaca: Cornell University Press, 1970), s.1-2; Sabis, *Harp Hatıralarım*, s. 24-25.

doğruya yardım heyetine verilmekteydi. Heyet başkanı askeri karar verme sisteminin asli üyesi yapıldığı gibi subay terfi ve atamalarında da söz sahibi olacaktı. Alman Genelkurmayı, Kayzer II. Wilhelm'in de şahsen dahil olduğu bir süreçte Prusya ordusunun en kıdemli tümen komutanlarından biri olan süvari sınıfından Tümgeneral Otto Liman von Sanders'i seçti. Sanders 14 Aralık 1913'te beraberinde küçük bir grup subayla İstanbul'a geldi.[62]

Mahmud Şevket Paşa'nın suikasta uğraması sonrasında doğan liderlik boşluğunu Enver Paşa doldurdu. Enver Paşa, doğan fırsattan istifade ederek kendisinin Harbiye Nazırlığı, Erkân- Harbiye-i Umumiye Reisliği (Genelkurmay Başkanlığı) ve müteakiben Başkumandan Vekilliği gibi bütün önemli askeri makamlara atanmasını sağladı. Aslında kendi kendini atadı da denilebilir. Böylelikle şimdiye kadar büyük ölçüde birbirinden bağımsız hareket eden Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye Enver Paşa'nın denetimi altında birleştirilmiş karar verme süreci iyice merkezileşmişti. Mutlak iktidarı eline geçirdikten sonra Enver Paşa ilk önce başta siyasete iyice bulaşmamış subaylar olmak üzere ordu içinde geniş kapsamlı bir tasfiye operasyonuna girişti. Böylelikle Mahmud Şevket Paşa ve diğer birçok subay ve siyasetçinin arzu ettiği temizlik ve ordunun siyasetten uzaklaştırılmasını Alman yardımına bile ihtiyaç duymadan ordunun siyasete en çok bulaşmış subayı gerçekleştirmiş oldu.[63]

---

62 Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, s.3-4; Pomiankowski, age, s.37; Selahattin Karatamu, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)*, c.3, kısım 6, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1971), s.193-194.

63 Karatamu, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s.256; Turfan, "*Reporting Him and His Cause Aright: Mahmud Şevket Paşa and the Liman von Sanders Mission*", s.16-17; Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey*, s.161.

Alman Askeri Yardım Heyeti, 41 subaydan oluşan mevcudu[64] ile hemen çalışmaya başladı. Heyetin gelişi büyük bir diplomatik krizin patlak vermesine neden olmuştu. Sanders, Rus diplomatların müdahalesi sonucu istediği kolordu komutanlığına atanamadı[65] ama terfi ettirilip müşir yapılarak daha nüfuzlu bir göreve bütün ordunun başmüfettişliğine getirildi. Heyetin diğer üyeleri de kritik görevlere (bunlar; bir tümen komutanlığı, üç alay komutanlığı, Mekteb-i Harbiye komutanlığı da dahil olmak üzere on bir askeri eğitim kurumu komutanlığı ve bir kısım daha alt kademe görevleridir) atandı. Bu atama politikasının temel maksadı modern Alman modelleri çerçevesinde subay, astsubay ve birlikleri yetiştirmekti.

Alman Genelkurmayı'nın geleneksel olarak Fransa ve Rusya odaklı bakış açısı ve öncelikleri değişmeye başlamıştı. Çünkü savaşın her an başlaması beklenirken von Sanders'in karamsar raporlarına rağmen Almanya'da Osmanlı ordusunun askeri kapasitesine güven artmaya başladı.[66] Alman Genelkurmayı, bu ilgi ve güven artışı sonrasında Osmanlı askeri sistemine ve karar verme sürecine dahil olmaya karar verdi. Bu yönde ilk adım Albay Friedrich Bronsart von Schellendorf'un[67] "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Erkân-ı Harbiye Reis-i Saniliği"ne bugünkü tabiriyle Genelkurmay ikinci başkanlığı görevine getirilmesidir.[68]

---

64 Mevcut 1914 yazında 70'e ve savaşın sonunda 800'e çıkacaktı. Bu nihai rakama savaş esnasında farklı isimler altında gönderilen Alman birlik ve teşkilleri dahil değildir.

65 Sanders, *Five Years in Turkey*, s.20-21; Reynolds, "*The Ottoman-Russian Struggle for Eastern Anatolia and the Caucasus*", s.69-70; Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914*, s.80-84; Pomiankowski, age, s.37-38; Cemal, *Hatıralar*, s.83-86.

66 Erich von Falkenhayn, *General Headquartes and Its Critical Decisions, 1914-1916*, (London: Hutchinson & Co., 1919), s.19-20.

67 *Deutsche Offiziere in der Türkei.*

68 Sanders, *Five Years in Turkey*, s.19, 22-23; Kress von Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, s.12.

Birinci Dünya Savaşı'nda Alman ve Türk subaylar bir arada. Ayaktakiler: (Sağdan ikinci) İkinci Ordu Kurmay Başkanı İsmet Bey, Yaver Asım Bey, Liman Von Sanders'in yaveri Süvari Binbaşı Perike, Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Kâzım Bey, Birinci Ordu Kurmay Başkanı Albay Şükrü Bey, İkinci Ordu Sıhhiye Başkanı Refik Münir Bey. Oturanlar: Bahriye Nezareti Kurmay Başkanı Yarbay Rauf [Orbay], Güney Grubu Komutanı Vehip Paşa, Beşinci Ordu Komutanı Müşir Liman Von Sanders, Çanakkale III. Kolordu Komutanı Esat Paşa, Sıhhiye Dairesi Başkanı Süleyman Numan Paşa, İstanbul Merkez Komutanı Cevat Paşa.

Görünüşte bu atama karargâh hizmetlerinin en üst düzeyde kontrol ve koordine edilmesi ihtiyacı üzerine yapılmıştı. Ancak gerçekte Alman Genelkurmayı'nın Osmanlı Genelkurmayı vasıtasıyla ordu üzerinde denetim kurması doğrultusunda ilk adım oldu. Önemli şubelerin tamamına Alman subayları yerleştirildi. Genç ve yetenekli çoğu Almanya'da eğitim görmüş Osmanlı kurmay subayları ise şubelere muavin olarak atandı.[69] Onun yakın kontrolünde ordunun seferberlik, yığınak ve harekât planları tadil edildi veya hazırlandı.

69 Karatamu, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s.194, 197, 256; Kâzım Karabekir, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*, (İstanbul: Emre Yayınları, 2001), s.390-392; Sabis, *Harp Hatıralarım*, s.21-22, 148; İsmet İnönü, *Hatıralar*, s. 85-86.

Dört aydan kısa bir sürede Genelkurmay içinde Osmanlı ve Alman subayları arasındaki ahenk ve uyum daha doğru bir ifade ile balayı sona erdi. İlk büyük sorun seferberlik planlarının hazırlanmasında yaşandı. Osmanlı kurmay subaylarını hazırlık çalışmasının dışında tutmak için seferberlik planlarının hazırlanmasının sorumluluğu 3. Şube'den alındı. Topçu Atış Tatbikat Merkezi komutanlığında görevli olan Kaymakam Kress von Kressenstein Genelkurmay'a doğrudan Schellendorf'un emrine atanarak seferberlik planını hazırlamakla görevlendirildi. Von Kress, büyük bir gizlilik içinde sadece Schellendorf'a bilgi vererek planı hazırladı.[70]

Kress von Kressenstein 1916 yılında Osmanlı üniformasıyla.

70 Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, s.7; Sabis, *Harp*

Planın hazırlık çalışmaları ve orijinal metnin içeriğine Osmanlı subaylarının nüfuz edememesi için yürürlülükteki dosyalama ve arşiv sistemi dışında tamamen Schellendorf'un kontrolünde dosyalandı. Bu plan, yeni gizli arşivin faaliyete geçmesini sağladı. Bundan sonra bütün önemli planlamalar, hazırlık çalışmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut sorunları (siyasi, etnik, sosyal, ekonomik ve kültürel), bölgesel değerlendirmeler ve geleceğe yönelik projeksiyonlar ile Berlin'le yapılan önemli yazışmalar ve Berlin'in talimatları bu arşive kaldırılacaktı. Bir Alman karargâh subayı tam zamanlı olarak bu arşivleme faaliyetinden sorumlu kılındı. Her ne kadar Osmanlı karargâh subayları bazı plan hazırlıklarında ve muhtelif karargâh etütlerinin yazılmasında görev alsalar da bu arşivi kullanmalarına müsaade edilmedi. Bu gizlilik ve Osmanlı subaylarının önemli karargâh çalışmalarının dışında tutulması ilişkileri olumsuz etkiledi.[71]

İkinci sorun Osmanlı kurmay subaylarının neredeyse ayaklanmasına yol açacaktı. Von Schellendorf seferberlik planının hazırlanması sonrasında yığınak ve harekât ile düşmanın olası harekâtlarına yönelik ihtimaliyet planlamalarında gene Osmanlı kurmay subaylarını dışlayarak görevleri Alman subaylarına verdi. Sadece Enver Paşa'nın doğrudan müdahalesi sonucu Kaymakam Hafız Hakkı Bey'in Sarıkamış harekât planını hazırlamasına müsaade edildi.[72] Bu çoğu Osmanlı

Hatıralarım, s.148, 169, 256-257.

71 Binbaşı Abdürrauf'tan Erkân-ı Harbiyye Riyaseti'ne, no. 6161, 3 Kasım 1334 (1918), Prof. Dr. Rauf Versan'ın özel arşivi.

72 Örneğin von Kress önce Süveyş Kanalı'na yönelik harekât planlarının hazırlanmasıyla ilgili görevlendirildi. Planları hazırladıktan sonra bu kez planların uygulanması için 4. Ordu'ya Cemal Paşa'ya yardımcı olması için atandı. Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, s.15; Sabis, *Harp Hatıralarım*, s.159-161, 263-264; Karatamu, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s.293.

kurmay subayı için kırılma noktasıydı.

Osmanlı subayları şikâyet ve rahatsızlıklarını açıkça dile getirdikleri gibi çekinmeden Genelkurmay içindeki atamaları, görev ve sorumluluk değişikliklerini, Alman subay sayısının artmasını ve Berlin'le yapılan gizli haberleşmeyi eleştirip sesli olarak sorgulamaya başlamışlardı. Alman subaylarının kibirli tutumu, farklı muamele görmesi ve bütün kritik noktaların bunların kontrolünde olması rahatsızlık ve paranoyayı arttırdı.[73] Liman von Sanders'e göre "dile hakim olmayan ve ülke ile Osmanlı Ordusu hakkında yüzeysel bir kavrayış ve bilgiye sahip Alman subaylarına yabancılık çektikleri bu ortamda omuzlarına bu kadar sorumluluk verilmemeliydi." Gene ona göre daha da kötüsü, "Enver Almanlar işbirliği yapmanın sonucunda ortaya çıkan sorunları halletmek için gereken ne tecrübe ve kavrayışa ne de eğitime sahipti." Von Sanders'e göre bunun kötü biteceği başından belliydi.[74]

Von Schellendorf, Enver Paşa'nın güven ve desteği sayesinde asi kurmay subaylarla kolaylıkla başa çıktı. Enver Paşa, çoğu geçmişte beraber çalıştığı ve yakinen tanıdığı kendi ordusunun subaylarının şikâyetlerini dikkate almadı.[75] Von Schellendorf şubelerin ve buralarda görevli subayların gücünü azaltmak için Genelkurmay teşkilat yapısını değiştirerek şube sayısını arttırdı. Sorun çıkaran Osmanlı subaylarını ise birer birer karargâh dışına tayin edip yerlerine ya Alman ya da itaatkâr Osmanlı subaylarını atadı.[76] Von Schellendorf Osmanlı Genelkurmayı'nın tek hakimi hali-

---

73 Sabis, *Harp Hatıralarım*, s.84, 88, 155, 172-179; İnönü, *Hatıralar*, s.149.

74 Sanders, *Five Years in Turkey*, s.19-20.

75 Karabekir, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*, s. 395-396.

76 Karabekir, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri*, s.464-468; Asım Gündüz, *Hatıralarım*, (ed.) İhsan Ilgar, (İstanbul: Kervan Yayınları, 1973), s.28; Sabis, *Harp Hatıralarım*, s.143; İnönü, *Hatıralar*, s.143.

ne gelirken Genelkurmay da bağımsızlığını tamamen yitirerek Berlin'in emrinde basit bir ordu karargâhı statüsüne düşüyordu [77] Şaşırtıcı bir şekilde Osmanlı Genelkurmayı'nın tamamen Berlin'e bağlanması ve Osmanlı Kurmay subaylarının uzaklaştırılmasına en sert tepki cephedeki birliklerde görevli von Sanders ve bazı üst rütbeli Alman subaylarından geldi. Onlara göre ne Berlin ne de onun temsilcilerinin denetimindeki Osmanlı Genelkurmayı Osmanlı savaş gayretini yönetebilecek bilgiye ve tecrübeye sahip değildi.[78]

Enver Paşa'nın mutlak desteği bile von Schellendorf'u kaçınılmaz sondan kurtaramadı. Von Hindenburg ve von Ludendorff 3ncü Gazze Muharebesi'nde uğranılan yenilgisinden (Kasım 1917) von Schellendorf ve karargâhını sorumlu tuttular. Zaten uzun süredir von Sanders ve diğer Alman Askeri Yardım Heyeti personeli ile geçinemeyen von Schellendorf görevden alındı. Ancak Osmanlı Genelkurmayı'na büyük önem verildiği için yerine Alman Ordusu'nun en parlak genç generali Tümgeneral Hans von Seeckt atandı.[79]

Von Seeckt 17 Aralık 1917'de İstanbul'a gelerek görevi devraldı. Oldukça kabiliyetli bir kurmay subay olmasının yanı sıra Koalisyon savaşları konusunda deneyimi vardı. Berlin'in Avusturya-Macaristan ordusunun performansından memnun olmaması üzerine kritik görevlere atanan Alman subaylarından biri de Von Seeckt'ti. Önce ordu kurmay başkanlığı müteakiben Arşidük Joseph'in ordular grubunda kurmay başkanı

77 İnönü, *Hatıralar*, s.112; Pomiankowski, age, s.37; Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene*, c. 1, (ed.) Zeki Arıkan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), s.63.

78 Sanders, *Five Years in Turkey*, s.19-20.

79 Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire* s.101; Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s.168-176, 225-227.

General Hans von Seeckt Birinci Dünya Savaşı sırasında General Meckensen ile birlikte Kayzer II. Wilhelm'in yanında.

olarak görev yapmıştı.[80]

İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra hem Osmanlı ordusunun hem de burada görev yapan Alman subayların performansından rahatsız olmuştu. Ona göre Almanlar fazla Türkleşmişti ve Alman idaresindeki Genelkurmay stratejik hedefleri olmayan, yozlaşmış ve işe yaramaz bir karargâhtı. Ancak bu eleştirileri yaptıktan kısa bir süre sonra o da İstanbul'a uyum sağlayacaktı. Osmanlı ordusu içindeki tabi-metbû ilişkilerinin önemini ve Alman-Osmanlı ittifakının işleyişinin şahsi ilişkileri iyi tutmakta yattığını fark etti. Genelkurmayı istediği gibi yönetebilmek ve ordu içinde büyüyen muhalefete karşı mevkisini korumak için tek

80 *Deutsche Offiziere in der Türkei.*

yol Enver Paşa'yla iyi geçinmekti. Von Seeckt'in bu konuda selefini bile geçtiğini söyleyebiliriz. Enver Paşa'yı çok iyi analiz ettiği için ona hayır demeden istediğini yaptırmasını öğrenmişti. Bu iyi ilişkiyi korumak için zaman zaman Berlin ile zıtlaşmayı bile göze aldı. Örneğin 1917'de Enver Paşa'nın Turan hayaliyle başlattığı Kafkas harekâtına Berlin'in baskılarına rağmen destek verdi.[81] Enver Paşa, von Seeckt'i o kadar çok beğeniyordu ki daha savaş bitmeden von Seeckt'in savaş sonrasında da Osmanlı ordusunda görevine devam etmesi için Alman yüksek komuta heyetine başvurmayı ihmal etmemişti.[82]

Selefi von Schellendorf'u kıyasıya eleştirmesine rağmen uygulamada von Seeckt selefinin sistemini büyük ölçüde devam ettirdi. Ona göre Osmanlı bütün gücünü seferber edip ortak düşmana karşı kullanırken kendi öncelliklerine göre değil Alman Genelkurmayı'nın belirlediği strateji ve planlar çevçeveresinde kullanılmalıydı.[83] Benzeri şekilde von Schellendorf zamanında uygulanmaya konmuş olan arşivleme sistemine devam etti. Bu özel arşiv ve dosyalamadan sorumlu Merkez Şube'ye Kaymakam Dunst'ı atamakla yetinmedi kendi Alman yaveri Binbaşı Rohrscheidt'ı[84] da görevlen-

---

81 Von Seeckt'in Alman Genelkurmayı'na raporu, 4 Kasım 1918. Akdes Nimet Kurat, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerinin Raporları*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1966), s.39-64; *Trumpener, Germany and the Ottoman Empire*, s.105, 179; Wallach, Bir Askeri Yardımın Anatomisi, s.228-229.

82 Enver Paşa'nın Brest-Litovsk'daki askeri delege Zeki Paşa'ya yazısı, 15 Mart 1918. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, c.3, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985), s.380.

83 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s.225-229; Kurat, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında*, s.59-64.

84 Prusyalı yüzbaşı. Von Seeckt'in Alman yaveri olarak Genelkurmay'a binbaşı rütbesine terfi ettirilerek atandı. Savaş sonrasında binbaşı rütbesinden emekli oldu. *Deutsche Offiziere in der Türkei.*

dirdi. Von Seeckt'in önemli bir avantajı vardı. Selefi zaman içinde önemli şubelerin tamamına Alman subayların atanmasını sağlamıştı. Salt Osmanlı'ya özgü işleri yapan şubelerde Osmanlı subayları muhafaza edildi. Osmanlı'ya özel personel, idari ve lojistik evrakın dosyalanma ve arşivlenmesinden sorumlu Onuncu Şube'nin müdürlüğü iyi bir örnektir. Bu konuda tek istisna Enver Paşa'nın özel isteği üzerine İstihbarat Şube'ye müdür yardımcısı olarak görevlendirilen Kaymakam Şevket Seyfi (Düzgören) Bey'di.[85]

Filistin-Suriye cephesinin çökmesi ve Bulgaristan'ın İtilaf Devletleri ile ateşkes yapması, Enver, Paşa'nın büyük beklenti ve hayallerini yok ettiği gibi von Seeckt ve Alman karargâh subaylarının büyük planlarını da aniden sona erdirdi. Bir an önce savaşı sona erdirip ateşkes ilanını sağlamak dışında alternatif kalmamıştı. İttihatçı liderler mecburen görevden ayrıldı. Yeni sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmed İzzet Paşa ve ateşkes antlaşması görüşmeleri için görevlendirilen heyetin başkanı Rauf (Orbay) Bey ellerinden geleni yaparak Osmanlı ordusunda görevli Alman ve Avusturya-Macaristan askeri personelinin ülkeden ayrılabilmesi için bir aylık ilave bir süre temin edebildiler. Uzak cephedekiler için bir aylık sınırlama bulunmamaktaydı. 30 Ekim 1918'de imzalan Mondros Mütarekesi'nin 19. maddesinde bu ayrıcalık kesinleştirildi.[86]

Osmanlı yönetimi müttefiklerinin çıkarını bu çok kötü anda bile düşünürken aynı hassasiyeti von Seeckt ve Alman karargâh subayları göstermeyecekti. Mütarekenin imzalanması sonrasında İstanbul'daki panik ve kaos büyümüştü. Enver Paşa ve İttihatçı liderler müta-

---

85 Carl Mühlmann, *İmparatorluğun Sonu 1914*, (çev) Kadir Kon, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), s. 326.

86 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuki ve Siyasi Tarih Metinleri*, c. 1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953), s.523.

reke sonrasında da siyasette etkilerini devam ettirmek için kaçış öncesinde yeni bir parti kurmakla yetinmeyip gizli bir teşkilatlanmaya gittiler. Bu esnada von Seeckt ve İstanbul'daki Alman subaylar gidiş hazırlıklarına başlamıştı. Mütarekeye göre von Seeckt'in görevlendirmesi 1 Kasım'da sona ermişti. Bu tarih itibariyle bütün görev ve sorumluluklarını bu arada evrakı teslim etmek yükümlüğü altındaydı. Bu ateşkes hükmünü dikkate almadığı gibi 31 Ekim tarihli Genelkurmay'ın bütün evrakının Merkez Şube'ye veya başyavere devredilmesini emreden Harbiye Nezareti yazısına da aldırış etmedi. Alman yaveri Binbaşı Rohrscheidt'a bütün evrak sandıklarını kendilerini Odessa'ya götürecek gemiye nakletmesi emrini verdi.[87]

Başyaver Binbaşı Abdürrauf Bey, aynı zamanda Merkez Şube müdürlüğüne de vekâlet ettiği için evrak sandıklarının 2 Kasım'da taşınması esnasında müdahale ederek durdurmaya çalıştı. Nezaretin emrini ibra ederek sandıkların kendisine teslim edilmesini istedi. Rohrscheidt ise von Seeckt'in emrini göstererek zaman olmadığından bu evrakın Almanya'da ayrıma tabi tutulup Osmanlı'ya ait olanların geri iade edileceği mazeretini ifade etti. Abdürrauf Bey, hemen bu durumu sadrazam ve Genelkurmay başkanı yaveri Binbaşı Muzaffer Bey'e bildirip müdahale edilmesini istedi. Kimsenin harekete geçmediğini görünce 3 Kasım gün sabahı Alman gemisi limandan ayrılmadan önce şahsen Genelkurmay Başkanı Cevad (Çobanlı) Paşa'nın huzuruna çıkarak ondan harekete geçmesini istedi.[88]

Anlaşıldığı kadarıyla Cevad Paşa da bir şey yapamadığı için Alman gemisi değerli yükü ile ertesi gün

---

87 Binbaşı Abdürrauf'tan Erkân-ı Harbiyye Riyaseti'ne, no. 6161, 3 Kasım 1334 (1918), Prof. Dr. Rauf Versan'ın özel arşivi.

88 Binbaşı Abdürrauf'tan Erkân-ı Harbiyye Riyaseti'ne, no. 6161, 3 Kasım 1334 (1918), Prof. Dr. Rauf Versan'ın özel arşivi.

demir alıp Odessa'ya doğru yolculuğa başladı.[89] Abdürrauf Bey'in durmaksızın devam eden çabası sonucu ancak iki gün sonra Osmanlı yönetimi harekete geçebildi. Ahmed İzzet Paşa, Berlin'deki Büyükelçi Rifat Paşa'ya bir talimat göndererek von Seeckt'in Genelkurmay'dan önemli belgeleri kaçırdığını derhal Alman hükümeti ile irtibata geçilerek bu evrakın iadesini sağlamasını istedi. Alman hükümeti bu isteğin gereğini yerine getirmedi. Ahmed İzzet Paşa ise bu hadiseyi takip edip baskı uygulamaya fırsat bulamadan

1918 Kasım ayında Genelkurmay Başkanı olan Cevat (Çobanlı) Paşa.

89 Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, s.240.

Foto 31. Cevat Paşa'ya yazılan dilekçe

İtilaf Devletleri'nin baskısı sonucu birkaç gün sonra istifa etmek zorunda kaldı.[90]

Bütün bu hadiselerin asıl sorumlusu olan Almanların Genelkurmayı denetimleri altına almasına, gizli bir arşiv tutmalarına ve bu arşivi kaçırmalarına müsaade eden Enver Paşa'nın kendisi de birkaç yakın arkadaşıyla 8 Kasım'da bir Alman gemisine binerek yurtdışına kaçtı. Kaçmadan önce İttihat ve Terakki arşivinin bir kısmını yakmaları oldukça manidardır.[91]

Kaçırılan veya daha doğru ifadesiyle yağmalanan Genelkurmay arşivinin başına ne geldiğini bilmiyoruz. Arşiv kesinlikle Odessa'ya ulaştı. Ama Odessa'dan sonra ne olduğuna dair bir bilgiye ulaşamadım. Von Seeckt ve Alman karargâh subayları trenle Almanya'ya doğru yolculuğa devam ettiklerine[92] göre uzun uğraşlarla ve yönetim boşluğundan istifade ederek kaçırdıkları arşivi yanlarında götürdükleri tahmin edilmektedir. Ama Almanya'da arşivi kime daha doğrusu hangi kuruma teslim ettikleri konusunda elimde herhangi bir bilgi veya belge bulunmamaktadır. Von Kress'in anılarındaki kısa not dışında hiçbir kaynakta da bu arşivden bahsedildiği tespit edilememiştir. Von Kress, anılarını yazarken bu arşivden istifade etmek istediğini ama ulaşamadığını belirtmektedir. Ona göre Alman Heyeti'nin ayrılması esnasındaki kaosta kaybolmuş olmalıydı.[93]

Alman askeri tarih kurumu ve Freiburg'daki askeri arşiv müdürlüğünde çalışan uzmanlarla yaptı-

---

90 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c.3, kısım 4, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), s.780-781.

91 Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluk Çökerken*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979), s.123-126; Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, s.468.

92 Von Seeckt, Berlin'e yazdığı son raporda yağmaladığı arşivden bahsetmemişti. Bkz. Kurat, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında*, s.37-74.

93 Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, s.3.

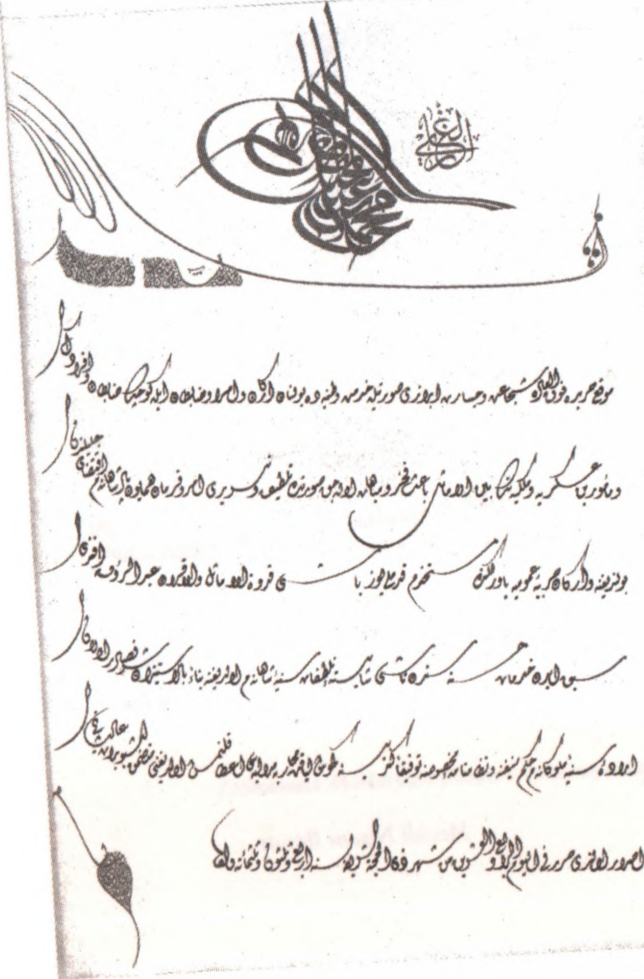
ğım görüşmeler sonucu bu konuda her hangi bilgileri olmadığını anladım. Alman birliklerinin geri çekilişi esnasında Ukrayna ve Polonya'da büyük kargaşa ve anarşinin hakim olduğunu arşivin taşınma esnasında imha olma olasılığının yüksek bulunduğunu ifade ettiler. Eğer taşınmada imha olmadıysa bu durumda İkinci Dünya Savaşı esnasında Berlin'e yönelik hava bombardımanlarında hedef olup yanan Prusya askeri arşiviyle beraber yanmış olacağı ise bana söylenen ikinci ihtimal. Spekülasyon yapmak istemiyorum ama başta Hans von Seeckt'in şahsi belgeleri olmak üzere Alman arşivlerinde yürütülecek kapsamlı bir çalışma sonucunda arşivin akıbetinin tespit edilebileceğine inanıyorum.

Peki bu gizli arşivin içinde ne tip belgeler ve bilgiler vardı? Abdürrauf Bey'in raporu bize genel bir fikir vermektedir. O, özellikle Süveyş Kanalı harekâtı, Filistin, Galiçya ve Bulgaristan cepheleri ile deniz harekâtı belgeleri ve Bakü, Kırım ve benzeri konularla ilgili özel dosyaların bulunduğundan bahsetmiştir.[94] Abdürrauf Bey'in verdiği bilgiye ilave olarak şu an askeri arşivlerde Dünya Savaşı'nın önemli seferberlik, yığınak ve harekât planlarının Genelkurmay nüshaları, hazırlık çalışmaları, toplantı tutanakları ve bunlarla ilgili diğer dosyaların bulunmadığını biliyoruz. Mevcut harekât plan ve emirlerin tamamı ast birliklere gönderilen nüshalar olup orijinal nüsha ve hazırlık çalışmalarının sağlayabileceği bilgileri vermemektedirler. Benzeri şekilde teknik konulardaki bazı yazışmalar dışında Alman ve Osmanlı Genelkurmayı arasında cereyan eden muhtemelen binlerce mesajdan oluşan yazışmalar da bulunmamaktadır. Ahmed İzzet Paşa'nın

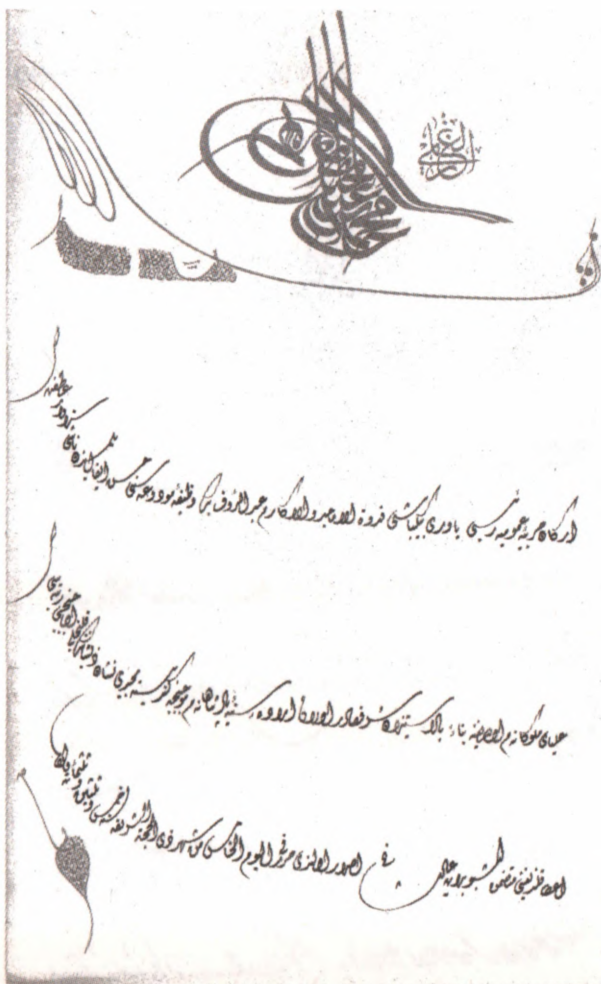
94 Binbaşı Abdürrauf'tan Erkân-ı Harbiyye Riyaseti'ne, no. 6161, 3 Kasım 1334 (1918), Prof. Dr. Rauf Versan'ın özel arşivi.

anıları da bu konuda beni doğrulamaktadır. Onun ifadesine göre dönemin sadrazamı ve Harbiye nazırı olmasına rağmen yaptırttığı aramalar sonucunda seferberlik ve yığınak planlarını Genelkurmay arşivinde buldurtamamıştır.[95]

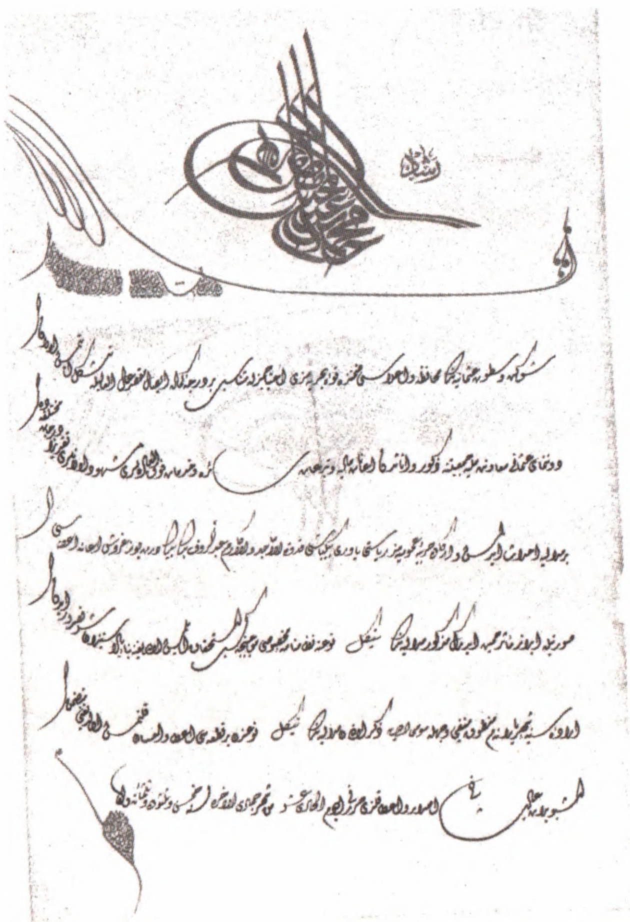
95 Ahmed İzzet, *Feryadım*, s.193.

2 Ekim 1916 tarihli Kılıçlı Gümüş Liyakat Madalyası Beratı

Mecidi Nişanı Beratı

Donanma Madalyası Beratı

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ
KULELİ ASKERİ LİSESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı
Leffi

Çengelköy 5/10/929 19

Rauf Beyefendinin ailei kederdidesine:

Fazilet ve nezaheti ahlâkıyesi vazifesine merbutiyet ve sadakati ile mütemayiz Lisemizin pek aziz hocası Rauf Beyefendinin ebedi gaybubiyetinden başta ben olmak üzere bütün Lisem Talebe, Muallimin ve mensubini müteessir ve dilhundur.

Cenabı haktan sizlere sabrı cemil ihsan etmesini diler. Arzı taziyet eylerim ef.

KL.AS.LS.Md.
E.H.Kay.

Kuleli Askeri Lisesi Müdürü
Kurmay Yarbay Arif Tanyeri'nin başsağlığı mektubu.

Cevat Paşa'ya Genelkurmay arşivine Almanlarca el konulmasına ilişkin dilekçe ve yeni harfli çevirisi (arka sayfada).

OSMANLI ORDU-YU HÜMAYUNU
BAŞKUMANDANLIĞI VEKÂLETİ

ŞUBE Karargâh-ı Umûmî Riyaset-i Celîlesine,
NUMARA

Ordu-yu Hümayunun seferberliği ilân edildiği andan itibaren Osmanlı Karargâh-ı Umumîsi'nin müttefiklerle ve bilhassa Alman Karargâh-ı Umumîsi'yle olan muhaberatı –*Karargâh-ı Umumî Reisinin Alman olması dolayısıyla*– hemen hep Almanlar tarafından kaleme alınarak Almanlar tarafından başkumandan vekiline imza ettirilmekte ve bütün bu evrakın müsvedde ve asılları riyasetin Alman yaveri veya Alman olan Şube-i Merkeziye müdürü tarafından demir kasaya konularak anahtarları yine Almanlar tarafından taşınmakta idi. Miktarı yüzlere baliğ olan bu evrak içinde Kanal, Filistin, Galiçya, Dobruca, Trakya vesaire seferler ile donanmanın harekâtına, Bakü, Kırım gibi mes'elelere müteallik fevkalade mühim ve kıymetdar vesaik (belgeler) vardır. Sırf Osmanlı ordusunun harekât-ı harbiyesine ait olan evrak-ı mezkûreye 31.10.34 (31 EKİM 1918) tarih ve 6083 numaralı tamim mucibince Şube-i Merkeziye veya Riyaset Yaverliği makamında bırakılması tabii iken her ne fikre mebni ise Zekt (Seeckt) Paşa Hazretleri'nin emirleriyle Alman yaveri olan sabık Osmanlı Binbaşısı Rorşayr (Rohrscheidt) Bey tarafından sandıklara yerleştirilerek gemiye nakledilmiştir. Yaver Rorşayr (Rohrscheidt) Bey düne kadar Zekt (Seeckt) Paşa ile kendisinin daha bir kaç gün İstanbul'da kalacaklarını ve Pazar günü Karargâha gelip Zat-ı Devletlerine riyaseti devir ve teslim ve şube müdürleriyle veda edeceğini söylemekte iken bu sabah saat dokuzdan evvel daireye gelerek paşanın ve gerek kendisinin bugün öğleden evvel vapurla hareket edeceklerini beyan etti.

Bunun üzerine, evrakı devir ve teslim etmesi için Rorşayr (Rohrscheidt) Bey'e vaki olan müraacatıma mümaileyh: [*Zekt (Seeckt) Paşa bunları Almanya'ya götürüp orada ayıracak; Türkiye'ye aid olanları tekrar İstanbul'a iade edecek*] cevabını verdi. [*Evrakı evvelâ Berlin'e götürmek, badehu tekrar İstanbul'a iade etmektense burada iken ayırıb devir ve teslim etseniz daha iyi olmaz mı?*] sualime cevaben de [*İşimiz çokt ; vaktimiz yoktu*] gibi manasız sözler söyledi ; çıktı, gitti. Mes'eleyi Sadr-ı azam ve Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi Paşa Hazretlerine arz edilmek üzere Yaver Binbaşı Muzaffer Bey'e hemen telefonla bildirdim.

Dört senelik bir harb-i hailin sevk ve idaresine hâkim olan efkâr ve muhaberat-ı muhtevî dosyaların karargâh-ı umumîmizden uzaklaşmasının milletimizin tarih-i siyasî ve askerîsi nokta-i nazarından tevlid edeceği mahazır müstağni-i arz olduğundan keyfiyeti zat-ı sami-i riyasetpenahilerine de arzına mücasered eyliyorum.

3 / 11 / 34
(3 KASIM 1918)

Karargâh-ı Umumî Reisi Yaveri ve
Şube-i Merkeziye Müdür Vekili
Binbaşı

ABDÜRRAUF

Hatıra:
Cevad Paşa Hazretlerine bizzat takdim edilmiştir.
3/11/34 evvel Saat 10
K. H 6161

Au Ministère de la guerre

Départ. : Etat-Major général

Sect. : Cinquième

Grade : Major

Nom : Abdurrauf

عبدالرؤف

پیاده ملازملرندن سلانیك ردیف

فرقه‌سی ارکان حربیه سنده ملحق

A. Raouff

Lieutenant d'Infanterie

[illegible]

Dizin

Balkan Savaşları döneminde Şark Ordusu'nda bölük komutanı olarak cephe hizmeti yapan Abdürrauf Bey'in askerlik yaşamının en kritik görevlerinden biri, Birinci Dünya Savaşı'nı da kapsayan yıllarda Genelkurmay karargâhında bulunmasıydı. Abdürrauf Bey ve Almanya'da eğitim görmüş veya iyi derecede Almanca bilen subayların İstanbul'da önemli karargâh, birlik ve kurumlara atanmasının sebebi, Otto Liman von Sanders komutasındaki Alman Askeri Yardım Heyeti'nin Aralık 1913'te İstanbul'a gelip göreve başlamasıydı. Heyet üyesi Alman subayların hiçbiri, iyi derece Türkçe bilmediği, Osmanlı İmparatorluğu ve ordusunu tanımadığı için tercümanlara ihtiyaçları vardı.

Abdürrauf Bey'in günlüklerinin en ilgi çekici kısımları arasında, 1916'da İtilaf birliklerinin Gelibolu'yu tahliyesi sonrasında Enver Paşa ve Bronsart von Schellendorf ile birlikte Çanakkale ziyareti ve Kutülamare zaferi sonrasında gerçekleşen Kafkas ve Irak cepheleri gezisi yer alır. Bu geziyle ilgili elimizde çok az bilgi bulunduğu için Abdürrauf Bey'in şahitliği çok önemlidir.

Binbaşı Abdürrauf Bey'in, askeri tarih uzmanı Prof. Dr. Mesut Uyar tarafından yayına hazırlanan harp günlükleri, Osmanlı'nın son yıllarında imparatorluğun elemli günlerine tanıklık ediyor, Balkan Savaşları'na muharip subay olarak cepheden, Birinci Dünya Savaşı'na Alman komutanların emrinde görev yaptığı Genelkurmay karargâhından bakmamızı sağlıyor.

Abdürrauf Bey (1881-1929) Manastır'da doğdu. İstanbul'da Toptaşı Askeri Rüşdiyesi ve Eyüp Baytar ve Eczacı Rüşdiyesi'nin ardından 1895'te Kuleli Askeri İdadisi'ne girdi. 1898'de Kuleli'den mezun olduktan sonra Harbiye Mektebi'ne kaydoldu. Sınıf arkadaşları arasında Mustafa Kemal Atatürk, Ali Fuat Cebesoy, Sedat Doğruer ve Fuat Bulca da bulunuyordu. 1903 ile 1908 arasında Makedonya ve Kosova bölgesinde Sırp ve Makedon komitacılara karşı çeşitli birliklerde görev yaptı. 1908'de Trablusgarp Askeri Rüşdiyesi öğretmenliğine tayin edildi. Siyaset ile ilgilenmedi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmadı. 1910-1912 yılları arasında askeri eğitim almak üzere seçildi ve Almanya'ya gönderildi. Balkan Savaşları'nın başlamasıyla Abdürrauf Bey Şark Ordusu'na bölük komutanı olarak atandı. 29 Ocak 1914'ten itibaren Genelkurmay Başkanlığı Birinci Şube'de vazife aldı. Ardından önce General Bronsart von Schellendorf'un tercümanı daha sonra da General Hans von Seeckt'in yaveri olarak görev yaptı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Harp Tarihi Şubesi Arşiv Kısmı Amirliği'ne atandı. 1923'te emekli oldu. 1926'da Kuleli Askeri Lisesi'ne sivil tarih öğretmeni olarak atandı. Uzun bir hastalık sonrasında 5 Ekim 1929'da vefat etti.

9 786254 291241

